

საქართველოს

მუზეუმი

1863

№ III მ ა რ ტ ი

წელიწადი ზირველი

ტფილისი

გაბრიელ მელქიშინცის და ამბარცუმ ენფიაფიანცის სტამბაში



I. ოთხი შესყდრა . . . . . თარგ. მ. ჩ.

II. ლექსები:

უსულდგმოლო ცხოვრება. . . . . \* \* \*

იანიჩარი . . . . . \* \* \*

ციურნი ხმები. . . . . \* \* \*

III. კონრად კიფერი, (აღზდაზე) . . თარგ. ლ. ჯანდიერიშვილისა

IV. გრამმატიკის შესამუშავებელ მასალებად . . . დავით ყიფიანისა

V. სხვა და სხვა ამბავი:

ნაპოლეონ III-ის წიგნი მარშალ ზელისიესთან. გარბაზდის  
შედალი — საჩუქრების მიწოდება გარბაზდისათვის — სტუდენტების  
რაცხვი რუსეთის უნივერსიტეტებში — ეპიზოდი უნივერსიტეტის  
ცხოვრებიდან — ახალი წესდებულება რუსეთის უნივერსიტეტებ-  
სათვის. — საოჯახო დრამები — ოთხი წლის კაცის შეკლედი —  
ჭურღობა შიმშილისაგამო — მკელი ცხვრის ტყავში. — ჯარების  
რაცხვი შევიცაჩიაში — ნაპოლეონ III-ის სიტყვის სწრაფად გარდა-  
ცემა — მიწის ქვეშ ჩვინის გზა ლონდონში — ახალი მოხმარება  
ფოტოგრაფიისა — ტელეგრაფი ტფილისისა და სტავროპოლის შუა. —  
სასტატისტიკო სქემა კავკასიის მხრისა. — ახალი წიგნის მაკაზინი  
ტფილისში. — კალმასობის გამოცემა. —

VI. საბრალონი (განგრძელება) . . . . . თარგ. გ. ჩიქოანისა



# საქართველოს

# მთავრობა

ს ა ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ო      ქ უ რ ნ ა ლ ი

გამოცემის

ი. ჭავჭავაძისაგან



«ხოლო ლელვისაგან ისწავეთ იგავი ესე: რაჟამს  
იგი რტონი მისნი დაჩხვიან ზ გამოვალნ ფურცელ-  
ლნი, უწყოდეთ, რამეთუ ახლო არს ზაფხულით.  
(თავი 13, მუხ: 23. სახ: მარკოზისა).

ტომი I.

ტფილისი

გ. მელქიშინცისა და ა. ენფიანჯიანცის ტიპოგრაფიაში.

საქართველოს

ს ა ქ ა რ ტ ვ ე ლ ო ს  
კ ა რ ლ ა მ ე ნ ტ ი ს  
ე რ ო ვ ნ უ ლ ი  
გ ი გ ლ ი ო თ ე კ ა



ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ

*30-го Апрѣля. 1863 года. Г. Тифлисѣ.*



## სარჩევი.

### პ ი რ გ ე ლ ი ს ტ რ მ ი ს ა

#### № I ი ა ნ გ ა ზ ი .

##### ლექსები:

შემოღამება მთაწმიდაზე . . . . . თ. ნ. ბაჩათაშვილისა.

ჩემო კალამო ჩემო კარგო წათგინდა ტაში . . . . .

მ უ შ ა . . . . .

გლახის ნაამბობი. . . . . მ. ჯიმშეკიძისა

მამა ალექსანდრე გაკაცტი ღ ი მ ის ი ქ ა დ ა გ ე ბ ა ე ბ ი (დობროლიუბოვისა).  
თარგმანი.

საქართველოს მოამბეზე. . . . .

საქართველოს ისტორია. . . . . თ. სულხან ბაჩათაშვილისა.

##### სხვა და სხვა ამბავი:

შინაური მიმოხილვა. . . . . გ. თ.

#### № 2 თ ე ბ ე რ ვ ა ლ ი

შეშლილი (კომედია-პოემა) . . . . . თ. გიორგი ერისთავისა.

ზეცადური მნათობები. მიტჩელლისა. თარგ. დიმიტ. ყიფიანისა.

##### ლექსები:

ლოთური მუხამბაზი . . . . . თ. გრიგ. ორბელიანისა.

მადლი შენს გამჩენს, ღამაზო. . . . . თ. ნიკ. ბაჩათაშვილისა.

მას აქეთ წავი შენდამი გჭსტან მე სიუკარული . . . . .

საქართველოს ისტორია . . . . . თ. სულ. ბაჩათაშვილისა.



## სხვა და სხვა ამბავი:

გამოყენა—საქართველოს გამიჯნაებისა გამო—ქოჩინებს  
ახლო ნათესავთა შორის.—იაროსლავის თავად-აზნაურთა წინა-  
დადება ოთხს საგანზე.—გასამართლების რეფორმისა გამო.—  
მიმინო.—გორაკლი უფროსი რედაქტორი ჟურნალისა.—შედა-  
რებითი სქემა კაცის-მკვლელობისა ევროპის სხვა და სხვა სახე-  
ლმწიფოებში.—საფო და შტოლცი.—

საბრალონი. რომანი ვიკტორ ჰუგოსი. თარგ. გიორგი. ჩიქოანისა.

## № 3 მ ა რ ტ ი

ოთხი შეხვედრა . . . . . თარგ. მ. ჩ.

## ლექსები:

უსულდგმოლო ცხოვრება. . . . . \* \* \*  
იანიჩარი . . . . . \* \* \*  
ციურნი ხმები. . . . . \* \* \*  
კონრად კიუერი, (აღზდაზე). . . თარგ. ლ. ჯანდიერიშვილისა  
გრამმატიკის შესამუშავებელ მასალებად . . . დავით ყიფიანისა

## სხვა და სხვა ამბავი:

ნაპოლეონ III-ის წიგნი მარშალ ჰელსიესთან. გარბაზდის  
შედალი—საჩუქრების მიწოდება გარბაზდისათვის—სტუდენტების  
რაცხვი რუსეთის უნივერსიტეტებში—ეპიზოდი უნივერსიტეტის  
ცხოვრებიდან—ახალი წესდებულება რუსეთის უნივერსიტეტები-  
სათვის.—საოჯახო დრამები—ოთხი წლის კაცის მკვლელობა  
ქურდობა შიმშილისაგან—მკვლელობის ტყვეობა.—ჯარების  
რიცხვი შვეიცარიაში—ნაპოლეონ III-ის სიტყვის სწრაფად გარდა-  
ცემა—მიწის ქვეშ რკინის გზა ლონდონში—ახალი მოხმარება  
ფოტოგრაფიისა—ტელეგრაფი ტფილისის და სტავროპოლის შუა.—  
სასტატისტიკო სქემა კავკასიის მხრისა.—ახალი წიგნის მაგაზინი  
ტფილისში.—გაღმასრობის გამოცემა.—

საბრალონი (განუცხლება) . . . . . თარგ. გ. ჩიქოანისა.



## შ ე ც დ რ მ ე ე ბ ი .

თუბერკულის ნომერში ისეთი შეცდომები მოგვსკლია, რომ  
საჭიროა გასწორება:

## შ ე შ ლ ი ლ მ ი :

გვერდ. სტრიქ.

- 157 — 29 ეტუობა, თავში ჭკუას კერა ჭსცნობს  
უნდა იუკეს: ეტუობა, თავში ჭკუას კერა გ რ მ ნ ე ბ ს
- 158 — 7 შენ ან იყავი ილაჟ მიწუკეტდი,  
უნ. იუ. შენ ან იყავი ი ლ ა ჟ ს მიწუკეტდი
- 161 — 7 შემოვსულვარ შენად მზერად,  
უნ. იუ. მე მოვსულვარ შენად მზერად,
- 167 — 15 ყოველთა კაცთა სიქადულა, გულით მღიმალო !  
უნ. იუ. ყოველთა კაცთა სიქადულა, გულით მომღიმალო.
- 168 — 9 მხქეფრად; მწუხარეს გული მიხარეს  
უნ. იუ. მხქეფრად: მ ხ ქ ე ფ ა რ ე ს გული მიხარეს
- — 19 ჩიტათ შევიქმნე აღმა საფრენი !  
უნ. იუ. მ ა ლ ლ ა შევიქმნე აღმა საფრენი !
- 169 — 24 კაცის გერცხადო მაცდურადო ბურტულა ოცნების,  
უნ. იუ. კაცის ფერცხადო მ ა ც დ უ რ ა ლ ო ბურტულა ოცნების,
- — 29 და მიგცეთ კბილსა, ღომის ღძილსა, უბა დასატეკსა  
უნ. იუ. და მიგცეთ კბილსა. ღომის ღ რ ძ ი ლ ს ა უბა დასა-  
ტეკსა.







- 177—28 ასე ანბობენ, იყო ღოთრანი.
- უნ. იუ. ასე ანბობენ, იყო ღოტრანი.
- 179— 5 «მცათ თავსა აბჟენდა.
- უნ. იუ. «ცაში თავსა აბჟენსა,
- — 8 «შეესივა შავ ჭაბუკსა»
- უნ. იუ. შეესივა შავ ჭაბუკს,
- — 9 «ვინ უკსევდა წინწაღბუკსა.
- უნ. იუ. ვინ უკსევდა წინწაღბუკს.
- — 11 «ეიუგრეს მკლავები;
- უნ. იუ. შეუგრეს მკლავები;
- — 19 ამ დროს შემოვა დოხტური,
- უნ. იუ. ამ დროს შემოვა დოკტორი.
- 180— 7 ვით ზეცის ზარის, ხმა მისი ტბილი
- უნ. იუ. ვით ზეცის ხმა მისი ტბილი.
- = 14 & 15 — ახ! რად არ ვიშთე საუკარლის ხელსა  
ძალი ესეთი განტბილებული!
- უნ. იუ. ახ! რად არ ვიშთე საუკარლის ეელსა  
ძილი ესეთი განტბილებული!
- იქვე—22 შენი ვაების განსაქარებლად!
- უნ. იუ. შენი კაეშნის განსაქარებლად!
- იქვე---25 დიახ ცხადია, ეხლა ვუეკარ ეელს,
- უნ. იუ. დიახ ცხადია, ეხლა ვეკარ ეელს,
- იქვე—27 ბეგრდის შემდეგ აკლია ეს ტაები:
- გინდა ცოცხალი, გინდა მკვდარი კარ.
- 181— 1 მასზედ არს დაწერილი,
- უნ. იუ. მასზედ არს წარწერილი
- იქვე— 5 «ვარგი, მითხრა, მას თითო ბეჭკაში
- უნ. იუ. «ვარგი, მითხრა მან თითო ბეჭკაში
- იქვე—17 არა, დოხტურო, არვის დაჭეკება;
- უნ. იუ. არა დოკტორო, არვის დაჭეკება;



იქვე—5 & 6 მის გული აჩის მზგავსება დარღვეულისა ტაძრისა,  
 დმერთთაგან განტეკებული მას სხეერზლი ქარსა  
 ავდარად  
 უნ. იუ მის გული აჩის მზგავსება დარღვეულისა ტაძრის  
 — დმერთთაგან განტეკებული მ ს ხ კ ე რ ზ ლ ი ქარ-  
 ს ა კ დ ა რ ი ს.

183—25 ამოვიყარეთ ჯოტრანგის ჯავრი.  
 — ამოვიყარეთ ჯოტრანგის ჯავრი.  
 184—20 საბრალო დედავ! შენ დალოცვილო!..  
 — საბრალო დედავ! შენ ჩ ა ქო ლ ვ ი ლო!..  
 იქვე—22 საბრალო ქალო . . . . გვიანზე წვლილად.  
 — საბრალო ქ ა ლ ი . . . . გვიანზე წვლილად.  
 იქვე 26 ამბობს.  
 — უ ა ნ ბო ბ ს.

185—10 სტრქონის შემდეგ ავლია ეს ტაეპი:  
 დ ა ს ა ხ ლ შ ი ჩ უ მ ა თ ი მ ა თ შ ე კ ე ე კ ი

იქვე—17 & 18 მეჩუ წამოდგა ტასო საჩქაროთ,  
 ცრემლი ზდიოდნენ, როგორც რომ წყარო!

უნ. იუ. მეჩუ წამოდგა ტასო ს ა ჩ ქ ა რო დ,  
 ც რ ე მ ლ ნ ი ზ დ ი ო დ ხ ე ნ, რ ო გ ო რ ც რ ო მ წ ე ა რ ო დ!

იქვე—24 შეხტა მოვაჯირს, ტეკარში, ჩავარდა . . . .  
 შეხტა მოვაჯირს, მ ტ ე კ ა რ შ ი ჩავარდა . . . .

იქვე—26 & დარჩა საქრმო ზირ დაღრენილი!  
 & დარჩა საქრმო, ზირ დაღრენილი!

რომანში: « ს ა ბ რ ა ლ ო ნ ი »

მე 15 გვერდზე — IV თავის პირველ სტრქონში: «თუ ქალაქის ჭოროებს ეური გუგდოთ», ამის მაგიერათ უნდა იყოს,  
 «თუ ქალაქის ჭოროებს ეური გუგდოთ,»



# ოთხი შეხვედრა

(რუსულით)

## შეხვედრა პირველი



იქნება იურს კიდევ რამ აუტანელი და უკაცრავოდ არ კიურ  
გარეუნილი უცოლ-შვილო კაცების გამჟანისთანა იმ აზრით, რომ  
გორათაც უფროსთაგანს ესმის? ამ გამჟანების ხასიათი მტკი-  
დის სახის ცვლილებით ერთნაირია საზოგადოების ყოველ წრეში.  
თქვენ უეჭველად დამეთანხმებით ამაში, როცა თვალ გაკვრით გან-  
ვარჩევ უქალო მეჯლიშებსა მდაბალ, შუათანა და მაღალ საზოგა-  
დოებში.

აი ვანიუხა და პეტრუხა ამხანაგებით სვამენ დაწმენდილ აჩაყსა,  
მღერთან ფანტურზედ ანუ ებანზედ და შექცევენ ერთი-ერთ-  
მანეროს მოთხრობებითა, თუ ვითარცა საიდუმლო განსწავლა და ეშ-  
მაგობა ქქონიათ მატრიოშკებთან, ღუნკებთან და აქსიუტკებთან. იც-  
ნიზმი (1) ამ სიმღერებისა და მოთხრობებისა ყოველ წრეს გარე-  
გადის: იგავით ღაპარაკს ჩვენი ბიჭები ჩვეულს არ აჩიან, და შე-  
ტის სიტუვისგანაც არ აწითლდებიან ხოლმე. . .

ვაჭრის შვილების და დახლდრების ღვინზედ და შექცევაზედ,  
მგონია, რომ ღაპარაკი არ უნდა. იმათზედ ყოველსა და ყველასა  
აქვს გაგონილი, ნამეტნავად სხვა და სხვა საქეიფო სახელების პატ-  
რონებსა. აქ რაც გინდა იმას მოითხოვ: პორტერსა და კვასს, შამ-  
პანიურს და ტრაპიზოკს, ანანასს და დაკეფილ კომბოსტოსა; არეულისა  
აჩამცთუ მარტო ფრანციზული, აჩამედ ისპანიურიც ნიუგოროდის



გემოვნებასთანა. . . დროებით გამოუსხლეტებათ ხოლმე ბევრი რამ ნათათრალიცა; აქ ჭუჭყი სიტყვისა ეცილება უპირატესობას ყოფა ქცევის ჭუჭყესა. «Прокля!» უუვირის ვიღაცა პაშა სიკუხინი თავის ამხანაგსა: «გინდა ერთი შკანდალი გამოვატეკრინო? ხომ ხედავ ამ სარკეს და ამ ბოთლსა? გამხიარულდი გულო, საცა თქვენი თქვით, ჩვენიც იქა თქვით!» და სარკე და ბოთლიცა ერთიანად იმსხვრევიან.

შეიყარა კამპანია საშუალო საზოგადოების ემაწვილ-კაცებისა. შეურიღობის ადგილი არამცთუ უბრალო ქოხია და ან ქალაქ გარეთ ტრახტიჩი, არამედ არის სუფთა და ღაზათიანი პატარა სახლი. სტოლზედ დგას რომი, გონიაკი, ჯინი, ლაფიტი, სტუმრებს რიგიანად აცვიათ, სვამენ გრძნობით, გაგებით და დასვენებით, სვამენ და შექცევიან გიტარის ანუ დანჯღრეულ ორგანოს ხმით... დაწყნარდით: ისეკ ის კომედიას, ხოლოდ მოწუბილობა სხვა! აი მიშელმა შემოსძახა ბოხის ხმით ურცხვი ლექსი ბარკოვისა, ამხანაგები ერთიანად ბანს ეუბნებიან; მეტე პეტრე უამბობს, როგორ მოსწრობით წაიუკანა თავის საქმე ერთ მოდისტასთან, და ყოჩუგი, რომ არ ჩამოჩქეს სხვებსა, კითხულობს მაღლის ხმით «ბილიედუ-ს» (2) ერთის კაჭრის ქალისაგან, და შემდეგ წკრილ-წკრილად ეუბნება როგორათაც მოუხდათ პირველი ნახვა ერთმანერთისა.

ხოლოს ღრავ გრიგორი ივანიშვი და სერიოჟა რაგოჟკინმა შეადგინეს ამხანაგებითურთ *partie de plaisir* (3) «შუა როგატკა-ედ»,<sup>1</sup> აქ ამოჩქეული საზოგადოებაა.—

сокъ Гумной молодежи!

სტოლის იარაღი ჩინებულია, ღვინო არის მოტანილი ანგლიურ მაღაზინიდან, კახშაში დიუსოსაგან, ლაპარაკი და სიმღერა არის ფრანციტულ ენაზედ და რუსულად კი რომ გადმოთარგმნოთ—არ გაგიკვირდეთ, რომ ისეკ ის გაიგოთ თითქმის, რაც გაიგეთ კანკა ჭ პეტრუშკასაგან და ან ვიღაცა გიორგისაგან: ყველგან აქაც და იქაც ერთი სიტყვის საგანი ეს არის: ბახუსი და კიპრიდა! მეც ცოდ-



ვილი კაცი კარ, ჩემს სიტყვებში ბევრს უცოლ-შვილო კამპანი-  
ებში გუოფილკარ და გარდა თავის ტვივილის მეორეს დღეს და  
რალაც ჭუჭუისა გულზედა იქითგან არა გამოდიტანიაჩა. . . აქ წი-  
ნა-აღმდეგ ანდაზისა, უოკელთვის გამოიტან ნაკავს ქოხიდამა!

ახა ამ გვარ კამპანიებში, როგორც ბოთლების და ჭიქების ნა-  
მსხვრები განიბნევა და გამტკერდება ხოლმე და ჭახუკის უბიწოება,  
მორცხვობა და ხშირათაც სიმართლე; აქ ჩვეულებრივ დაილევს ხოლმე  
პირველი ბედის წერის ფიალა; აქ წამხდარი ბუნება, როგორც სა-  
ხადი, შეჭერის ხოლმე უბიწო სულსა თავის მაგნებელ წესსა. აი რი-  
სათვის მძულს მე უცოლ-შვილო ემაწვილ-კაცების შეურილობა და  
უოკელთვის კირჩევ ხოლმე მეგობრულ შეურილობას, სადაცა ორ-  
ნი ანუ სამნი მშვენიერნი თანა-მესაუბრენი ქალნი მოაგონებენ ხოლმე  
კაცსა თავის საკუთარს ღირსებასა. . . მაგრამ კაცია და გუნება!  
ვისაც როგორ მოსწონს, ისე იტყვას.

ეს სამწუხარო ფიქრები მომბერა ახალ გაცნობილ კაცის და-  
პატიუებამ შარშან ღვინობისთვის დასასრულს. დაპატიუება პირვე-  
ლია და, თქვენვე გაშინჯეთ, მგონი, თავაზიანიც არის: «მოწე. ხე-  
ლმწიფე! ოთხ შაბათს შეიურებიან ჩემთან ჩემი ამხანაგები. მე  
სრულიად დარწმუნებული ვარ, რომ არ გამიწერებით, თქვენც რომ  
იმათში გაგრიოთ. ადრე მობძანდით, ცერემონიას ნუ დაიწყებთ,  
და ნუ დაგაკიწყდებით, რომ ჩემთან შეიურება უცოლ-შვილო კამ-  
პანია».

დადგა ოთხ შაბათი და მეც გავიმაგრე გული და წაველ სტუმ-  
რის მოუვარულ მასპინძელთან, მტკიცედ დარწმუნებული, რომ კამ-  
პანია უეტკელად გაამართლებს თავის ზედ შესრულსა; მე წინათვე  
მოკამზადე ჩემი ყურები პტუელ-პტუელ ოხუჯობის და სულელურ  
ამბავების სასმუნლათა. ეგრეთ მომზადებული მივადექ ერთს უშვე-  
ლებელს სახლსა დიდ ბადის ქუჩაზედ და შეუდექი მესამე ეტაჟის  
კიბეს. მივიდოდი მასპინძელთან, როგორც სხვერპლი დასაკვლელად.  
ზარი ჩამოკაწკარუნე, შეველ.

შესავალ ოთახში, წინააღმდეგ ჩვეულებისა, ჩამოსაკიდებული არ



იყო ავსებულად სხვა და სხვა ქუჩებითა და წამოსასხმელებითა; ღამ-  
ზარი ქაღალდის სახურავიანი, იწვის მშვიდით და თანასწორეთ; მსა-  
ხური მარდი ბიჭია, ცოცხალ მხიარულის პირით, — სიტყვით, ერთი იმ  
პირთაგანი, რომელიც არას დროს თავის ჭეჭყიან უთხედ შესავალ  
ოთახში, არ დაიგებს თქვენს ქუჩეს ქვეშაგებათ. ჯერ სულ გვარია-  
ნად არის; ვნახოთ მერე რა იქნება.

სახლის პატრონი დიდის მხიარულებით მომეგება ზაღაში და  
ხელის-ხელ გაურით, შემდეგანა სასტუმრო ოთახში. სტუმრად იყო  
ხუთი კაცი. დაიწყო ერთი ერთმანეთის გაცნობა, ერთი აღმოჩნდა  
დირექტორი რომელიც საზოგადოებისა, მეორე — მხატვარი, მე-  
სამე — მცირედი ჩინოვნიკი, მეოთხე — სოცდაგარი და ბოლოს მე-  
ხუთე — დოხტორი. ამ უკანასკნელზედ სალაპარაკო წინა გვაქვს, მაგ-  
რამ პირველის შეხედვითვე სუეველანი ერთობრივ მომეწონნენ:  
მგონი, კეთილ ზრდილობიანი, ზომიერი ხალხია. . . მაგრამ, რო-  
გორ მიხვდეს კაცი? აქ მე მშიშრად გადავთვალე რე ოთახი და  
ვერ ვიპოვე აუცილებელი სტოლები საუზმეებით და მინების ბატა-  
რიებითა. ამან სრულიად დამამშვიდა. — «დაბძანდით დივანზედ სტოლ-  
თან აქ, ბუხართან», თქვა სახლის პატრონმა: «აქ სიგარებია, პა-  
პიროსები, ჩიბუხი, ყალბიანიც კი თქვენი მარად მოჩხილია თუ გნებავთ».

— «Лишь только бы устаться!» ვუპასუხებდი პოლკოვნიკ სკა-  
ლაზუბის სიტყვებითა, როცა დოხტორის ახლო ესჯდებოდი. ამის  
პირი სახე და მიხრა-მოხრა, ჩემს თვალებში, ყოველ რეკომენდა-  
ციად უკეთესად მაცნობდა ამ კაცთან. ძნელად მიხვდებოდა კაცი  
რამდენის წლისა იყო. იმისი მოტეხილი თავი და კერცხლის  
ფრად ჭაღარა ნარკვი ხშირი წვერი, დამკვნარი პირისახე — უკელა  
მეტრიკაზედ სწორეთ ამოხდნენ იმის მეორემოცდა ათ წელიწადო-  
ბას; ამას ცხადად ეცილებოდა და სხვას ამტკიცებდა იმისი ცოც-  
ხალი, შავი თვალები და სასიამოვნო ტბილი ხმა, რომელიც, რო-  
გორც ჭსჩანდა, არ იყო ჩვეულებრივი, რომ რაც უნდა გაცხარებული ღა-  
პარაკი ყოფილიყო, დამდაბლებულიყო გაღოთებულ ბოხ ხმამდინა.  
დოხტორმა ნახევრად მოაბრუნა ჩემკენ თავის სელი და ტბილად



გამიღიმა; აქ იმის შავ ულვაშების ქვემოთ გაიელკეს, მართალია წერტილ-  
მა, მაგრამ თოკლისავით თეთრმა კბილებმა—ფენომენი ორმოც ოც  
ათის წლის კაცისათვის, ნამეტნავად პეტერბურგში.

წინაპირველად საერთო ღაპარაკი, თუმცა სახლის პატრონი  
ბეკრსა ცდილობდა მაგრამ, (როგორც ყოველთვის მოხდება ხოლმე)  
როგორღაც კერ მოგვდიოდა: მეჩე ცოტ-ცოტა გაკედით სწორე  
გზაზე: დაიწყეს ღაპარაკი ივანოვის სურათზედ. მხატვარი, როგო-  
რათაც უნდა მოკლოდნეიყავით, შაკიდა პათოსში (4): იმისი თვალები  
ნაპერწყლების ისროდნენ, თვით დიდად მოძრაობდა, ხმა გრძნობითა  
ჭქონდა ასილი, მაგრამ კაი!—იმის პირველ სიტყვებიდანვე ესტან,  
რომ ორატორი თავის საკუთარ აზრს არ ამბობს, რომ აღტაცება  
მისი არა ჭკავს ცეცხლის მთოველ მთასა, არამედ არის ბრწყინვალე  
ფეიქერკი. ყოველს ამ fanatica per la pittura-ის (5) ქტევასა დოხ-  
ტური უპასუხებდა ღიმილით, სწორეთ იმისთანა ღიმილით, რო-  
გორათაც ხნიერი კაცი უუუჩებს ხოლმე ბაშკსა, როცა ის ცხენო-  
ბანას ჯოხზედ თამაშობს. კილაცამ მხატვრის წინააღმდეგი თქვა,  
და ისიც გაცხარდა, აიმაღლა ხმა . . . უნდოდა სიტყვით ეჩხვ-  
ლიტა ისეთ ნაირად, რომ იმისი წინააღმდეგი გაჩუმებულიყო და  
იმის მაგიერად ღანძლვა გამოუვიდა, მაგრამ იმ წამსვე ბოდიში მოი-  
თხოვა და ჩაქრა. წაც ჩვეულებრივ ფეიქერკისაგან რჩება ხოლმე  
იმის სიტყვიერ ფეიქერკისაგანაც ის დარჩა: ნაშხირის სუნი, მჭკარ-  
ტლი და დამწკარი მუგუზალი. მიზეზად მოვიგონე, რომ ვითომც  
სტაქანი წყალი მინდოდა და გამოველ მეორე ოთახში, თან დოხ-  
ტური გამოძევა,

—აბა თქვენ რას იტყვით ამასედა? კკითხე მე იმას მღაბ-  
ლის ხმით.

Бѣда, коль пироги начнетъ печи сапожникъ,

А проповѣдь читать—художникъ!

მიპასუხა მან ღიმილით.—თქვენ თითონ ხედავთ—სიჭახუკია: უვი-  
რილი, ჯახრში ჩადგომა უნდა, დაანებე თავი—დეე იუვიროს, ჯა-



ნის სიმრთელა. მე იმაში არ მომეწონა მარტო ის ძალად აღტაცება, რომელიც, მგონი, თქვენც შენიშნეთ. არ მიუყარს არც ძალად მოუვანილი სიზრაკტიკე, არც ძალად მოუვანილი აღტაცება.

—ამ ორში, რომ ნამდვილნი იყვნენ, რომელი უფრო უკეთესია?

—ორივე კარგებია თავის დროზედ, თავის ადგილას. ჩვიტმეტის წლის ემაწვილი, რომელსაც თავი გატენილი აქვს აქციებით და ბირჟების აღებ-მიცემობითა, ისეთივე მახინჯია, როგორათაც სამოცის წლის ბერი კაცი, რომელიც ღვას თავის საუკარლის სახლთან და ოხრავს იმის ფანჯრების ქვეშა!

—ვითომც კი არ მოხდება ხოლმე?

—მოხდება, და ძალიან ხშირათაც, რომელიც მართლა რომ ძალიან სამწუხაროა. ამ ჩვენს დროებაში გამოცდილებამ და სიზრაკტიკემ ყველანი ჭკუიდან გადარიეს. ვის არ მოსვლია, როდესაც რომ ბაასობს კეთილ ცეცხლივით ანთებულ ჭაბუკთან, გააციოს იმისი აღტაცება კეთილ-გონიერ ყინულსავით ცივ ფრანგებითა... მაგრამ გონიერია კი ქცევა ჩვენის მხრითა? ჩისტვის კართმევთ გაზაფხულს ყვავილებსა, ყვავილებს სუნნელებას? სიჭაბუკე არის გაზაფხული სიცოცხლისა: მაშნუდარ ართმევთ სამკობელსა, იმისთვის დაწესებულს. ნუ გაიფიქრებთ, რომ მაგითი თქვენ ემაწვილ კაცს შეკლით. სერვანტესის მოქმედი პირი, ის მოხუცი ემაწვილი, პირის-პირ წარმდგენია იმისი, რომ აღტაცება ხასიათში ხშირად მჭიდროთ არის შეკავშირებული თითონ სიცოცხლესთან. დონ-კიხოტი ზედ მიეკრა, თუ შეიძლება ესრეთ თქმა, სულითა და ხორცით თავის თავით მოგონილ საგმირო ჯაჭვსა, როგორც კუ თავის ნაჭუჭსა. იმ საწყალს აართვეს გულიდამ აბჯარი, სადალაქოთასი თავიდან, დაუმტკიცეს იმას, რომ ისწულელობდა — და გმირიც მწუხარეს სახისა მიიტვალა, რა აღვიარა, ანუ, უკეთ ესთქვათ, ბოდიში მოითხოვა მათთან, კინც თავის სიცოცხლეში გარს ეხვეოდნენ! მაშნუდარ გააცრეუბთ იმის აღტაცებულ სიემაწვილეს, იმას ნუ დაუშლით ბრძოლას ქარების წისქვილებთან! დამიჯერეთ, დრო-



ება თქვენზედ კარგა გაიხვეება: ის აართმევს ემაწვილი კაცის გუ-  
ლიდამ დონ-კისოტურ ახვარს, გადმოაგდებს ჩაჩანს გახურებულ  
თივიდამ, აართმევს თვალებიდამ კარდის ფერ სათვალეებს და და-  
უმტკიცებს, რომ ყველა ფერი სიცოცხლეში და თითქმის თითონ  
სიცოცხლეც—ხიმერაა, (5) ზმანებაა, «სიზმრის ჩრდილია», როგორცა  
თქვა ჰინდარმა.

—გითხვისათვის უკაცრათ გი არ გახლდეთ: ჩამდენის წლისა  
ბძანდებით ?

—ძეოცდა თორმეტ წელიწადში კსდგევარ. თქვენ გიგვირთ ?  
რა კქნა, სიუმაწვილობით ვერ დავიგვიკებ.

—როგორც გეტუობათ, თქვენ ბევრი გიცოცხლნიათ. ბევრი  
გამოგიცდიათ ? . .

—ჩემთვის სამეოფია, რაც მიცოცხლია, რაც გამომიცდია. რაც  
და ექვსის წლიდამ ჭაღარა ნარკვი და თავ მოშეკლებილი ვარ.

—იქნება თქვენი სული დიდ მწუხარებამ შეარყია და ამის გა-  
მო ხართ ეგრე ?

—იქნება ! მივასუხა უფიქრელად ჩემმა თანამოუბარმა.

—ერთს კიდევ გკითხავთ, თამამი გი აღარა, თითქმის რომ  
კადნიერი კითხვა იქნება: გუვარებიანთ როდისმე თუ არა ?

სუბუქმა სიწითლემ გაითამაშა დოხტურის ჩაცვივრულ ლოყებ-  
ზედა, ნაღვლიანმა ღიმილმა ტუჩები გაუბრუნდა, უნდა პასუხი მოე-  
გო, მაგრამ სახლის პატრონი შემოვიდა და იმითი გაგვაწუკეტინა  
ლაპარაკი.

—თქვენ აქა ყოფილხართ და მე გი თქვენ გეძებთ ! თქვა სახ-  
ლის პატრონმა.—რათა გეშორდებით ? ხომ არ დაგიშალეთ ? იქ-  
ნება თქვენ კონსულტაცია (7) გქონდათ ?

—თქვენ თითქმის რომ მიხვდით, მე (8) კუპასუხე: —ხასი გულ-  
ზედა გქონდა.

—იქაც მაგაზედ ლაპარაკობენ ! წამოიძახა სახლის პატრონ-  
მა.—Les beaux esprits se rencontrent!! მაშ ჩვენთან შეერთდით.

სიტუვა ჩამოვარდა, რა არის სიუვარული ? ერთი ამბობს თანამოუბრის  
პატრონის  
მეოცნული  
ბიბლიოთეკა

F10796



მეშვიდე ცაში, მეორე-გზაა ქვესკნელისკენ . . . კინ იცის რას, როხამენ. . . თქვენის აზრით, განაგრძელა სახლის პატრონმა: — რა არის სიუჟარული?

— უკაცრად, მე აქაური არა ვარ.

— შენ როგორღა ფიქრობ, ჩემო საუკარელო ესკულაპო?

— ჩემის ფიქრით, მიუგო დოხტურმა, ძალიან სურითზად: ეგ არის საკუთარ თვისებიანი გაღვანიის (9) ძალა, რომელსაც თავის დროზედ შესაძლოა კიდენაც, რომ გამოიცნობენ. მინამდისინ დარწმუნებული ვარ იმაზედ, რომ ამის გამოსაჩენად აუცილებელი სხვა ნაირი ბატარია, თითქმის ვოლტის მორგების მგზავსი. ვოლტის მორგვი შესდგება, როგორც კიციტ, სპილენძის და თუთიის სიფრიფანებისაგან, რომელნიც გადაწყობილნი არიან სველის ქაღალდებითა; გაღვანიის მორგვი სიუჟარულისა კი შესდგება ოქროს და კერცხლის, ასიგნაციებით გადაწყობილ მანეთებისაგან . . . ძალა ამ ბატარიისა საკვირველია! გამოსცადე! მაგრამ ხუმრობა იქით იუოს სიუჟარული გაღვანიზმს ემზავსება: სიუჟარულსაც ორი იმ ნაირი პოლიუსი აქვს: მიმზიდავი და უკუმქცევი და მრავალი თვისება, ყოველის ფერში მზავსი გაღვანიის თვისებებთანა.

— შენ, ჩემო ძმაო, თქვა ჩვენმა სახლის პატრონმა სიცილით, ხარ ბოროტი პედანტი და სხვა არა ფერი. დიას! მეც კი მომაგონდა რომა კკითხო სიუჟარულზედ ამ საშინელს მიზოგინსა (10) ახა სხვებთან წავიდეთ, — ვნახოთ რას გეტყვიან მაგაზედ! . .

და ჩვენც ხელ ახლად გამოვსჩნდით სასტუმროშია. «პასუხი ჩემის კითხვისა თქვენზედ დარჩა!» დოხტურს ყურში ჩავჩურჩულე.

— მახსოვს, იმან მომიგო: და პასუხსაც ცოტა ხანს უკან გეტყვით, როდესაც ჩვენი შეუჩილობა ცოტად დამშვიდდება. სხვა დროს მე იქნება გამეთავებინა მოკლე დიას და აზრით, მაგრამ დღეს როგორღაც ებედობის და გულის გადაშლის ქეიფზედა ვარ — ეს ხანდისხან მომდის ხოლმე. მოვიღაპარაკოთ, მოვიღაპარაკოთ! . .



საზოგადო ღაპარაკი, თუმცა საჩოთირო საგანი იყო, მაგრამ მაინც კიდევ რიგიანობის სამძლურ გარეთ არ გადადიოდა; სუეველანი კალათ ჩაცხადნენ ეთქვით მახვილი სიტყვა ან pro და ან contra(11)...ჭახუკი მსტვარი აფთრდებოდა როგორც პიფია (12) თავის სამფეხიან სკამზედა.

—სიუვარული, ყვიროდა ის, აბრიალებდა თვალებს და უწყალოდ იგლეჯდა თმებსა:—სიუვარული ჩვენ ძმა-კაც მხატვრისათვის არის მომავლინებული სამღთო ცეცხლისა! ეს არის დედა ზეგარდამო შთაგონებისა; ეგ არის ჩვენი სიცოცხლე! მოგაგონებთ თქვენ ფონარინის გაკლენას ჩათვალზე! უფონარინოდ მადონაც არ იქნებოდა, ის უფასო მარგალიტი მხატვრების სახელმწიფო გვირგვინშია. როდესაც ჩათვალთ თავის საუვარელს გადაეხვეოდ, იმას მაშინ მოსდიოდა ზეგარდამო შთაგონება — ღ ის გადახვევას ბოლოს იმას საფლავათაც გადაექცა!

—უკანასკნელი კი ტუილია, შენიშნა დოხტორმა.—თუ სიუვარული როგორც თქვენ ამბობთ, ზეგარდამო შთაგონებას მოჭგობრდა ხოლმე იმას ისეთ წაიჩად, როგორათაც გოფმანის ფუნჯი, მაშ რიგი აღარ იქნებოდა, რომ ის დიდებული და სახელოვანი მხატვარი სიუვარულით დამთვრალიყო. ჩათვალის სიკვდილი ატილას სიკვდილის მზგავსია, მაგრამ ავასაკს მგონი რომ ვერ დასახავთ დიდებულ მხატვრად! სიუვარული, რომელიც ეძებს გულზედ მიკვრას სატყელოშავად—ის სიუვარული აღარ არი.

—მაშ რა არის თქვენის ფიქრით?

—ეველას, რაც თქვენი ნებაა, სიუვარული კი არ არი . . . ეჭ, კმა-რა მაგაზედ ღაპარაკი! სჯომს მოვიღაპარაკოთ წელის გასაყვან რუკის საზოგადოების აქციებზედა.

ამ სწრაფმა ბანზედ სიტყვის გადაგება მთელი კანჰანია ძალად გააღინა. მხატვარმა გაჯავრებით წაიხუტბუტა: «ნიკოთის მეუარებელს ზეტაზედ სჯა არ შეუძლიან!»

—მე თქვენ იქაურზედ გეუბნებით და თქვენ კი აქაურზედ ღაპარაკობთ. მე მგონია რომ გულზედ მიკვრა ცას არა შეენის!

—თქვენ როდისმე გეუარებიათ თუარა? დაცინებით ჭკითხა ჭახუკმა.



—აწა, აწა შეკარებია! მიუგო დოხტორმა იმ კილოთი, რომელიც ამტკიცებდა, რომ სურდა გაეწევიტა ეს უსიამოვნო ლაპარაკი. იმის წინააღმდეგმა, როგორცა სჩანს, ვერ გაიგო და ამიტომაც თითქმის რა გინებით უზასუხებდა:

—მე მაგასედ დარწმუნებული ვარ! თქვენ აწას დროს არ გაგიგიათ ალექსიანი სიტყვები საუკარელ ქალის ბავთაგან.

—საიდგან სადა!

—აწას დროს არ მოგიწევტენიათ გოცნა ემაწვილი ქალის კარდის თერ ღოყიდანა . . .

—აწას დროს!

—არ გამოგიცდიათ სიტყბოება მოუთმენელის ღოდინისა?

—აწა მეტქი, მე თქვენ გეუბნებით, მაგის მზგავსი აწა გამომიცდია რა! კმაყოფილი ხართ, თუ აწა?

—ამის შემდეგ თქვენ კაცი კი აღარა ყოფილხართ—ქვა ყოფილხართ.

—მე უფრო მოსწრობილ შედარებას გეტყვით. ქვა კი აწა, უფრო მარბლის ძეგლი, იმის მზგავსი, რომლათაც იყო გარდაქცეული ღოტის მეუღლე.

—მაშასადამე, თქვენც, იმის მზგავსად, მიიხედეთ დასაქცევ სოდომისაკენ! შევნიშნე მე.

დოხტორი მობრუნდა, თავს გაშტეკებით შემომხედა და მიზასუხა უცხოს დიმილითა:

—სწორეთ! მართალია თქვენ არ იცოდით, მაგრამ თქვით კი ნამდვილი ჭეშმარიტება: სწორეთ მე მივიხედე დანგრეულ სოდომისაკენ.

—მაშ, მეგობარო, შენიშნა სახლის პატრონმა:—სჩანს რა სიცოცხლეს შენთვის ძალიან დაუმარბილებია! მე აქამდისინ შენ გიცნობდი, როგორც ქალების მძულავსა და მიზეზი კი არ ვიცოდი; ეხლა მივხვდი. თუ საიდუმლო არ არი—გვიამბე; ეგ უნდა ერთი საუცხოო ამბავი იყოს.

—უჭკეპლია მდიდარი ქალი გეუკარებოდით, თქვენ რჩივემ ერთად იგივე სიტყვებით სოვდაგარმა და სხეულებოცრმა.



—ან უმაწვილი ქალი, რომელიც არა უფიქრია შესაფერი თქვენის ღირსებისა, დაატანა ჩინოვნიკმა.

—არა, გააწვევტინა მსატყაობა: — უთუოთ იმასა ჭქონია ერთი რამ ფიზიკური ნაკლულებანება.

—არა, არა და არა! უზასუხა დოხტურმა სათითაოდ უკელასა.

—მაშ გინა უფიქრია შენი პირველი სიუჟარული?

—გინა? წამოსთქვა დოხტურმა ძაღდატანებით.—რომ გიზასუხოთ მაგ კითხვასედა, უნდა მოიძებნოს არხივში ძველებური საქმე . . . სადაო . . . კისთანა ვდაობდი არ ვიცი, მაგრამ ჩემი წინა—აღმდეგი უფრო ძალიანი იყო და საქმე წავაკე.

—ნუთუ იმ საქმის წაგებამ თქვენ დაგაქციათ?

—გი არ დამაქცია, არამედ მამცა ჭკვა და გონება და იძულებულ მქნა, რომ წინათ დამზოგავი ვიყო ჩემის გრძნობისა. მე გრძნობა სწორეთ იმდენად დამჩხა, რამოდენასაც მოითხოვს ჩემი ხარისხი ჭ თათანამდებობა. მე გაკატარებ უძილოთ ხუთს, ექვს ღამეს საწყალ ცოლ-შვილიან სნეულთან; მე წმინდის გულით ვიტყვებ მკვდარ ჭკვეს უმაწვილ ქალზედა, რომლისაც დასხნა სიკვდილისაგან კერ შევიძელ, თუმცა ჩემგან უკელა ღონის ძიება იყო მოხმარებული . . . მაგრამ, კერც ერთი ღამისი ქალი ქვეყანაზედ კერ მომგვრის უძილობას, კერც ერთი კერ შაიძლებს რომ თვალზედ ცრემლი მომგვაროს. მოკლეთ—თუ გინდათ, უფალნო—მე გაიმბობთ თქვენ ჩემის სიუჟარულის მოთხრობასა. გაიარეს იმ სანატრელ დროებმა, როდესაც იმის მოგონება თმას ყალხზედ დამიუენებდა ხოლმე და მკათათვის სიტხებში ცივ ოფლში ჩამავდებდა. ეხლა მე შემიძლიან მოსვენებით მივიხედო ჩემს წარსულ დროსაკენა. დავსხდეთ ერთად, მე ვიწყო და ვიწყო შორიღამა.

ჩემის სიტუკის გამოთქმიდამ თქვენ, რასაკვირველია მიხვდებით, რომ მე დნებრიდამა ვარ მოსული,—და ამასთანავე ჩამომავალი უშიშარ ზავოროუელებისაგან. დედა ჩემი დავკარგე მე უმაწვილობასკე ორისა ანუ სამის წლისამ და ძლივსღა მახსოვს—მაგრამ მამას, როგორც ეხლა, ისე ვხედავ. ის ცდილობდა, რომ მე წმინდა სწავტანელად გამოკეევანე. განსვენებული სწორეთ დონ კიხოტი იყო,



გადაკეთებული რუსულ, ანუ უფრო სწორეთ, ყაზახების ზნეებზედა. სულ ის ებღანდებოდა რომ როგორმე უეცრად დაეცეს ვისმეს და ძალიანაც სწუხდა, რომ ეხლა არ შეიძლებოდა ბრძოლა უწმინდურ თათართანა. მთელი დღე იჯდა ხოლმე ჩემთან თავის საჯავშნოში (ასე ეძახდა ჩვენს სადგომში ერთს მეუღრო ოთახს, გაწუობილს საჭურვლით და ცხენის იარაღით) და იქ მიაშობდა საკვირველ საქმეებს ჩვენს წინაპრებზედა. იმან იცოდა მოთხრობა ყოველის ბეგობისა ზ ახლო-მახლო ადგილისა; თავის გალენდაში ჭქონდა ჩაწერილი მრავალი სახელი გულად ყაზახებისა, რომელთაც დასდეს თავის თავი მამულისათვის და ქრისტეს ეკლესიისათვის.

თორმეტის წლისა, ასობის ჩათვლით, მე ძლივს გკითხულობდი წიგნსა, მაგრამ გი ვიყავ ჩინებული მხელარი, მარდი მცურავი, — ზ კბოცდი თოფით გაფრენილ მერცხლებსა. ამისთანა საგნებში ჩემი წინ-წარმატება მამაჩემს ახარებდა, — მაგრამ ვაი! მოხუცი გერც გი მიმიხვდა, რომ უკელა ესრეთი ქტევა ჩემის მხრითა იყო ფარისევლობა, გაუშნოება ჩემის მშვიდობიანობის მოყვარულობისა. აღშოფოთდებოდა ხოლმე ჩემი მშვიდი ხასიათი, მაგრამ მე კოფარავდი ჩემს აღშოფოთებას, როდესაც, გაგიჟებული ცხენი გამიტაცებდა ხოლმე მინდორში და გაუსწრობდა ჩემ წინ მინდორზედ გაფრენილ ძეჩასა; მე კელაპავდი ცრემლებს, როდესაც კბედავდი რომ ჩემგან თოფ ნაკრავ მერცხალს უკანასკნელს კანკალს დაწუებინებდა სიკვდილი. გამბედაობას და გაყ-კაცობას, რომელიც მამაჩემს ძალიან უნდოდა რომ მიმეთვისა, კერ იშენეკდა ჩემი ქოროფა ხასიათი. მე, რომელიცა მშვიდობიანობის მეტი არა ვიყავრა, უნდა ამესრულებინა მამი ჩემის სამმაცო სურვილი, რომელსაც ის, ნებით ანუ უნებლობით, ცდილობდა რომ ჩაეგონებინა ჩემთვის და რომელსაც ჭქონდათ ჩემზედ მავნებელი მოქმედება და მე, რამდენიც მახსოვს ჩემი თავი, ვიყავ ჩუმი და დაფიქრებული.

მცნობები ჩვენ თითქმის რომ არავინა გეყვანდა. იშვიათათა ხედავდა მამაჩემს თავის ძმა, ძველი ქვრივი, რომელიც იდგა ჩვენ მეზობლად. მოხუცნი ერთი ერთმანეთში კერა რიგდებოდნენ. მა-



მას ბიძა ჩემი არ უყვარდა იმის მშვიდობიან ხასიათისათვის და მამულის სიუკარულისათვის, და ყოველს იმისთანა შემთხვევაში უნდა ყოველთვის ეჩხვლიტა ხოლმე მაგიებელ სიტუციითა — *для знай кряхтитъ да отмахивается*. თუმცა მე არას დროს არ მეჩივლა ბიძა ჩემთან ჩემ მდგომარეობაზედ, მაგრამ იმან მე მიცნო, და მოინდომა, როგორღაც, ჩემს უთხოვნელად, გადაეგდო ჩემზედ სიტუკა მამიჩემისათვის, ისდღე მე, მეონი, ჩემს სიტუცხლეში არ დამავიწყდება.

ბიძა ჩემმა, როგორც გაწურთვნილმა პოლიტიკმა, დაიწყო სხვა მხრიდან. ჯერ თავის მოსავალი აქო, მეჩე გადავიდა სოფელში ცხოვრების სიამოვნებაზედ, ბოლოს დროს, ენა დაბმით და კრთომით უთხრა მამაჩემს, რომ უფრო ჭკუას იზამდა, რომ ჩემთვის მამულის მოვლა ესწავლებინა კიდრე ცხენზედ ჯდომა. მამაჩემი ამ ღაზარაკში სულ იღმიტებოდა და იკვნეტდა თავის გრძელ ულვაშების ბოლოებსა, — მაგრამ ბიძიჩემის ბოლო სიტუკაზედ კი, სიტხარით აკანკალებული, წამოხტა სკამიდან და მივარდა ძმასა... მე მეგონა, რომ ის იმ ადგილასვე სულს გაათხოვინებდა.

—ოჰ, ძმაო, კონდრატი, სულ შეგუბებულმა უთხრა: — აკნინდამ დღევანდელამდინ უგუნურად გიცნობდი, ეხლა კი გხედამ, რომ გიჟი ყოფილხარ. შენ ჭსთესე — იცოდე შენი კავუნები და საზამთროები, ხარშე მურაბები, არაუი გამოხადე და ჩემს საქმეში კი ნუ წაეჩრები ხოლმე. მამა ჩვენი იყო კაჟ — კაცი ყაზახი. არც მე ვარ ლაჩრებთაგანი, — შენ კი რაღაც არწივის ბუდეში გამოჩეკილს ბატსა გეკხარ — ან კურგუზის საკათსა, — შენ ეგრე დარჩი, ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს! ჩემი შვილი კი უნდა იყოს ის, რაც ყოფილა მამა, პაპა, ისა რაც მე ვარ — ე. ი. ყაზახი, და არა მწიგნობარი, როგორც თქვენი მოწყალება.

სიტუკა სიტუკაზედა ძმები წაიხზუნებ — და ბიძამ, წასვლის დროს, სთქვა, რომ იმის ფეხი აღარ გაივლის მამიჩემის სახლშია; მამაჩემმაც თავის მხრით მისცა რაღაცა ფიცი რომ ბიძაჩემს აღარ იცნობდეს. მე, იმათ ახირებულის ხასიათის მცოდნე, მივხვდი, რომ



ეს უბრალო დამუქარება არ იყო; და არც შეეცდი! ერთ წელიწად-ზედ მეტი იყვნენ გამწყვლანი. ბოლოს კი სიკვდილმა შეარია ორივე ძმები. როცა მამახემი იყო გაჭიმული კუბოში, მაშინ მოვიდა ბიძახემი აკოცა მას გაცივებულ შუბლზედ და ეს კოცნა იყო ნიშნად მათის შერიგებისა. მე გადავსახლდი ბიძა ჩემთან, რომელიც იყო დანიშნული ჩემ მზრუნველად, და აქ ერთის განკიდურებადამ ჩავარდი მეორეში. მამი-ჩემის ლაპარაკი სულ ის იყო, რომ ეთქვა რამ ომიანობაზედ, ჩხუბზედ, უეცრად დაცემაზედ, მხედრობაზედ და იარაღზედ; ბიძა ჩემი კი იყო თვით მშვიდობიანობა განხორციელებული კაცათა. როცა თოფს დაინახამდა მაშინვე თრთოლას დაწყებინებდა, თოფის ხმას რომ გაიგებდა ყურები უნდა დაეცვა. მთელი დღე საწყალი მოხუცი იდგა ხოლმე ან ბოსტანში, ან ბაღში და ან საფუტკროში და ცოდვილობდა: სთესდა, ჭუნობდა, ფუტკრებს უვლიდა—და ზათხული იმისი გაუგებრად გადიოდა მისთვის. ზამთარში კიდევ სხვა საქმეები ჰქონდა. საშინელი მუცლის მოუვარე. ბიძახემი, რაც ბაღახსა და ბაღახის ძიწს იშოვნოდა, უნდა ზამთარში იმისაგან მიქსტურები გამოეხადნა, ღეგობები, სიროფები და სხვა რაღაც სასკელებლები, იმას უხაროდა ხოლმე, როგორც უმაწვილს, თუ გინმე ავით განდებოდა და ითხოვდა იმისაგან შემწეობას.—მცირედი ავით მეოფობა იმას სიკვდილის ნიშანი ეგონა, და ამისათვის ჩემი თავის თავად ნასწავლი აქიმი, როგორც იტუვიან ხოლმე, ზარბაზნით ესროდა ჩიტებსა. ერთ ავით მეოფობაზედ, ცოტა რომ ვსთქვა, ერთი ოც ზ ათი წამალი მაინც უნდა წასვლიყო. მამახემი სულ ომების ამბებით მახრჩობდა; ბიძა სულ წამლებზედ მელაპარაკებოდა. ხშირად ვუმზადებდი წამლებს სამზარეულოში და ცოტ-ცოტად შევეჩვიე იმის ხელობას; ფიქრშიაც შემვიდა მე თვითონ დოხტურობა. გაუმაძღვრად ვკითხულობდი საექიმო წიგნებსა რაც ბიძახემის ზატარა ბიბლოტეკაში იშოვებოდა, და ჩემის ბედნიერის გონების შემწეობით, თითქმის რომ სულ ერთიანად ზეპირად დავისწავლე. დიდი ხეყნა არ უნდა და ბიძა ჩემს რომ მე გაკეზავნე პეტერბურგის მედიკო – ხირურ-



დიულ აკადემიაში. ცოტა-ოდენ თითონვე მომამზადა ლათინურ ენი-  
დამ—და ზათხულს 1849 წელსა მე გაკსწიე ჩრდილოეთის პალ-  
მირისაკენ.

ეგზემენიისთვის მზადებას, სტუდენტობთან ცნობას, სამკვდრო  
ოთახს, რომელსაც ჭქონდა ჩემზედ საშინელი მოქმედება, ყველას  
მას აქ არ მოვიხსენიებ. ეს მოსაგონებლათ, ჩემთვის უძვირფასესია,  
თქვენთვის კი მნიშვნელობა არა ექნება რა. ვსწავლობდი (შემიძლიან  
დავიკვირო) ჩინებულად, ამხანაგებთან კარგად ვიყავ, ვიქცეოდი პა-  
ტიოსნად: ღვინო მეჯავრებოდა,—და ქალებს კი სრულიად ვერ უ-  
ახლოვდებოდი; ერთი თაყვან საცემელი გერბი მედგა თვალწინ—  
მედიცინა, და მეც კემსახურებოდი მას ძველ ვესტალკის ერთგუ-  
ლობით და უბიწოებით. ხანდისხან, მოცლის დროს, მე თითონვე  
ჩემი თავი მიკვირდა: «ღმერთო ჩემო! (ვთქვარობდი) სამხრეთისა-  
კენ დავიბადე, სადაც, ამბობენ, სისხლი უფრო მხურვალეაო, კიდ-  
რე ინგერმალანდიაში, სადაც, ასაკში უფრო ადრე შედის ადამიანი—  
მე საიღამ გამოველი ეს მახინჯი?

რა მიზეზია, რომ მე ეს ოცის წლისა შევიქმენ და ამ დრომ-  
დისინ არც ერთ ქალის პირისახეს ჩემზედ მოქმედება არა ჭქონია  
რა? «თუმცა კი ჩემს სამშობლო ქვეყანაშიაც, გზაზედ დიდ ქალაქ-  
შიაც და შემდეგ შიგ პეტერბურგშიაც მე მინახამს ბევრი შავიც,  
ცის ფერიც და ლურჯი გოგორი თვალებიცა, თეთრი მხრები და  
წვრილ ფეხებიცა—სიტუკით, ყველა, რასაც კი შეუძლიან ჭახუკის  
ფიქრების გაფიცება. არას დროს, სიზმარშიაც კი მე არ მიღაპა-  
რანია ქალთან სიუვარულზედ, არას დროს არ შეგვიხედნია ერთი  
ერთმანეთისათვის . . . საკვირველებას!

ჩემმა ამხანაგებმა შენიშნეს ჩემში ეს სიტყვე და ხუმბრობით  
სახელად ლოგოკინა დამარქვეს; მე არამცთუ მწყინდა, არამედ გა-  
მაუობდი კიდენაც ამ სახელითა. ნუ იტინით: მე შევრიცხე ჩემი თავი  
იმ გვარ ხალხში, რომელთაც ეკუთვნიდნენ ლეიბნიცი და ნი-  
უტონი, ტილლი და კარლი XII, ე. ი. იმ ხალხში, რომლისთვის-



საც სიუჟარული საფლავამდინ გაუგებრად დარჩა. მე კიტიხილი სი-  
უჟარულზედ, და თვით იმის იდეალიზმში გხედავდი მარტო ერთ  
უგემურ გრძნობასა . . . მიმზიდველობის გნებასა . . . უწყალოდ  
გადამხდევინა მე ჩემმა ბედმა ამ ჩემ დიცინებისათვის. ეგზემენი-  
ების დრო ახლოვდებოდა, უნდა პირველიდამ მეორე კურსში გა-  
დავსულიყავ. ეს იყო თებერვალში 1851 წელსა დაკიკეტე კარები  
ჩემის სახლისა (მე კიდექი მაშინ ვიბორსკიზედ), დღე და ღამ  
წიგნებს და რკეულებს არ მოვშორებულვარ. გაიარა გაცოფებულმა  
უკელიერმა და დაღვა დიდ-მარხვა.

განსვენებულ მამა ჩემს სურდა, რომ ჩემგან ყოჩადი ჩაინდი გა-  
მოეყვანა და ამიტომაც ყოველთვის მეუბნებოდა რომ, კითხმც,  
«მარტო ქრისტიანი კაცი შეიძლება კეთილს ყაზახობასო», და იმ  
ნაზ სიუმაწვილიდამევე ცდილობდა, რომ ჩაეგონებინა ჩემთვის საჩ-  
წუნოების წესი; ბიძა ჩემიც ღვთის მოუვარე კაცი იყო და იმი-  
ტომაც ნუ გაიკვირებოთ, რომ მე, ოცის წლის სტუდენტი და ა-  
მასთავანავე საგაისო მედიკი ვიყავ ღვთის მლოცავი. არა ხუმრო-  
ბას არას დროს არ შექძლო შეკრევივა ჩემი აზრები. მეორე დიდ-  
მარხვის კვირას მე კემზადებოდი საზიარებლად.

გაზაფხული იმ წელიწადს ადრე დაღვა და ჩვეულობისა მეზრ  
ავდრებიც დაიწყო. ვიბორსკის მხრისაკენ ტალახი და თოვ -ჭყა-  
ში მუხლამდინ იყო. დილისა და საღამოს ღოცვაზედ მე დაკდიო-  
დი მახლობელ სამსონის საუდარში. დამრჩა სახსოვრად მე ის სა-  
ნატრელი დროები. რამდენჯერ გამიტარებია ბნელი ღამე მარტო.  
ბეკრჯელ შემხედრია, რომ არის ხოლმე საშინელი ღამე, ეველა  
ფერს ჭსძინავს მძიმე ძილითა, კედლის საათის ენა სულ ერთხაი-  
რად არახუნებს, ფანჯრებზედ ყინვას წკრიალი გაუდის, კარზედ თვა-  
ლით არა ჩანსრა, საცაღა შორს ფანარი ბუუტავს და ძლივსღა  
ჭსცემს სინათლეს თავის მახლობელ ღობესა. ზოგიერთ სახლის  
ფანჯრებში, ქუჩის მეორე მხრისკენ კანდლები ანთია. ეველა ჩუმათ  
არის. მე კზივარ, წიგნი მიჭირავს ხელში და მიმკვდარუნებულის  
გულთ კელი ზარის რეკასა . . .



და აი ისმის პირველი ხმა ზარისა, დიდ ხანს გუგუნებს და იკარგება ღამის ჭაერშია. — მე მივდივარ საუდარში. მლოცავნი ბეკრნი არ იყვნენ, მაგრამ კინც იყვნენ კედლებზედ მიბჯენილნი გულ მოდგენილ ღოცვით ადგილამდენ თავის მოხრით თაყვანსა ჭსტმდნენ ღმერთსა . . . საუდარი თითქმის რა ცარიელად მეჩვენა, ზერუდ მესმოდა ბოძების იქილამ მღვდლის ხმა, რომელიც სთხოვდა უფალსა, რომ მისცეს იქა მღვთმელთა «სული სიწმინდისა, სიმდაბლისა და მოთმინებისა!» . . . მე დავდექი სამკალთაზედ ადგილასა — ზე მსწრაფლად მოხიბლული რომელიდაც მოულოდნელ სიხარულისა გამო კლოცულობდი, კლოცულობდი ცხარეთ — და რასაც სიტუციით ვერ გამოვსთქვამდი, იმას ცრემლებით დაუმატებდი. ამისთანა წუთნი ცხოვრებაში ხშირი არ არის, დამიჯერეთ.

მსუბუქმა კახის შრიალმა, რომელიც მომესმა უკანიდან, გამომიყვანა ამ ფრიად სასიხარულო მღვთმარგობიდან; თითქმის რა უნებურად მე მივიხედე . . . რისთვის უნდა მიმეხედნა? ჩემს უკან იდგა ორი ქალი: ერთი — ბებერი სამოცის წლისა, ძველ გახუნებულ სალოფით და შავის კასინკით თავსუდა; მეორე გასათხოვარი ქალი ჩვიდმეტის წლისა.

აქ საჭიროა — მაგრამ ძნელი კია — აღწერა იმის პირისახესი. იმის თმა რომ შეკადარო აბრეშუმს, პირისახე — აღმასს, თვალები — ფირფიტებს, პირი შარჯანს და სხვა ამ გვარად მიმზგავსება ძალიან გაცვეთილი იქნებოდა ზე რასაკვირველია კიდევაც ვერ მიხვდებოდათ იმ უმაწვილ ქალის მშვენიერებასა. მე უფრო გამაკვირვა იმის დაშვებულმა გრძელმა წარბებმა, რომლის ქვეშიდამაც მორცხობით გამოიხედამდა ხოლმე მისი ღამაში თვალი, — შემდეგ, იმისმა ღოცვამ, სავსემ უმაწვილურ უზაკველობით. დიდ ხანს კსიამოვნობდი მე იმ ტურფა ბავშვის ყურებითა ზე თუმცა იმისმა მოსულამ ჩამდენსამე წუთს გულის ყური დამიბნია, მაგრამ ბეწვის ოდენაც კი ვერ გამიცია მე გულმოდგინება ღოცვისა, ჩემ გასტეკებულ თვალის შეხედვამ ვერა ჩანერგარა იმ ქალის გულშია; იმან გულ — გრილად შემომხედა ზე მაშინათვე იქით მიბრუნდა. ამ მოძრობამ გამახარა





გიდენაცა და შემაწუხა გიდენაცა; მე მეწეინებოდა რომ, იმასაც ისე შემოეხედნა როგორც მე, ან უფრო იმაზედ ცუდათ—ღიმილით. რა საკვირველია ეგრე! მაგრამ არც კი სიგულ-გრილეს სრულიად სჯამური. მეც ჩემის მხრით, აღარ შევხედე ამ უმაწვილ ტურფა ქალსა, თუმცა, მართლა რომ მიიზიდავდა ჩემს თვალებს იმისაკენ რაღაც უძლეველი ძალა. გულში კმა-ყოფილი ვიყავ, რომ ეგრე ვიზგრებდი თავს, მაგრამ ღოცვის ბოლო რომ მოახლოვდა, კედარ მოვითმინე და მივიხედე. იმ ქალის თვალი იყო დაფიქრებულად მომართული ჩემზედ; გაწითლდა, ჭ რომ დამალოს თავის აღრეველობა, თავი ძირს დაიხარა. რაღაც შუვილი შემომესმა მე ყურებშია. იატაქი ასე მეგონა ადიოდა და ჩადიოდა ჩემ ფეხ ქვეშა, მიკეუდო კედელს როგორღაც გაშეშებული ისე, რომ მეც ვერ გავიგე. როდესაც ჩემს გონზედ მოვედი, საუდარი სულ ცარიელი იყო, ყარაული სამთლებს აქრობდა.

შინ რომ მივედი, მე მართლა რომ ზეცვიდამ ძირს დავეშვი. იქ წმინდა პოესია იყო, აქ ჭუჭყიანი პროზა; იქ მღუღარებით ღოცვა, აქ გახრეკილი მეცნიერება . . . დასასრულს იქა კნახე მწითური, ქორფა ქერა თავი, აქ მე დამხვდა ჩემი ერთგული თანა მოუხარე კაცის გამხმარი თავი თავის უაზრო ღიმილითა. ამ ერთმდგომარეობის გამოცვლამ ჩამათიქრა და მეჩმე, თითქმის რომ უნდომელად, სწავლას ხელი მიმაყოფინა. პირველმა ჩემმა ეგზამენიამ ბედნიერად ჩაიარა. ესლა დადგა დრო ჩემის გამოცდისა ოსტეოლოგიიდგან ე. ი. ძვლების მეცნიერებისაგან. მე ავიღე დაბეჭდილი რვეული ლექციისა და—საკვირველებას! ნაწერი გაურჩევლად შეჩვენა, მელანი—მქრქლად, თითონ კილო სიტყვისა—დუნდლად ჭ ბნელად, როდესაც ზეპირად ესწავლობდი ფოსოებს და კორძებს ძვლებისას. მე, ჩვეულებისა გამო, რომელიც ეკუთვნის თითქმის რომ ყველას ამ გვარ შემთხვევაში, ეხუჭავდი თვალებს, და აქ კარგა ცხადათ გამოვლიდა ხოლმე გონებაში ჩემ უცნობ ქალის წითური პატარა პირისახე. ამ რიგად ჩემი სწავლა წინათ ნელა მიდიოდა: დაჭკრა ათი სათი, და მე ძლივ ძლივ მოვამზადე ორი ფურცელი, ჭ



ისიც კაინაჩრობით. მეტერთმეტე საათზედ შემოვიდა ჩემთან ერთი ჩემი ამხანაგოვანი—გვარად თუნდ ივანოვს დაკარქმევ.

—გამარჯობა, ლოკოკინავ!

—გაგიმარჯოს.

—რა, ძმავ? სულ ემზადები? მოემზადე, მოემზადე, კარგი საქმეს! დაუხშირე იმან, პაპიროსის მოკიდებაში და დაჯდა სტოლთან.—შენ ერთი ჩაი დამალეკინე, უძილობით როგორღაც კერა ვარ კარგათ.

—გუშინ დიდ ხანს საქმობდი?

—ოთხ საათამდინ. სულ ერთიანად წავაბე . . .

—როგორ თუ წავაბე!

—როგორც ჩვეულებებისა მეზრ აგებენ: ქალაღი არ მომდიოდა. მაგრამ, ოხ, ლადოვსკის როგორ მოსდიოდა, ძმავ! მოიფიქრე! ექვსი ქალაღი ერთი ერთმანეთზედ მოგვიკლა. თითქმის დაგვანჩრო.

—შენ სულ ქალაღზედ ჭბოდამ, მე ეგზამენებზედ გეუბნები.

—რა ღრეს ეგზამენებია! სიცილით მიზასუხა ივანოვმა: ნუ თუ შენა გგონია, რომ როგორც შენი მოწყალება, ისე მე ჩავატოდები წიგნებს? ახა აი შენც გიჟი გიზგონია! არა, ძმავ, მე წესად ესა მაქვს დადებული: რაც მთელ წელიწადში დამახსოვდება—ის არის, რაც არა—აღარ ვისწავლი.

—იმიტომაც ორი წელიწადი ზინარ პირველ გურსშია . . .

—ძალიან კარგი! ეცადე, რომ შენც არ გაიჩიო. შენ ჯერ არა უფიქრებარ ზ\*\*\* ანუ პ\*\*\* კლანჭებში (აქ ივანოვმა ჩვენი პრაფესორების სახელები ახსენა). ეგ ბარბაროზები ისეთ ნაირად მოგქანცამენ, რომ შენს შინაურობასაც კელარ იცნობ . . . ჭო, მარტლა! არ გაგიგია, ხუთ შაბათს ოსტეოლოგიის მაგივრად, ბოტანიკას დანიშნული.

—ეჭ, არ იქნება!

—სჩანს იქნება, რომ ესეა! მე გუშინ კონფერენციაში მითხრეს და მეგონი განცხადებაშიაც არის დაწერილი. თითონ ნახამ . . . რას ჩაფიქრდი?



— მეწყინა ბოტანიკაში სუსტათა ვარ.

— აა!! ხედავ თუ არა! ჩემ დატინებაზედ ხომ ყოჩაღათა ხარ? რა, ძალიან ცუდათა ხარ?

— ძალიან ცუდათ გი არა ვარ, მაგრამ ეგზამენიაში პირველ-  
თაგანი არ ვიქნები . . .

— შენ, ბატონო, ყოველთვის და ყველაში პირველი გინდა ი-  
ყო? კერა ხედავთ! შენ, როგორც ვხედავ, კეთილი ცხოვრება გევა-  
რება. ეჭვ, ხუმბრობა იქით იყოს, გინდა გიშეკლო?

— რითი და როგორ?

— ლადოვსკი დღეს და ხვალ წაიგითხავს თავის სახლში ბოტა-  
ნიკას, თითონ 3 \*\*\* ხელნაწერად, — ამბობენ, საკვირველი ხელნაწერო-  
აო! ისე თურმე თავის თავად თავში ჩადის .

— რადროს გითხულობს ლადოვსკი?

— მთხილამ შვიდ საათამდისინ საღამოზედ.

— სწორეთ იმ დროს, როდესაც მე არ შემოდის.

— რატომ?

— საზიარებლად კემზადები და იმ დროს საღამო ჟამის ღოც-  
ვაზედ უნდა ვიყო.

— ეჭვ, როგორცა ვხედავ, შენ ფარისეველიც ყოფილხარ. მე,  
მგონია, დიდი შეცოდება არ იყოს, რა საღამო ღოცვას მოსცდეს  
იმისათვის, რომ შენი თანამდებობა აასრულო . . .

— არ შემოდის!

— შენი ნებაა. მაგრამ ძალიან საკვირველებია!

აქ ივანოვმა თვალ გაშტერებით შემომხედა, მე გავსწითლდი,  
როგორც შავირდი.

— აა! შენ გაწითლებაც გცოდნია? უცხოა! აქ რაღაცაა დათარული.  
ეხლა გი თქვამდ მომდის, რომ აქ იმოდენათ საქმე იმაზედ არ მი-  
დის, რომ ძველი ცოდვები მოინანიო, რომოდენათაც ცდილობს ახალ  
ცოდვების შეძინებას . . . ჭაი შე, ტარტაქოზო! ხედავთ, სულ  
წმინდობანას თამაშობს, ვითომც არა იცის რა . . .

— კარგი, თუ ღმერთი გწამს, ნუ მასხარობ . . .



—თუ კაცი ხარ მეტევი, სტუუითქო? მაშ რაღათ წითლდები? რომელ საუდარში დაიარები?

—შენ რა, რომელშიაც დაიარები?

—ახა ისა, რომ ძაღად წამოვალ შენსუკან და პატროსანს სიტუკას გაძლევ, იქ შენ გნახამ რომლისამე ლამაზ ქალის ახლო . . . გინდა?

—არ მინდა.

—მაშ შენი გამოჯავრებული სამფსონიაში წავალ . . .

—შენ საიღამ იცი, რომ იქ დაიარები?

—სულელიც მიხედება, რომ ის, ვინც საზიარებლად ემზადება, მახლობელ საუდარში დაიარება. წამოვიდე, თუ არა?

—როგორც გინდა! გუზასუხე მე ძაღად გაცინებულმა.

—კიდევ ეგ არის, როგორც გინდა! ეჭ, ღმერთმა ხელი მოგიმართოს, არ დაგიშლი. მხოლოდ არ უნდა ამხანაგებთან ეშმაკობდე ზღოკოკინასავით იჩენდე თავსა. გაუარშიუდი რაუყოთ—რა დიდი საქმეს! ეგ მე კვირაში სამ ჯერ მომიხდება ხოლმე . . . ეხლა მებუღკის ქალს დავსდეკ; რა ფუნჩულაა, საუცხოვოა! როდესაც სუბრებისათვის მივდივარ, ყოველთვის შაქრის ზურს და ან ნაზუქს მიტავაზებს ხოლმე . . .

—და კარგსაცა შერება.

—ეხლა კი მშვიდობით,—წასვლის დროა და არც შენ მინდა დაგიშალო.

ის წავიდა მე კიდევ ხელი წიგნებს მივყავ. ჩემი ფიქრები ცოტა-ოდენის ლაპარაკით ივანოვთან გართული, ახლის ღონით მიიმართნენ პირველ საგნისკენ. მოუთმენელის გულით უცდიდი ოთხ საათსა, რომ წავსულიყავ საღამო ღოცვაზედ. საათი დაუსრულებელი მეგონა. ოთხის ნახევარზედ სამფსონიასთან ვიყავ; ეკლესია ჯერ კიდევ დაკეტილი იყო და მე იძულებული ვიყავ, რომ ფილქანზედ გამეკლო და გამომეკლო. ბინდებოდა, წვიმა თოვლ გარეული ჟინუღლამდა, ქარს შუილი გაუდიოდა ხეებ შუა გაღავანში. ბოლოს დროს, გასაღებების ჩხარუნით, მოვიდა ყარაული და გა-



აღო მძიმე კარი . . . მე მაინც კიდევ შესვლას ვაპირებდი, მე ვიღასაც ვუცდიდი.

მაგრამ საკმაოა ჩემ უბედურ სიუყვარულის იმდენი თან დევნა. მე გაუკეთებ ამას ერთ მედიკურ შედარებას. რამდენჯერმე ჭკპა მიდევნებია, როგორათაც ძრეილდება ხოლმე ანტონის ცეცხლი. გუშინ ჩანდა ძლივ დასანახავი ზატარა წინწყალი, დღეს—ხელის გულის ოდენა დაღია, და ხვალ კი---სწეული ასო შავდება და სულერთიანად უნდა მოიჭრას. მაგისტანა ანტონის ცეცხლით იყო შეუმორტყმული ჩემი გული. მაგრამ იტანჯებოდა შეუწყენელად. ეველა ღონის-ძიება ამ სენის მოსარჩენად ტუილია. სანდისხან უიმედობის დროს ათას ზღანებს ვაწეობდი,—როგორც მეგონა ასასრულებლებს. მე ვიმედოვნებდი, რომ ბედნიერმა შემთხვევამ უნდა უეჭველად დამახლოვოს მშვენიერ ემაწვილ ქალთან. იმის თანა მოგზაური ბებერი დედა-კაცი ერთბაშად როგორმე წაიქცევა, ან ავით გახდება. მე იმას უშველი, და აი ეს იქნება დასაწყისი ჩვენის გაცნობისა. . . . ბევრს ამისთანაებს ვფიქრობდი, მაგრამ ეველას კერ მოიგონებს კაცი !

დადგა ეგზემენიის დღე ბოტანიკიდგან. ივანოვი თამამად უზასუხებდა და ჰ\*\*\* სრულიად კმა-ყოფილი დარჩა იმისაგან; მოვიდა ჩემი რიგი. შეკრთომილი მიველ სტოლთან; ჰრატესორის თვალები ჩემზედ იუვნენ მომართულნი გამოსაცდელად. ჩემს ბედზედ ბილეთი ადვილი შემხვდა. ღონე შევიკრიბე და დავიწყე ზასუხის გება ჯერ კრთომით და მეტე უფრო ზ უფრო გამბედაობით. ჰ\*\*\* წინაა ზირველად კმა-ყოფილებით მიქნევდა თავს. უეცრად საათმა ოთხი დაჭკრა იმის რეკას შორიდან ზასუხი გამოჭსტა ეკვლესიის ზარის ხმამა. თავში ერთბაშად გამიელვა, რომ საღამოს ღოცვა დაიწყო და ის ეკვლესიაში არი, მე ავირიე, გონებამ და გრძნობამ ვითომცხელი აიღეს ჩემზედა. მე კერ გავიგე ჰრატესორის კითხვები, კერ დავინახე ჩემის ამხანაგების განცვიფრებული ზირი სახეები. არ მასხროვს სკამზედ როგორ დაესჯექ, ამ განცვიფრებიდან გამომიყვანა ივანოვის კითხვამ:



— ეგ რა დაგემაწთა? კაიშე. ხომ დაგორდი (13)!

მეხუთე საათზედ მე სირბილით გავიქე სამფსონიაში, — ხელის კვრით ჩამოვიცალე მლოცავი ხალხი და მივაღწიე ჩემს ჩვეულს ადგილას . . . ის იქ იყო! ღიმილით შემომხედა, და სიხარულის სიწითლემ აითამაშა იმის ღოუბზედ. ამ ღიმილმა გადამიხადა ჩემის უბედურობის სამაგიერო ბედნიერება.

შარასკეკს აღსარების სათქმელად კემზადებოდი. ღმერთო ჩემო! მოძღვარს რა უნდა უთხრა! გაკბედავ, რომ გამოუჩინო ჩემი უდიდესი შეცოდება. როგორ ვაღვიარო, რომ ეკლესიას ღვთისა განა და ჩემთვის შესახვედრად ადგილად ჩემ საუვარელ ქალთან? აღსარების წინათ მე მიველ დიაკვანთან ჩემის გვარის ჩასაწყევლად და ცა ვითარების შეერთებისა გამო სახელი იყო ჩაწყვრილი იმის სახელის შემდეგ. გული აღტაცებისაგან აღარ მიფეთქამდა, როდესაც იმან წამოიძახა თავის ნაწიხს ხმით:

— ექნა ფეოდოროვნა ასული ჩახლოვისა, გასათხოვარი ქალი ჩვიდმეტის წლისა, ასული მეორე გილდის ვაჭრისა. . .

წირვის შემდეგ შაბათს მე გაბედვით მიველ იმასთან და სულ შეგუბებულმა უთხარ:

— შეგეწიოსთ, ექნა ფეოდოროვნავ!

იმან აღეჩსიან ღიმილით თავი დამიკრა და აღშოფოთებით მიჰასუხა:

— აგრეთვე თქვენ, ჰაველ აღექსანდროვიჩ!

აქ დოხტური შესდგა: და რომ მოიწმინდა ხელცახოცით თავის ფერ-მკრთალი პირი-სახე, თქვა იძულებულის მხიარულობით:

— ვახშმის დრო ხომ არაჩის, უფლებო? სასადილო ოთახში თეფშების ხმა ისმის.

— ღამე დიდია! მიუგო ჰასუხი სახლის პატრონმა ეველას მაგივრად: განაგრძელე, განაგრძელე! ნუ მიჭბამავ რომანტიკებს, რომელნიც უფრო დიდ ეფექტისათვის სწევეტენ მოთხრობას სწორეთ საინტერესო ადგილას.

მოხრობელმა გაიღიმა და განაგრძელა:



—და ესრეთ, იმან ჩემი სახელი წამოიძახა. მე მინდოდა თუ არა დამეწყო ლაპარაკი, მაშინათვე ხალხი დაიძრა გამოსასვლელად დიდი ძალი ხალხი იყო; თუმცა გამაგრებას კსტდილობდი, მაგრამ, მაინც კიდევ მომაშორეს ელენასგან და იმის თანა-მეგზავსაგან.

როდესაც გამოვაღწიე ხალხს და გამოველ ქუჩაში, ისინი აღარა ჩანდნენ.

### შესვდრის მეორე

—თქვენ შეჩვეულია გეცოდინებათ ეპიზოდი მილტონის ცხოვრებიდან—გასასტერებელი შემთხვევა, რომლის გამოც კაცობრიობა ეღიწის «დაკარგულ სამოთხის» წაკითხვას.

მილტონი, მაშინ ჯერ კიდევ გამოუჩენელი უმაწვილი კაცი, მშვენიერი, სიცხიან ზაფხულ დღეს დასეირნობდა რომელიღაც გამოჩენილ ლოჯის ხეივანში. დაქანცული სიარულით და სიცხით, მილტონი წამოწვა გაშლილ მუხის ქვეშ—და ჩქარა დაეძინა. გამოღვიძების დროს თავის მუჭაში ნახა პატარა ბარათი, რომელზედაც უაჩანდაშით იყო დაწერილი იტალიანური ოთხ სტრიქონიანი ლექსი:

Occhi, stelle mortale,  
Memstri de miei moli,  
Se chiusi—muccidete,  
Aperti che ferete?

ე. ი. «თვალებო, ქვეყნიურნო კარსკვლავნო, მიზეზნო ჩემის ტანჯვისაო! ჯერ რომ დახუჭულნი ხარო და მდაგვო მე, რაღა იქნება მაშინ, როცა აიხილებით?» მილტონმა შეიუვარა ის უხილავი ქალი, რომელიც გაუტედა იმას მძინარეს. მაგრამ ვინ იყო ისა, —ეს საიდუმლოთ დარჩა დიდ პოეტისათვის დიდ ხანს და ახირებით ეძებდა ის თავის ოცნებას. გაიარა რამდენმა წელიწადმა: მილტონის თვალები ეკ, «ქვეყნიურნი კარსკვლავნი», გაქრნენ. მილტონი დაბრმავდა, და აი, მაშინ აქა იმის ფიქრი სწერდა თავის სულიერ თვალების წინ



მშკენიურ სურათებს «დაკარგულ სამოთხისას».

დიდიდამ ზატარაშდინ ერთი ნაბიჯია. — და ამიტომ ნუ გაიცინებთ, რომ მე ჩემი თავი მიღტონს შეკადარო და კსთქვა, რომ ნახევარი წელიწადი იყო მოხმარებული ჩემგან ელენეს უნაყოფო ძეგნაზედ. მე დავეხეტებოდი ყველგან და ტუუილად კი ვძებნიდი: თითქო ის წყალმა დანჭსთქაო. ამოხაში მე სრულიად გული ავიცრუვე სწავლაზედ: ჩემმა ეგზემენიებმა უბედურად ჩაიარეს და მეც დავრჩი პირველს კურსში: ივანოვი კი, რომელსაც მე დავსტინოდი, გადავიდა მეორეში. მე ვიყავ გაბრაზებული მთელ ქვეყანაზედ, — ყველაზედ, გარდა ჩენ ახლანდელ უბედურობის მიზეზზედა. ელენა სულ ერთ ნაირად რჩებოდა ჩემ კეთილ გენიათ და ხშირათაც ვხედავდი მე იმას სიზმარშია. თუ ამოხსნ კაცი რასმეს, სჯობს სულ ერთიანათ თქვას და აღვიაროს, ბატონებო! მე ვსწერდი ლექსებს, მთვარეს შეკრთვიალებდი, ხანდისხან მართლის გულით ვაბარებდი იმას რომ გადასცეს თავის სხივით ჩემი დაუნახავი გოცნა ელენას, ან წარმოუდგინოს ჩემი სახე იმის მესხიერებას, წასძახოს მძინარეს ჩემი სახელი. ერთი მთვარე იცვლებოდა მეორით — ანუ, უფრო სწორეთ,, თვე იცვლებოდა თვითა, მაგრამ ელენას მაინც ვერა ვხედავდი. მაშინ ფიცხათ მივყავ ხელი მედიცინას და ცოტა ხანში დავიბრუნე სულ ერთიანად დაკარგული დრო; პრაქტიკორები და ამხანაგები კვირდებოდნენ ჩემს დაწინაურებაზედ, მაგრამ მე სულ კიდევ პირველ კურსში ვიჯექი . . . და ამაში, როგორც მე ვნახე ბოლოს დროს, იყო რაღაც ცუდი ბედის წერის მოსავალი.

როგორღაც ოქტომბერში, ე. ი. რვა თვე რომ გავიდა შემდეგ პირველის ჩვენის შეხვედრისა, საღამოს! მესუთუ საათზედ, მე დავეხეტებოდი ლიტეინიზედ. ჯერ კიდევ კარგად ნათლობდა, ჭკერი სუსხავდა, გაუინულ, მოკირცხულ გზას წკრიალი გაუდიოდა ცხენის ჩლიქების და ეკიზაჟის თვალების ქვეშ. ჯვარედინ გზაზედ, სპასის პრეობრაჟენის საუდართან, ცოტას გაწედა არ გადამიარა საქორწინო კარეტამ, სულ განჭკირულმა, როგორც ფანარი, რომელშიაც ება ოთხი შავი ცხენი პირის ფერ ლენტებით ფაფარშია; უკან



ორი უშუალო კაცი გრძელ მუხუდო ფერის ღივრეებით. ეს კარეტა იმის შემდეგაც შემხედრია, დღევანდლამდისინაც ხშირად მომხედება ხოლმე თვალშია და ყოველთვის საშინელი მოქმედება აქვს ჩემზედა.

კარეტაში იჯდა ელენე მდიდარ საქორწინო ტანისამოსით იმის ზირისახესოდ სიხარული თამაშობდა; ის რაღაცაზედ მხიარულად ღაპრაკობდა თავის გვერდით მჯდომ ქალთან და «მესამთელესთან», ექვსის წლის ცის ფერ პერანგიან ბავშვთან. პირველს წუთს მე არ დაუფერე ჩემს თვალებს, სწრაფლად გავექე კარეტას, მივირბინე საუდრამდინ, კარბჭეში შემოვიფანტე ხროვა ჩერჩეტი ხალხისა, და ჩავდექი შიგ კარებშია. არა მე არ შევსტდი: სწორედ, ეს ელენეა! იმან ისე ახლო გაიარა, რომ თავის პირ-ბადე მე მამდო პირისახედ. ეს შეხება მის გამოსასაღმებელ გოცნად მეჩვენა. მე თვალტრემლიანმა ვნახე მხიარულად განათლებული საუდარი, საგზაოდ მოკაზმული ხალხი, ვნახე მეფეც—როგორც ორი წვეთი წყალი, ისე მზგავსი სადალაქო დუქნის თავზედ რომ არის ღამაზად დახატული კაცის პორტრეტი. ქორწინების წესი, თავის სასიხარულო გალობით, მკვდარს რომ ანდერძს უბეჭენ, ისე მეჩვენებოდა. . . გაიგეთ რასაც ვამბობ, მე იმ კაცის მზგავსი ვიყავ, რომელიც თავის გულისათვის ძვირ-ფასს არსებას ხედავს ხომალდზედა ქვეყნის ბოლოსაკენ მიმავალზედ. ამ რვა თვეს მე გსტხოვრებდი ელენეს ნახვის იმედით და ეხლა ვნახე მარტო იმისათვის, რომ დავერწმუნო ჩემის იმედების შეურაცხ-ყოფნაზე იქნება ის ეხლა მსხვერპლის უკადრისის ანგარიშისა ან მუქარებით იქნება ძალა დატანებულია, რომ შეირთოს ის, ვინც იმას არ უყვარს? ეს მომდიოდა ფიქრად და რომ გამომეყვანა ჩემი თავი ამ სამძიმო ეჭვიანობიდან, მე დაუწყე ყურის-გდება ჩემ გარე შემოტრეხულ ხალხსა.

გილატანი ორნი სალოფებით დიდის ყურად-ღების მოპყრობით უუერებდნენ ახალ გაზდების ყოველს მოძრაობას. სიცოცხლისაგან მოკლებულნი იმ რეგვენების თვალები ხან ჯვარის წერის სამთლების აღს მიემართებოდნენ, თითქო ცდილობდნენ იმის სიგრძის გაზომვას, ხან მოუთმენელად დაეშვებოდნენ მეფე დედოფლის ფეხებზედ და უცდიდნენ საოცარ წუთსა, როდესაც ახალ გაზდანი შედ-



გებთან ანალოდიის წინა გაფენილს ატლასის პირის ფერ ნაჭერზე-  
და. მე სრულობით არ მიმიძაბრათას განსაკუთრებითი ყურად-ღება  
და არც შემინიშნავს, როგორც ელენე თავის საქრმეთი მიუახლოვ-  
დნენ ანალოდიას, - მაგრამ ბებრებმა ხრინწიანის ხმით წაიხურჩულეს.

— პირველმა ლენოჩკამ დაადგა !

თქვა ერთმა.

— აი არა, ლეშენკამ ! თქვა მეორემ.

— ეხლა მოჰყევ ღაპარაკს, კირილოვნავ ! ხომ მე ჩემის თვალთ  
დავინახე. . .

— მეც ხომ, ჩემო დედავ, თვალები ჩამოფარებული არა მაქვს...  
აი ადგილიდამ ნულარ დავიძრა თუ რომ ლეშენკას პირველად არ  
დაედგას ფეხი.

— ნება მომეცით გკითხოთ, მიუბრუნდი : ამ საქრმო კაცის გვა-  
რი რა არის ?

— განა არ იცით ? თითქმის გიებით მიზასუხა სალოფიანმა  
ბებრმა : ალექსეი სტეფანიჩი შიშკინი.

— მეორე გილდის კაჭარი, დაუმატა მეორემ.

— საშობაოთ პირველში ჩაეწერებთან.

— თქვენ იმითი ნათესავი ხომ არა ხართ ?

— არა ბატონო, მხოლოდ იმითი მამა, სწორეთ რომ ვსთქვათ,  
ჩვენი კეთილ-მეოფელია. ყოველ შაბათს ფულთი ანუ საჭმლით გვი-  
კითხამს ხოლმე : ღმერთო, შენ მიეც მაგათ სიმრთელე და მაგათ  
მშობლებს განათლებული სამოთხე (აქ ბებრმა დედა-კაცმა პირ-  
ველი გადაიწერა და დაახამხამა ცრემლიანი თვალები).

— მაშ შიშკინის გვარი მდიდარია ?

— თქვე დალოცვიდნო, რატო ეგრე ვკითხავთ, განა თქვენ ა-  
ქაური არა ხართ ? იმდენი ფული აქვთ რომ არ იციან რა უყონ ?  
სამი ფიცრის სახლი და ახანო იშმაილოვის პოლკში.

— ჩახლოვის გვარი ?

— არა ეგენი ისე არა რომ. . . მაგრამ ეგენიც კი მდიდრები  
არიან,



— და ახალ გაზღბესაც უუკარო ერთი ერთმანერთი ?

— მაშა ! ერთის სიტყვით ისეთ ნაირად უუკარო, რომ უერთ ერთმანეთთან სულს კელარ იგებენ. ლეშენკამ რომ გაშინჯა ქალი მაშინათვე მოვიდა და ჩაუკარდა ფეხებში სტეფან ნიკიფოროვიჩის. «მამაო, ეუბნებოდა, ელენა ფეოდოროვნაზედ კარგს ცოლს მე კერ ვიშოვნო». მაშ თუ ეგრეა, ეუბნებოდა ბებერი მამა, რა უუოთ, სჩანს ეგ აჩის შენი ბედი, შეიერთე. . . ლეშენკა სიხარულისაგან ამხანაგებითურთ ღვთის საღოცავად წავიდა სერგიაში და ჩვენ ბებრებსაც ერთი თუმანი გვიბოძა.

— მაშ ის კეთილი, პატრონისანი კაცია ?

— სწორეთ ანგელოზია, მე მაგათზედ მაგათვე მსახურებმა მითხრეს. ასეთი კეთილია, ასეთი მშვიდია, რომ კერ მოიფიქრებო. ხანდისხან მოვა შინა ცოტა გადაკრული — თითოთ აჩა ვის არ მიეკარება, გინებით გი იგინება. მეჩე, ეგ ჩვენი თვალის-სინათლე დიდხანსაც არ იგინება და ! იქ, როგორც გული დაუმშვიდდება, თითონ პირველი დაიწყებს ხოლმე ღაპარაკს. და მართლაც რომ პატრონისანი კაცია. . . . მაგრამ აკერ პარაკლისიც დაუწყებიათ ! წავიდეთ, გირილოვნა, კარი-ბჭებში, გავიხაროთ ჩვენ თვალი-სინათლეებზედ.

მე გაკაცოლე ელენე თვალით, მოვიცაღე მინამ ჩაჯდებოდა კარეტაში ზე წავიდოდა ეს დიდი ძალი ხალხი. ამოვიოხრე, პირჯვარი გადავიწერე ზე გამოველ საუდრიდამ. აქ, გალავანთან, შევესწარ ერთ მოულოდნელ სტენას. ვილაც ემაწვილი ქალი, ძალიან საწყლად ჩაცმული, მწარეს ცრემლით, სიფიცხით რაღასაც უამბობდა თავის გარშემორტყმულ გლახებს. მე მიუახლოვდი შეერილობას.

— რაღა ვქნა ეხლა მე ? ჭკითხავდა საწყალი.

— აღსენე ღვთის სახელი ზე გასწი შინისაკენ, უთხრა იმას ვილაც ბებერმა დედა-კაცმა: — რაც ურმიდამ ჩამოკარდება, ის დაიკარგება ! . . .

— როგორ მომიხდა მე, უტკინო სულელს, რომ დავიგვიანე ? თითქო თავის მტვრევით მოკრბოდი . . . ოჭ-ოჭ, გაებავ, ჩემო გაებავ ! . . . უფალო ღმერთო ჩემო !



მთხივრებს, როგორც სხანს, სხვის გოდებანი არ უყვართ რომ გაიგონონ, თითო თითოდ უკელანი წავიდნენ, დარჩა მარტო ის საბრალო.

— რაზედა სტირით? კკითხე მე.

— ოხ, თქვენო კეთილშობილებავ, ის მიზასუხებდა (მე მან მიმიღო პოლიციის ჩინოვნიკათ), მოიღეთ ღვთიური მოწყალება, მასწავლეთ, რა უნდა გქნა? აქა სწერდნენ ჯვარს კაჭრის შვილს შიშკინს...

— ჭო მეჩე რა გქნათ?

— თქვენო კეთილ შობილებავ! ტირილით მიზასუხებდა უბედური, ეგ ხომ ჩემი დამღუპავია! ეგ ფლადი მომატუუებელი... კედლიდამ ხატს იღებდა, რომ მე შემირთამდა. «რა უფოთ, ამბობდა, რომ საწყალი ხარო? მე და მამა ჩემი მდიდრები ვართო...» აი თქვენვე გაისარჯეთ, ნახეთ იმის წიგნები! (ღ იმან ათრთოლებული ხელით მომაწოდა დახვეული სხვა და სხვა ტოლი წიგნები). ამაში ის მე მწერდა, როგორ უყვარვარ, როგორათაც მზათ არის ჩემთვის სიკვდილისათვისაც...

მე გადავათვალიერე წიგნები. ხელთ ნაწერი იყო თამამი, გაკრული; თითონ წიგნები იყო შედგენილი საამო ფრაზებიდამ, მარლინსკის, ზაგოსკინის და პოლუკოის რომანებიდამ. აქ დემონის ფიციც კი იყო ლერმონტოვისა. წიგნები სულ ერთიანად ხელ მოუწერლები იყო. ოჰ! შიშკინის ჰატოლსანო თესლო! ინაუოფე ჭ განმრავლდი, როგორც ქვიშა ზღვისა! შეჩვენებულნო მგრანელნო, ქალის უმანკოების შემაგინებელნო... თქვენ, უკელანო, ვისაც სახელად გიჟმაყებს გეძახიან თქვენივე ამხანაგები! სად არის თქვენზედ რჯული, სად არის თქვენზედ სამართალი? ნუ თუ მართლა თქვენ არას დროს არა ჭგრძნობთ სიმწარეს იმ მდულარე ტრემლებისას, რომელთაცა ღვრიან ჩარდახში ან სარდაფში საწყალნი სულელნი ქალები, რომელნიც თქვენ გენდობიან? რა უნდა დაკარქვათ იმ ბედიტებს? რა ქველობაა, რა მხნეობაა—გააგიყოს გამოუცდელი ქალი, შეატდინოს ჭ მეჩე ჩაგდოს გარყვნილების



მორეკში ერთი მომეტებული ცოდვილი! ოხ, უფალო, მე არა  
 კქადაგობ, მე თითონ ჯერ ემაწვილი ვარ; ჩემში თევზის სისხლი  
 არა დგას, რომ დაჩუმებული ვიყო ამასედა, მაგრამ, თუ თქვენში  
 სკინიდისი არის, თუ პატროსნება თქვენთვის ცარიელი სიტყვა  
 არ არის... გატუდით, რომ იმასედა უსაძაგლესი დანაშაულებს  
 აღარ იქნება, როგორც ემაწვილი ქალის დაღუპვა. როგორ გუ-  
 ლის სიმხურვალით დაიწეობთ ხოლმე ლაპარაკს ქრთამზედ ზ სხვა  
 საზოგადო ჭირზედ,—ამასედა რაღათა ჩუმდებით? რაღათა?...  
 ვსთქვა თუ არა?... იმიტომ, რომ (ზღაპრის ენით რომა ვსთქვით)  
 «ეს დიდი თაკვი ჩემი ნათლიაა», იმიტომ, რომ ბევრს თქენთა-  
 განს ექნება რამდენიმე წიგნი, იქნება ჭქონდეს კიდენაც ზილფე-  
 ბი მოთეთრო, ანუ ქერა თმებისა... ნუ იმართლებთ თავს მი-  
 შიდველობით ანუ სურვილებით... ეგ სიუკარული კი არ არის  
 ეგ პირუტყვობაა, სხვა არა ფერი! სიტყვა არ არის, რომ გამოვ-  
 სთქვა ჩემი მძულვარება, როდესაც მე ვხედავ შავ ულვაშების დონ-  
 ჟუანსა ბრწყინვალე მუნდირში, ეშმაკურ განმკათავ თვალებით...  
 ნადკელა დუღს მაშინ ჩემშია, მე მზათა ვარ მაშინ დაუდაგო იმას  
 პირი გახურებულის რკინითა, მე მზათა ვარ ჩამოვანგრიო იმის  
 თავზე ყველა სააქავო შეჩვენება. ის ჩემთვის მოქრთამეზედ, შუღე-  
 რზედ, ჯიბის ქურდზედაც კი უფრო უსაძაგლესია, საზიზღარია.  
 მოქრთამე ზ შუღერი-გვიან თუ ადრე მოხვდებიან: ერთს გამო-  
 რიცხამენ სამსახურიდამ, მეორეს უთავაზებენ შანდანს ანუ ბოთლს  
 თავში, ქურდებისათვის-არის მიტინის მოედანი... მაგრამ სადღა  
 არის ღირსეული გარდახდა მაცდურებისათვის? ტყვია, დუელი?  
 ისინი ყოველთვის შეიძლებენ იმის თავიდან აცილებას; ზ თუ  
 თქვენ მოგიხდებით კიდენაც, რომ გაუხვრიტოთ ამისთანა უფაღს  
 ფეხი ანუ ხელი ტყვიითა, თქვენ მაგითი შემატებით იმას ხოლო  
 ახალ გარეგან ღირსებას, რომელსაც შეეძლება უფრო მეტად იმო-  
 ქმედოს ქალის გულზედა! მაგრამ ღმერთმა მშვიდობა მისცეთ,  
 ღმერთმა!

მოტუეებულის ქალების მოთხრობაები საშინლათა ჭკვანან ერთი



ერთმანერთსა; ზე ამიტომაც მე არ მოგიყვებით მოხრობას ელენეს ქრმის თავის შეწირვას. დიდის მოწყენილის ფიქრებით წაველ ნელ-ნელა შინისაკენ; რომელღაც უცხო გრძნობამ დამიმოწილა: მე მინდოდა მეუვირნა, მეუვირნა რაც ძალა ზე ღონე მქონდა კიდრე დავიღალეობდი, ან მერბინა მინდოდა ზე მეუღლას მომატებული ჭკარი. ოჰ, ნეტა იმ წუთებში გადავსულიყავ მე სამშობლო მინდვრებშია ზე დაჟინებულს მეჭენებინა გაგიჟებული ცხენი? არ მახსოვს როგორ გაკჩნდი უეცრად ლაზარტორიასთან მდებარე ზატარა კელზედ. ბინდებოდა; მხიარულნი ვარსკვლავნი ინთებოდნენ მოწმენდილ ცაშია; შესაძრწუნებელი ქალაქის ხმაურობა მოდიოდა ისე, თითქო წყალი გადმოდიოდა საშინელ მაღალ კლდისა . . . როცა შინ დავბრუნდი, ცარიელი აგარებისაკენ უნდა გაგამომეყარნა; ის ფანჯრები, მთლად დაჭედილი, ხრინწიანი ეგუა ძაღლებისა, ჩუმი შრიალი ყვითელ ფურცლებისა დაცარიელებულ ხეივნებში—წინაზედ უფრო ძალიან ამიწულულებდნენ ნალექსა. მოკელი შინ; ზე აქ დრო გრძელდებოდა საშინლად . . . მაგრამ არა, დამიხსენით ლაზარტორიასგან—თავბრუ დაძვება, დაძვალეთ სული მოვიბრუნო.

### მესამე შესვედრა.

უკანასკნელ შემთხვევის დროდამ გავიდა ორი წელიწადი. მე მძულდა ელენა ფეოდორენა შიშკინისა, მაგრამ ჩემი ელენე—ის სატრფიალო ბავშვი--სულ კიდევ სცხოვრებდა ჩემს გონებაში. იმის სახე არა იშვიათად მომდიოდა ფიქრშია. ხანდისხან ლექციების დროს, როდესაც სიხარბით ვიპყრობდი პრაფესორის სიტყვებსა, ჩემი თვალები როგორღაც უნებურად მიიმართებოდნენ ხოლმე აუდიტორიის ბნელ კუთხეშია, ზე იქ ფიქრში მომდიოდა, რომ მე ელენეს გხედავ დაიჯერებთ თუ არა, იმ დროს ჭკვიდამ შეცდენის შიშმა ამიტანა. თითქმის რომ უნდომელად მე დავიწეე ჩემის ფიქრების გართვა, მაგრამ ჩემ საუბედუროთ, ძალიან ძნელი იყო. საკმაოდ



მარტო ის გითხრათ, რომ ეს იყო შემოდგომას 18<sup>5</sup> წელსა. აქ. როგორც თქვენც მოგეხსენებათ, შექცევისათვის თავი აჩავისა ქაჩანდა. საღაპარაკოთ მარტო ერთი საგანი იყო ყველასათვის ღ ყოველისათვის — ომი. ბიძაჩემი ყოველთვის მატულობინებდა, რომ ჩვენი მამული მოშლილია ღ ჩემი დასწრობა ჩვენს სახლში აუცილებელია . . . მაგრამ ჩემი წასვლა არ შეიძლებოდა, გაძლიერებულის საქმეების მიზეზისა გამო აკადემიაში. მაშინ ბოლო კურსში ვიყავ ღ მომავალ წლის აგვისტოში გამოსასვლელად კემზადებოდი. მაინც კიდევ, რაღაც უცხო ხმა მეუბნებოდა, რომ მე კიდევ ვნახამ ელენეს. მიეცა იმედოვნებას ახლახუნდა — ის დასწნავს თავისათვის თოკისა; მეც ამ რიგათ შეკეპქეპოდი ფიქრით, რომ ბედმა უეჭველად უნდა შემეპაროს მე ჩემს იდეალთან. იქნება ის ესლა დაქვრივდა ღ თავის-უფალია. მაშინ კინლა დამიშლის მე რომ ის ჩემათ დავირქვა ? ამისთანა მოსავალი, მართალია, ძალიან იშვიათია, მაგრამ ხომ შეიძლება ხოლმე მოხდეს.

მოვიდა ზამთარი. იშვიათად დაუდიოდი ზოგი ერთ ჩემ ნაცნობებში; მაგრამ რაც უნდა დიდი მხიარულება ყოფილიყო შეუძლებლობაში, მაინც კიდევ ჩემი ახირებული კაეშანი ჩემთან იყო; უკუმურად ყურში მეჩოთირებოდა ლაპარაკი, რომელიც კერ აღწევდა კერც თავამდინ ღ კერც გულამდინ; დასასრულს ვინც კი ჩემთან იყო, ყველანი ერთიან აჩრდილად მეჩვენებოდნენ. როგორღაც, მობას, მე მოვდიოდი ნეკის დიდ-ქუჩაზედ ერთ ჩემ მეგობართან ერთად. ხალხი, იმის მზგავსა, დაუფასებელი საუნჯეა მოწყენის დროს. ისინი დაუჩუმებლივ ყბედობენ, ხაჩსაძობენ, ხუმრობენ ღ ნებით ანუ უნებლობით არ გაცლიან დაფიქრებას. ამ თვისებასთან ჩემს მეგობარსა ქსჭირდა მეორეცა, ამისთანავე ძვირ-ფასი: ის იყო ცოცხალი ადრეს-კალენდარი. ქუჩაში იმას ყოველ წუთს ნაცნობები ჰხვდებოდნენ; ვინც კი დაგენახათ ღ გეკითხნათ ეს ვინ არიო? მსწრად იმის ცხოვრებას დაწვრილებით შეიტყობდით ჩემს მეგობრისაგან.



ზასსაყის ახლო, ჩემს გვერდით გაიარა ჩინებულმა ალუბლის ფერმა კალასკამ, დაწვენილ რესორებით; მშვენიერი ორი ლურჯი ცხენი დიდრონის ხალებითა და სქელი კუჩქები მშვენიერის წვერითა, რომელიც შეშურდებოდა თვით ფეთ-აღიშაჭსა, და ერთი პატარა, გიჭი წაღაც უცნაურ ლივრეისში—ამბობდნენ რომ ეს ეკიპაჟი საბატონოა და არა ნაქირავი და ამასთანავე გამოჩენილ კაცისა. კალასკაში გადაწოლილიყო მშვენიერი ოც და ორის წლის ქალი, რომელიც მაინც კიდევ არა ჰქარგავდა მშვენიერებას თუმცა ფერ უმაღლით სრულიად გადაგლესილი ჰქონდა ღამაში პირი-სახე. ეს იყო ელენე! მე გაკშეშდი და იმ დრომდის უუურებდი კალასკას, კიდრე ის არ დაიმაღა შორსა.

— ნახე? მკითხა ჩემმა მეგობარმა.—იცი, ვინ არის?

— შენ კი იცი?

— მაგას ვინ არ იცნობს! ეგ არის სახელ გამოჩენილი ელენა ფეოდოროვნა.

— რით გამოაჩინა თავისი სახელი?

— ოხ, ბიძიკო, თითქმის მთავარიდამ იყო ჩამოსული ისე, ღაზარაკობ! ნუ თუ მართლა თქვენკენ, კიბორჩხისებრ, მაგასეოდ არა ისმისრა?

— სრულიად არა ფერი.

— ოხ, თქვენ გოტტენტოტებო(14)! ეგ არის უწინდელი ფეოდორაჩიკის შიშვინის ცოლი, რომელიც შარშან დაიდუბა თიკებშია და წაბძანდა ციხეში. ელენა ფეოდოროვნამ, როგორც დედაკაცმა სრულიად თანა მედროემ, გამოცდილმა, ვერ გაბედა კალიზისის ანუ პენელოპის(15) მიბაძვა, გაბედა დროებით მეორე ქმრის გაჩენა და ეხლა დგას და ცხოვრებს ვ \* \* \* თან.

— ვ \* \* \* ვილას?

— ეგეც არ იცი? ვ \* \* \* კავალერისტია, მდიდარია, გამოჩენილია ბედოკლათია და გიჟი. შენ არა გაგიგიარა მაგასეოდ? . . .

— ჯანაბამდინ გზა ჰქონდეს, რათ მინდა! შენ ეს მითხარ, ელენას ეგ უუკარს!

— აი წრფელი კითხვა! შეუძლიან კი სიუკარული? დღეს იმას



ეგ უეკარს, ხეალ შეიუკარებს სხვას . . . შენც შეგიუკარებს, თუ ღმერთი მოგცემს სამი ათას სულს ემათა შენთვის საკუთრად. მაგას კაცი კი არ უეკარს—ოქრო, ბრილიანტი, აბრეშუმი ჭ ხაკერდი უეკარს. კინც მაგას ჰურს აჭმევს, ეგ იმას დამღერის კიდუნაცა ! . . .

— ჩინებული ჰურია !

— ეი ! ბიძიკ ! რით არ არის ჰური ? გეუოთა კარგ ზნეობიან კაცის წარმოდგენა ! შენ კარგის ზნეობისა ხარ, იმიტომ რომ საწყალი ხარ, ეგ ცხადი საქმეა ! ვნახოთ, რას იმღერებ, როცა გამდიდრდები, რასაც სულითა ჭ გულით ვისურვებთ შენთვის ! ოქროს იმისთანა თვისება აქვს, ჩემო საუკარელო, რომ გამოუცვლის ხოლმე ზნეობითს კომპასსა, პოლიუსებსა, ასე რომ ძალიან დახელოვნებული მცურავი ცხოვრების ზღვაში აირეკა გზიდან და, ან გაირიება ხოლმე, ან შეაწყდება კლდესა.

— მაგრამ, კიდრე მე საწყალი ვარ, გეტყვი, რომ მე მწყინს როცა ვხედავ, რომ იღუპება დედაკაცი, რომელსაც შეეძლო კეთილი ცოლობა და საუცხოვო დედობა.

— შეეძლო, მაგრამ არ მოინდომა ! იღუპება ! რა ჩინებული და ეფექტიანი სიტუკაა . . . აქ რასა ხედავ დასაღუპავს ? გაჭირებამ კი არ მიიუკანა ელენე თეოდოროვნა მაგ პატროსან წოდებამდინ, იმას თითონვე სურდა ეგა, ჭ, დამიჯერე დიად ძალიან კმა-ყოფილიც არის თავის მდგომარეობისა. კაცი (როგორც შენ თითონვე იცი და შესაძლებელია რომ უფრო კარგად გესმოდეს, კიდრე სხვასა)—ნამდვილი მსუქანი შავი მიწაა; დედა-კაცი კი—მეტად ანუ ნაკლებად ადვილად მიმღებელი მიწა. შენა გსურდა, რომ ელენა თეოდოროვნა ყოფილიყო მშვენიერ ყვავილნარათ ანუ ბაღათ—და იმას კი უმჯობესად მიაჩნია სასეირნო ადგილი, ერთი იმისთანა რამა, რომელიცა ჭკავს იზღერის ბაღსა ანუ კილლი ბორცვისას (16). შენ სწუხარ იმაზედ, რომ ელენა თეოდოროვნაში დაიდუბა ანუ, უფრო სწორეთა კსთქვით, დაიხრცნენ კარგი თვისებები ? ეგ მწყუხარება შენის გულის სიკეთეს ამბობს, მაგრამ აქ კი სრულიად უადგილოა.



შენ მე მომაგონებ იმ მეგობარს კრილოვის იგავშია: მუჩა, რომელიც ჯავრობს პატრონზედა, რომ ის უშვებს ქარიულაშია თევზის თავის სათევზე გუბეშია . . . აი ელენაც პეტეოდა შენა: «მე მუჩის მოუკარული არა ვარ!»

— მაშ რატოდა ღუზავს თავის თავს?

— სულელო შე, სულელო! თუ კი ეგ იმას მოსწონს? . . . ჩვენ, კაცები, ძალიან საკვირველნი არსებანი ვართ. ქალისაგან ვთხოულობთ უეჭველად, რომ ის ანგელოზი იყოს! ჩვენ კი კარგები ვართ, ჩვენში შეცოდებას გიპატივებთ ხოლმე, და ქალში კი ცოტა-ოდენ შეცდომას ბიწიერებას ვეძახით. ჩვენ თითონვე მსაჯულებიცა ვართ და სჯულის გამომცემიცა. ჩვენს ემანციპაციის (17) საუკუნეში საჭიროა მივსცეთ რომელისავე მხრით შემსუბუქება საწყალ ქალებსაცა, კაცი, რომელსაც უევარს ქალის უკან დევნა, არას დროს არ იქნება გაგდებული საზოგადოობიდან, მაშინ როდესაც ქალზედ მისთანა მოწადინეობით თითოთ უჩვენებენ. კაცი ათასში ერთი არ გამოვა რომ დაიწეროს ჯვარი თავის პირველ სიუკარულზედ; სსკათა ცოლი—მეასეა, და ანუ წინ კიდევ ბევრი გასავლელი გზა აქვს ბოლო სიუკარულამდინ, ეს მაინც კიდევ კერ გვიშლის ჩვენ, სასტიკ მსაჯულებს მოთხოვნას ჩვენის ცოლებისაგან ანუ, უფრო სწორეთა ვსთქვათ, საცოლოებისაგან — ნიკთიერებითაც და ზნეობითაც უმანკოებასა! ნუ თუ ეს სამართალია?

— კაცები ღოთები არიან, დავიწუე ჩემის ამხანაგის ხმითა: — რატომ დედა-კაცები კი არ უნდა იუვნენ იმათ? არა, მეგობარო, მე სხვა რიგად მესმის ქალების ემანციპაცია. ჩემის ფიქრით ის კაცის ნაკლულევანებაში კი არა სდგას, რომ მეჩუ დედა-კაცშიაც გადავიდეს, არამედ იმაში, რომ კაცმა თითონვე დაიცვას ის წესი, რომლის ასრულებასაც თხოულობს დედა-კაცისაგან; იუავ წმინდა სულით თითონ, ზე მაშინ ეძებე შენთვის ცალი წმინდავე სულისა . . .

— ეძებე, ეძებე! . . . კაიმე, ძმაო, შენ ერთი გიჟი ყოფილხარ მეგობრულად გირჩევ არ უთხრა უკელას შენი გადარეული იდეა



ები, თორემ, ღმერთმანი, დაგცინებენ! შენ უნდა ნემცად იუკე, სცხოვრებდე სადმე საქსონიაში, ტუეში, შენს მინხენთან ანუ გრეტ-ტხენთან. ის გაჭმევდა ხოლმე კასერ-სუფსა ანუ ხბოს თავსა ჭან-ნჭურით გაკეთებულს; საღამოთი ისიამოვნებდით მთვარესედ ზე იკითხავდით ბიურგერს ანუ კერნერს (18) . . .

— ეგ წრესედ გადასვლა, უგვარო ხუმრობაა შენგან, მეტი არა ფერი! . . .

— ზე შენი ფანტაზიები მაგასედ უარესები არიან. გამოთხი-ზლდი . . . ჩვენ მიწასედა ვართ, ღრუბლებში კი არა . . . მარტო იქ არის სულ წმინდად ზე მშვენიერად, მიწასედ ტალახის მეტი არა არისრა. დაგიტკიცებ ამას მაგალითით: რა არის უწმინდესი წვი-მის წყალსედა, კიდრემდისინ ცილამ ჩამოვარდება, ზე რა არის ცუდი ტალახსედ, რომელიც არის შედგენილი იმავე წვიმის ცვრისაგან ზე მიწისაგან? . . . მაგრამ დავანებოთ თავი ფილოსოფიას! მშვიდო-ბით ნახვამდისინ. აი მოდის ჩემი მეგობარი ქალი, შარლოტა ივანოვნა, — გინდა გაგაცნო?

### მეოთხე შესვედრა.

მეგობართან ლაპარაკმა სულ სხვა ფიქრები მომგვარა თავში: იმის სიტუეები იყო ხმის გამოცემა საზოგადოს აზრებისა, ის მისდევდა ათასის ემაწვილის კაცის წესებსა, იმ ხასიათებს, რომე-ლენიც დაიბუშავნენ ძველის ღრუბლის ცხოვრებითა. ვნახობ, რომ ეს უფლები ერთ სიტუეას მეორედამ ვერ არჩევენ: ტალახი ზე მიწა ერთი და იგივე არ არის!

რად უნდა მექნა? გული იყო ცარიელი და გაციებული, რომ გორც თავ-დანებებული მდგომარებისაგან მოთახი. ამისთანა მდგო-მარეობაში ეგელა კაცია, მაგრამ უმეტესად გულსაც ის მოუკა ხო-ლმე, რაც მოთახსა. ფანჯრებსედ მიაკრამენ ბილეთებს: «ემდეკა ქირით», ზე უშვებენ ახალ მდგომარებს. მე სხვა ნაირად მოვიქეცე. დავეტე კლიტით დაცარიელებული მოთახი, დეე შიგ იდგეს ფიქრი



მოსაგონებლად ზე იქ ხანდის ხან მოდიოდა, აჩრდილი ჩვიდმეტის წლის გასათხოვარ ქალის უბრალო კისეის კაბაში, ცის ფერ ლენტით ქაშის მაგივრად, ზე მე მიუკარდა ის აჩრდილი.

ამასობაში ჩემი ცხოვრება მიდიოდა თავის რიგზედ; საქმეები, შესახებ სწავლისა, კარგად იყო გაჩაჩხული. მთელ დღეობით ვიჯექი კლინიკაში (19), — საღამო, ზე ხანდის ხან ღამეც სამკვდროში. ამკვდრების საზოგადოებაში, სისხლში მოსვრილი, მე დროებითი დაკვიწებელი ჩემს წარსულს დროებასა. მედლეობის დროს კლინიკაში, ქალების ნაწილში, მე ინსტინქტურად სულ სხვა მეცადინეობას ვუმატებდი წამლობის დროს იმ აკად-მეოფებს, რომელთაც სახელად ელენე ერქვათ. ეს იყო უბადრუკი ხარჯი ჩემის წარსულ სიუკარულისა ზე გარდაკიდებისა. ხანდის ხან მივდიოდი სამშსონი-აში, ზე აბა აქ მოგონება უფრო ძალიან, კიდრე სხვაგან სადმე, ცოცხლდებოდა ჩემს გულშია. შინაგანი საუდარისა ისევ ის არის, რაც ოთხის წლის წინად იყო, ხალხიც კი თითქმის რა ისინი არიან. აი ბებერი დედა-კაცი გახუნებულ მუხუდოს ფერ სალოფშია ზე ყალამქრის ჩეფჩიკშია; მახსოვს, ეს რაღაცაზედ ელაპარაკებოდა ელენეს იმდღეს, როდესაც ის აღსარების სათქმელად ემზადებოდა. აი ჭაღარა ინვალიდიც, რომელიც ნიადაგ მთხოვდა მაშინ მაგის სამთელი დამენტო ნიკოლოზოვ სასწაულთ მოქმედისათვის, რადგანაც მე ახლო ვიდექი იმ ხატთანა. აქა ღოცულობდა ელენე, მაგრამ რაზედ ღოცულობდა ისა და რა იყო იმის ღოცვა? აქ მომივიდა მე ფიქრად შედარება ჩემის მეგობრისა, სულისა წვიმის წკეთთან: წმინდაა მინამდისინ არ დაეცა მიწაზედ. რა არის, მე კნახე ის წკეთი თავის სიწმინდის დროს; მე მახსოვს, რაც იმაში მზის სხივი გადმოიტეპოდა ხოლმე. ელვარებდა ცისარტყელასავით; მე ის უფრო ძვირად მეგონა კიდრე რაც ბრილიანტია მთელს ქვეყანაზედ. საწყალო წკეთო, რისთვის ეცემოდი მიწაზედა!

აკადემიაში ჩვეულებრივ იყო დაუდგრომლობა, აღიანქოთი— ებ წინამორბედობა ბოლო ეგზემენიისა. სახემწიფო სტუდენტების ნომრებში დღე ზე ღამ ისმოდა ამბოხი ხმა ეგზემენიებისათვის



მზადებისა, შადით შუა ღამისასა რომელ ოთახშიაც გნებავსთ და უეჭველად მოასწრობთ სტოლთან სამს ანუ ოთხს სტუდენტს, დამწკარ და ჩამომდნარ ქონი სამთლის ახლოს. ერთი კითხულობს ანატომიას, მეორე — ფიზიოლოგიას, მესამე — ხირურგიას (20), მეოთხე — ბეზიარობის კლინიკას. აქვე არის თამბაქოს ფერფლი, ჰაზირაოსების გილზები, შაქრის ნაჭრები და სტაქნები გაციებულ ჩაითა. უკელას ერთი ფიქრი აქვს — ეგზემენია; თითქმის რო ყოველს სიხარულით გული უკვდება, როდესაც წათვლების დროს შეეჩვენება იმას კერცხლის მენდალი და გაიფიქრებს ცხადად ზედ წარწერილი: *Alumnio in spem tuendae civium valetudinis!* 21) ხირურგიიდან ჩემის ეგზემენიის წინა დღით, მე შეველ ნუმერში ამხანაგებთან. იყო მეორე საათი ღამისა. ოთახი სავსე იყო ჰაზირაოსის ბოლით, და მე მგონი რომ, არას დროს არ უგეგმდნენ ძველ დროში ესკულაპს იმისთანა გულითად გუნდრუკსა. სტუდენტები ისვენებდნენ.

— გთხოვთ უმოჩინოვებდ, დაიძახეს, როდესაც მე დამინახეს: — აბა, სწორეთა თქვი, სული ფეხებში არ გეზარება?

— დაახ, მიუგო მე: — კერ შემოძლიან ესთქვა, რომ მოსვენებით ვიყუე. თქვენ როგორღა ხართ?

— კსწავლობთ ცოტ-ცოტა, მომიგო-ერთმა: — და მოსვენების მაგივრად ვუიქრობთ ეხლა იმაზედ, რაც მოგველის გურსის დასრულების შემდეგ; კინც იცის ბედი ვის საით გადაადგებს, კინ როგორ გაათავებს თავის დროსა? ორის წლის წინათ, ამ ოთახში ისხდნენ. როგორც ჩვენ ეხლა: ბ\*, ლ\*, დ\* და კ\*, და ეხლა სად არიან? ბ\* მოკლეს ბოძარზუკთან, ლ\* სევასტოპოლში მოკვდა სახადით, და დ\* და კ\* კავკასიაში არიან, ეხლა იმათი არც ხმა და არც სული ისმის...

— ღმერთმა საუკუნო განსვენება მისცესთ! მეორემ გააწყვეტინა ღაზარაკი: — სადღა არის ეხლა ნიკოლაი ივანიჩი? რა დაემართა? ღმერთმა იმას სიმართლე და ბედნიერება მისცეს. თქვენ ტუუილად კი არ მეძახით მე ბრძანის, — ფანჯარაში ჩვენ ერთი ბოთლი ღვინო გვაქვს, ხვალისათვის მოგვიმზადებია, თუ გაკიმაჩვენებთ. დაუღიოთ



თუ არა ნიკოლაი ივანიჩის (22) სადღეგრძელო ?

— დაკლიოთ ! უკელამ ერთის ხმით წამოიძახეს : — ცოდვა არ არის იმის სადღეგრძელო დაკლიოთ ! . . . მრავალ ჟამიერ სიცოცხლე მისცეს ღმერთმა ნიკოლაი ივანიჩს ! ურა ! . . .

— მე, როგორც ეხლა, ისე კხედავ, თქვა ერთმა ჩვენთაგანმა თანამოუბარმა, სვავდა რა ღვინოს : — სამკვდროში რა რიგათა ცოდვილობდა მიკროსკოპით. იმის მკვდრის ჭრა გახსოვსთ ? მართალი არ ვიყავ, მე რომ მკვდარი კაცი იმის ხელში წიგნს დაკამზგავსე და ის მკითხველსა ?

— გახსოვსთ თუ არა, თქვა მეორემ, — იმის სიტყვები სტუდენტებს, რომ უთხრა ამ სამის წლის წინად, გამოშვების დროს ?

— სჯა ხალხისათმეცნიერების სჯა არ არისო ? როგორ არ მახსოვს ! მაშ გონება რაღად მინდა, თუ კი ესეც აღარ დამახსოვდება ?

მესამემ, პასუხის მაგიერად, ჩამოიღო განჯინიდან დიდი ლიტოგრაფიული პორტრეტი, ორმოც და ათის წლის კაცისა. გრძნობდი თუ არა შენ იმ წუთში ; როგორ კეთილად გიხსენებდნენ ჩვენი ძმები, სტუდენტები ? ჯერ კიდევ დიდ ხანს დაახსოვდებოდა შენი წარჩინებული სახელი ! ამის მიზეზით საჭირო აღარ არის შენთვის, მიახლო შენს, ამხანაგებს რომ ძეგლი დაგიდგან შენის ფულებითვე ; ყოველი შენი მოწათე — მაგარი ქვაა საგონებელ ძეგლის საფუძველში !

— შენ დიდი ხანია რაც კლინიკაში იყავ ? მკითხა მე ერთმა სტუდენტთაგანმა.

— გუშინ-წინ ვიყავ. განსაკუთრებით იქ არა არისრა ?

— არა ფერი. სულ უწინდელსაკით არის. ჩუხონელი დედა-კაცი, რომელსაც ხელი მოსჭრეს, რჩება ; მრეცხავი კი, რომელსაც გვერდი აქვს გადატეხილი — ცუდად არის. გუშინ მოიტანეს კიდევ კიდევ დედა-კაცი თავ-პირ-დამსხვრეული. ამბობენ, დროშკიდან გადმოქრდნილაო. მაგრამ ეს მგონი ცოტა საეჭვოა. ტანი სულ გალუ-



რჯებული აქვს თითქოს ჯოხით ნაცემიაო. კინ იცის? იქნება მსახურის ანუ სალდათის მეტისმეტ ნაზის ალერსის მსხვერპლიც კრის.

—ახალ-გაზდაა?

—ბებერი არ არი, ბ უეჭველია ძალიან ღამაზი უნდა ყოფილიყო. ხელები ბ ფეხები ძალიან კარგის მოუყანილობისა აქვს. შედი, შენ თითონვე ნახამ...

—კინ უნდა იუკეს ისა?

—ეგ არ კიტი... მე არ მინახამს «საუბედურო ფურცელი(23)», მდაბალი ხალხისაგან უნდა იუკეს, ჩაცმულია ძალიან საწყლად, თეთრეული მსხვილი ტილოსი აცვია.

—საიდგან მოუყვანიათ?

—ის აქ სადღაცა მდგარა, მახლობლად, არსენალთან. ჭო, შორი შორ სიტუკა კია, მაგრამ სამკვდროში ხვალ ერთად წავალთ?

—მე გეონია.

—უნდა თავიდან მოვიშორო ჩემი ფუზელერი. ხელები ბ ფეხები გამოვიყვანე,—ცოტალა მაქვს დარჩენილი...

—თავი ბ მთელი სხეული?

—დიახ, მარტო ეგა.

—ცოტალა გქონია დარჩენილი!

—ღმერთი მოწყალეა, გაკათავებ. საქმე კი ბლომად არის! ნამეტნავად გულზედ მომივა დიდი წვალება. ამას წინად სულ ერთიანად მოვამზადე გული და ფილტვები, როგორღაც თვალი კერ კადევნე—ბ ჩვენმა სტოროყის დაწვევლილმა კატამ შეჭამა! ათასგერ მითქვამს იმ ბარბაროსისათვის: კატას ნუ უშვებ! არა, ბატონო, კერ მოვაშლეკინე.

ამ დროს მრქალმა ზამთრის განთიადმა ცაში გაირაყრაყა ბ გააწითლა ყინვით დაჭრელებული ფანჯრები. შორიდან გრძლად მოისმა ზარის რეკა. ამ მწუხარე ღოცვასზედ მოწოდებამ სწორეთ იმ საუდარში, სადაც პირველად ვნახე ელენე, ჩამათუქრა. კარები გაიღო, შემოვიდა მედლეობიდან გამოცუდილი სტუდენტი.



დიდი სტუდენტი.

— ახა, ეინკა თუ არის, დღეს არის აი, თქვა იმან, რომელსაც გამოგვიშალა ჩვენ ხელები ჩამოსართმევად: — ოცი გრადუსია, თუ მეტი არა... სულს უგუბებს ადამიანს!

— ახალი ამბავი რა არის კლინიკაში?

— მრეცხავი და კიდევ ერთი დედა-პაცი გაგზავნეს სამკვდროში. იმათთაგანი რომელიღაც დანიშნულია პროზექტორად (23) შენთვის, მითხრა მე სტუდენტმა, შეგიძლიანთ ჩაიბაროთ! დაუმატა იმან სიცილით.

ეს ამბავი რომ იყო, ჩემმა ამხანაგმა, რომელმაც მიმიწვია სამკვდროში ერთად წასასვლელად, ჩამოიღო განჯინიდან კლიონკის ფეშტამალი და ძალიან მშვიდობიანის სახით დაიწყო ერთ ნაჭერ კაღბასის და ორშაურთან ბუღკის შიგ შეხვევა.

აკადემია არის განსაკუთრებული პატარა ქალაქი თავისი განსაკუთრებულ ჩვეულებითა, თითქმის ენითაც. ამ რიგად, ჩემს დროში კლინიკაში ქალების ნაწილს, დაარქვეს სახელად ჩითის ნაწილი. გასარჩევლად უბრალო ხალხის ნაწილიდამა; ქუჩას, რომელიც მოდიოდა აკადემიიდან სამკვდროში -- ერქვა სახელად მკვდრების ქუჩა, თუმცა კი ამ სახელს ვერ იპოვნით ვერც ერთ პეტერბურგის პლანზედ. ამ ქუჩით თქვენ მოზდიხართ ერთ ეტაჟიან ლურჯ პატარა სახლთან, წვრილის ფანჯრებით, ნახევრამდინ წამლით წასმული. კარების თავზედ აწერია: «Здание для анатомических занятий» აი სწორეთ ეს არის ჩვენი სამკვდრო სასახლე. როდესაც აზდიხართ კიბეებზედ და ალებთ პირველ კლიონკით შემოკერებულ კარებს თქვენ გესმისთ მძიმე მკვდრის სუნი, და თუსუსტი ძარღვები გაქვთ, არ გირჩევთ იმას იქით წასვლას... ნუ მიენდობით თქვენს ღონეს და დამიჯერეთ მე, რომ რაც უნდა დიდი საოცრისათვის მოაშხადოთ თქვენი გული, — სურათი, რომელსაც თქვენა ნახამთ, გადაამატებს თქვენ მოლოდინს. თქვენ აქა ნახამთ სიკვდილს სულ ერთიანად გაშიშვლებულს, ერთიანად დაღმეჭილს, აქ სტიქსი არის გულის



ასანთებლად. სიკვდილი, წმინდა ბატისტის მკვდრის სუდაჩაში, ხაკერდის ანუ ატლასის გუბოში, სრულიად არა ჭკავს იმ სიკვდილსა. რომელსაც სამკვდროში ნახავთ. აქ თავზარი ეცემა ოთხივე გაცის გრძნობასა. ხილვა გაკვირვებულთა გაჩეხილ და განაჭრებულ ლეშისაგან; სმენა—ჩაქუჩის უგემურის ხმითა, რომლითაც ხეთქენ თავის ქალას ანუ დანის ჭრიალით მუსკულების ჭრისა გამო; ენოსკას სტანჯავს მერალი სუნი, ზე მეტე, ხელის ხლებასე მომაკვდინებელად მოქმედობს შეხება გაყინულის, გაციებულის ლეშისა. მე ამხანაგით შაველ სამკვდროში—და ვნახე, რომ სულ ექვსივე სტოლი მკვდრებით იყო სავსე.

— ვინ ზე ვინ არის აქა? თქვა ჩემმა ამხანაგმა, რომ მივიდა სტოლთან ზე კითხულობდა საუბედურო ფურცლებსა. «არტემა ფიტიკი, 50 წლისა—Cholera morbus». რაგამხმარა საწყალი ზე გაშეკვებულა. კარგად უეურე, რა ურცხო პირი-სახის მეტეველობა აქვს, თითქო ამბობს: «მექმნება ბედნიერება გამოვსცხადდე, თქვენო აღმატებულებავ!» ეს კილას? ივანე საველიევი, 32 წლისა—«Phthisis». დიდ-ხანს ავამყოფობდა—ვიცი . . . «მატრონა გურნიაკოვისა 40 წლისა—«Hydrops». რა საზიზღარია! თითქო დამღრჩვალ იუვეს აბა მშვენიერ სურნელებით ეს დაგვიხვდება აი, როდესაც ამის ჭრას დავიწყებთ. «ელენე შიშკინისა, 23 წლისა—Inflammatio cereb-ralis . . . »

მე, როგორც გაგიჟებული, მივკარდი სტოლს,—სტოლზედ იდო ელენე. ცხადად მქონდა ჩარჩენილი ჩემს გულში სახე ჩვიდმეტის წლის ლამაზის ქალისა, მაგრამ უფრო ცხადად დავიხსოვო მე სახე იმ დედა-გაცისა, რომელიც იდგა სამკვდროში სტოლზედა. აი იმის აღწერას კი შევიძლება. მშვენიერი ქერა თმის ნაწნავები იუვენე შეკვეცილნი კლინიკაში ზე დანარჩენი თმაც თავზედა ჭქონდა მოსკრილი ზედ შემხმარ სისხლითა. ფერ წასული თვალები ახილებულნი იუვენე უსინათლოდ ზე უაზროდ. ოხ, გაიგეთ ეს ხუმრობა ბუნებისა, ეს მახვილ გონებიანი ხუმრობა! ხუთი წელიწადი მიუვარდა მე ებ დედა-გაცი, ხუთი წელიწადი შეკვეცილი ფიქრით ამავდა—და, ბო-



ღოს ღროს მხედრმა შემიბრალა მე და მომცა მე ისა . . . რა  
სულ გრძელობაა !

— რას აზირობ შენ ? მკითხა მე ამხანაგმა, როცა ნახა, რომ  
მე კიდე იარაღსა.

— როგორ თუ რას ? მიკუგე მე მშვიდობიანად და გულგრილად : —  
უნდა დავსჭრა.

მე იმის სიტყვებს უერი აღარ გუგდე, ათრთოლებულის ხელით  
დავიწეე ჭრა ელენესი. მე ჩაქუჩით გადავხეე იმის თავის ქალა,  
ამოვჭერ თვალები, ის წვრილი კაწსკვლაკები, გადაქცეული მერალ  
გაციებულ მახოხად. ტკინს რომ კსინჯავდი, მე ჩემს თავს კკითხავდი:  
« ბუღარაობდა თუ არა აქ როდისმე ფიქრი ჩემზედა ? »

— ეჭ, რაღა გაგიგრძელოთ ! მე გაკათავე. წავიდეთ ესლა გახშა-  
მი გჭამოთ.

— დაიცა, თქვა სახლის-პატრონმა: იმის გვამი რაღა იქნა ? შენ ისე  
სულ ერთიანად დასჭერი ?

— მე დაწმუნებული ვარ, თქვა მხატვარმა, რომ იმის გული  
თქვენა გაქვთ შენახული სპირტიან მინის ქილაში ? ანუ იმის ქალა-  
დმა, — თქვენ მიჭბამეთ ბაირონსა, — ზე ჯამი გააკეთებინეთ ?

— არც ერთი, არც მეორე, არც მესამე . . . მე არ ვიცი სად  
წაიღეს სხვათა შორის მაღამ შიშვინის გვამიცა.

მ. ჩ.



## ხ ს ო ლ ი ო ე ბ ი

- (1) ცინიზმი — ურცხვობა, უმართებულება.
- (2) ბილიედუ — სააწმყო ბაზათი.
- (3) Partie de plaisir — ამონობით საქმიანად წასვლა.
- (4) Eanatica per la pittura, მხატვრობის ფიცხი ტრუიალი.
- (5) სიმეკა — აღსასრულებლად შეუძლებელი ფიქრი, სისულელე.
- (6) კონსულტაცია — რჩევა; უფრო ექიმთა რჩევა.
- (8) გალკანიზმი — ელექტროსავით ფიზიკური ძალა.
- (9) მიზოგინი — ქალების მოძულე.
- (11) Pro & contra ჭოსათვისაჲ და აწასათვისაჲ.
- (12) ჰითია — კერძო მსახურების ღირს ძველმა ბერძნებმა იცოდნენ თავიანთ მოღოზანს (ჰითიას) დასკამდნენ სამფეხიან საჯდომზე ბუღთან და ამისაგან შეწუხებული ჰითია, რომ ზოტკას დაიწუებდა, მისნებს გამოაცნობინებდნენ კითომც იმის სიტყვებზე თავის ბედის წერასა.
- (13) ქართულ სტუდენტებმა იციან, ზოტა კინზე ეგზემენიაში კერ გამოვა კარგად, იტუვიან: დაგოზდაო.
- (14) გოტტენტოტები — სამხრეთის აფრიკის კელური, მხეტური ხალხი.
- (16) იზლერი და კილლა — ბორკეზა — სახალხო სასეირო ბაღების ჰეტერობუღდის გარედ.
- (17) ემანციპაცია დამოკიდებულებისაგან დახსნა; კუთვნილ უფლების მიღება.
- (19) კლინიკა — უნივერსიტეტის საავანთყოფო სახლი, სადაც საქმიანდ მოსამზადებელი ავით-მყოფობას იკვლევენ, ივითარებენ.



(20) ხირურღია — ჯარა-ექიმობის სწავლა.

(21) Alumno in spem tuendae civium valetudinis. აღუმნის იმ  
იმედით, რომ დაიცავს მოქალაქეების სიმრთელეს.

(22) ნიკოლაი ივანოვი პირაგოვი — იყო პეტერბურღის საექი-  
მო აკადემიის პროფესორი ხირურღიისა (ჯარაექიმობისა); იგი  
ძალიან უყვარდათ სტუდენტებს; სახელ გათქმული ჯარა-ექიმი ა-  
რის დღესაც.

(23) პროფესორს ეძახიან საექიმო სტუდენტები იმ სწულსა, რომ-  
ელიც სტუდენტის ზედა-მხედველობისათვის მიუხდია პროფესორსა.



★ ★ ★

უსულდგმოლო ცხოვრება  
ცის ნიჭად ნუ გგონია,  
იგი მიწის ყოფილა,  
რასაც ბოლო ჭქონია ! . .

ცხოვრებას აცისკროვნებს  
სული საქმით მეტუკელი;  
და ის უბოლო არი,  
კით სულის შთამბერკელი,

ნეტა ვინც კარგად საქმით  
აღნიშნავს თავის დროსა !  
ის აქაც ეწაფება  
უკვდავების წყაროსა ! . .

1860 წ.

★ ★ ★

---



## ცოურნი ხმები

ცოურნი ხმები —  
ეგ საკვირვლები,  
როს მომესმიან,  
მსწრაფელ მომითხრობენ  
საიღამ სწიბიან  
ღ სად სცხოვრობენ  
ღ ნელს სიხარულს  
მიგალობენ.

ცოურნო ხმებო  
ოჰ, საკვირვლებო !

მეც ჭკუენის ხმითა.  
ხმით ცოდვილითა  
მათ გაძლეკ ზანსა, —  
ღ მშვიდობასა,  
აღტაცებასა  
ჭკრძნობს ჩემი გული  
ღ შეჭკვრეტს ცასა  
განცვიფრებუდი.

ცოურნო ხმებო,  
ოჰ, საკვირვლებო

★ ★ ★





---

„კონრად კიფერი“ ნეშევრეს ენაზედ არის დაწერილი წარსულს  
საუკუნეში ხ. გ. ზალცმანისაგან, რომელი პედაგოგიაში (1) გამო-  
ჩენილს ფრანცუზის მწერალის ჟან-ჟაკ რუსსოს იდეებს მიჰდევ-  
და. თუმცა ზალცმანის შემდეგ ჭასრები აღზრდაზედ დიდათ გა-  
მოიცვალა და ძლიერ ბევრი დაიწერა პედაგოგიაზედ, მაგრამ მის  
თხზულებებს მაინც არ დაუკარგავთ თავის მნიშვნელობა და ისინი  
ძლიერ პატივცემული არიან ექვანდელი პედაგოგებისაგან. ეს პა-  
ტივისცემა იმისაგან წარმოსდგება, რომ ზალცმანის თხზულებები  
ძლიერ ადვილი გასაგები ერთი არიან დაწერილი და ყველას ადვილად  
შეუძლიან მისი აზრები აღსრულებაში მოიუყანოს. როგორც მკი-  
თხეულები თვითონვე შენიშნენ ამ სტატიის კითხვაში. ამ მიზე-  
ზებისგანაა ჩვენის სასოგადოებისათვის სხვა საპედაგოგო თხზულე-  
ბებს ჩვენ ჯერ ეს თხზულება ვარჩიეთ და იმედი გვაქვს, რომ ის  
იქმნება სასარგებლო იმ მშობლებისათვის, რომელნიც ზრუნვენ

---

(1) პედაგოგია ბერძნული სიტყვაა, ნიშნავს: ყმაწვილის აღზრდას, მეცნი-  
ერებას ყმაწვილების აღზრდაზედ. პედაგოგი — ნასწავლი, რიგისი აღმზრდელი  
ნასწავლებელი.



## საქართველოს მოამბე

თავის შვილების რიგთან აღზრდაზედ. ევროპიულ განათლებულ ხალხებსა აქვთ ვრცელი საპედაგოგიო ლიტერატურა და მათში გამოდის ბევრი ჟურნალები, სადაც მხოლოდ ის კითხვები განიხილებიან, რომელნიც აღზრდას შეეხებიან; ჩვენში სულ არაფერი არის ამასეულ დაწერილი და ძლიერ ცოტამ იცის, რომ არსებობს მეცნიერება — პედაგოგია, რომლისა საგანი არის ემაწვილების აღზრდა. ჩვენ ვგონებთ, რომ ნაშეუტანი იქმნება იმაზედ ღაპარაკი, რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნისათვის კითხვას ემაწვილების აღზრდაზედ, რადგანაც ცხადია, რომ ქვეყნის მეობადი მდგომარეობა დამოკიდებულია იმ მიმართულებაზედ, რომელსაც მისცემენ ახალს თაობას. ამასთანავე ყველამ კარგათ ვიცით, როგორ ცუდათ იზრდებიან ჩვენი ნიჭიერი, მაგრამ საცოდავი ემაწვილები. რამდენს ჭკარგვენ ისინი და როგორ ხდებიან იმისაკან, რომ მშობლებმა მათი გაძლოლა არ იციან. ამისაკამო « საქართველოს მოამბის » რედაქცია საპედაგოგიო თხზულებებს ჩვენი საზოგადოებისათვის ძლიერ საჭიროდ და სასარგებლოდ რაცხს და ჭეჭრობს შეძლებისამებრ წარმოუდგინოს თავის მკითხველებს სტატიები, სადაც განიხილება კითხვა ემაწვილების აღზრდაზედ. ამ პირველ შემთხვევაში ჩვენ ვბეჭდავთ «კონრად კიოჟერს », რომელიც არის გადმოღებული უფ. ჯანდიერიშვილისაგან რუსული ნათარგმნიდან.

რედ.





# კონრად კიუერი

ანუ

დარბეზა ემაწვილების კარგად აღზრდისათვის.

თხზ. კ. გ. ზალცმანისა.



## I.

### შესავალი.

მე არც დიდი კაცი ვარ და არც მდიდარი; და თუ ვინიცობაა, რომ დიდმა კაცმა და მდიდარმა მომცეს თავისი ჩინები, სიმდიდრე, მამულები და მოსამსახურეები, გაძლეკოთ ზატოხსანს სიტყვას, რომ არ გაკცვლიდი ამოუკელს ფერზედ, — ეხლანდელს ჩემს მდგომარეობას. რად უნდა გაკცვალო? მე შვილები მეყანან და რასაც ისინი გამახარებენ იმდენად სიმდიდრე და ჩინები, როგორც გამახარებენ ისინი არიან ჯან-მრთელნი, ზატოხსანნი, ჭკვიანები, შრომი ო-მს უყარენი და მეც საწყელი მოხუცი ვუყვარვართ. იმათ მეოხებით, ჩემის და ჩემის ცოლის შრომითა შავაგროვე მე საკმაო ფული. როდისაც ღაზარაკი ჩამოვარდებოდა ხოლმე ჩემს შვილებზედ, მაშინ ჩემი მეზობლები ამბობდნენ: მითამ რა საკვირველია, რომ კი-ფერს კარგი შვილები გამოუვიდნენო, იმას კარგი ფული აქვს, და იმათ აღზდასუდ რაღა თქმა უნდა, რომ ბევრს დაჭსაჭჷამდაო; ჩვენ კი ეგ არ შეგვიძლიან. მე და ჩემი ცოლი ამ ღაზარაკზედ ბევრს



კიტინებით ხოლმე. მაგრამ რომ კარგად დაეფიქრებულავთ სასტილონი კი არა, შესაბრალონი იყვნენ ისინი, რომელნიცა ამ ნაზად ღაზარაკობდნენ. ჩემი ღონის-ძიება, რომელიც მიხმარია შვილების აღზდასად ძვირი არ არის და იმ ღონის-ძიებით უკანასკნელს უღონოსაც ემაწვილის აღზდა შეუძლიან.

ამისათვის მე გაკბედე, რომ როგორმე გაიმბოთ, თუ როგორ გაკზარდე ჩემი უფროსი შვილი კონრადი, და წიგნიც დავაბეჭდინე იმისათვის, რომ ხალხმა დაინახოს, რომ კარგის აღზდისათვის ცოტა ოდენი ფულის გარდა სხვა ცოტა რამეც უნდა; აი ეს ცოტა რამე-აკლია ბევრსა: მაშინ როდესაც მდიდარსაც და საწყალსაც იმისი ქონვა შეუძლიან.

## II.

### სხვა ზ სხვა ამბავი კიფერის დაბადებამდე.

ემაწვილი კომბოსტოს თავი არ არის, მაგრამ ხანდისხან კი ემაწვილს და კომბოსტოს თავს დიდი მგზავსება აქვთ: კომბოსტოს კარგად მოუყანისათვის—კარგი თესლი და კარგი მოკლა უნდა. თუ კარგი თესლი და კარგი მოკლა არ იქნება—უეჭველია არცაა გამოვა რა. ცუდი თესლი რომ დაკეთსო, -რასაკვირველია ამოვა რამე, — მაგრამ რამეთენიც უნდა სასუქი დაკაუარო, გრწეა და კარგად უზატრონო: მაინც ნაყოფი უნდილად დარჩება. თუნდა კარგი თესლიც რომ დაკეთსო და სრულებით ყური არ გუგდო, ან არა და უგუნუნად მოგექცე, მაშინაც არა გამოვა რა; მაშინ ან ჭია დაეხვევა, ან გახმება ან არა ზ მახინჯად გამოვა. ემაწვილების აღზდაშიაც სწორეთ ასე არის ხოლმე. მაშ, თუეს ქსურთ, რომ კუამბო, როგორ გამამივიდნენ კარგი შვილები, ნება მიბოძონ რომ კარგა შოიდიდამ დავიწყო.

ზირკველი ჩემი ბედნიერება ეს არის, რომ მე დავიბადე ჟან-



მრთელის მშობლებისაგან და თითონაც მრთელი გიყავ. იმათ იმ-  
თენი ჭკუა იხმარეს, რომ სრულებით მრთლად შამინახეს, სანამ  
დაკვაჟკატდებოდი და გაკარჩეკდი აკსა და ცუდსა. მამაჩემმა ისე მი-  
მითვისა, რომ ჩასაც კი მოკახდენდი, ყველას ფეხს გეუბნებოდი ჭ  
საიდუმლო იმისაგან სრულებით არა შეიძლება. ამითი იმან გა-  
დამარჩინა ბევრს დაფარულს დანაშაულობისაგან და ცოდვისაგან;  
ნამეტნავად ამისთანა ცოდვები ძალიან გახშირებული იყო ჩვენს  
შეოლში, რომლისაც გამო ბევრი ჩემი ამხანაგები შეიქმნენ ავად  
და გაუბედურდნენ. როდესაც ჰატარა მოვიზარდე, მაშინაც არ მა-  
მაკლებდა ხოლმე კეთილს დარჩებასა, — აი ერთი მათგანი: „გაბთხილდი  
ქალებისაგანაო. აი ამ დარჩებას გადამარჩინა გარყვნას. ოცდაოთხს  
წლამდინ ისე გაკატარე ჩემი სიუმაწვილე, რომ არ გავიწყენ ხა-  
სიათით და არ დაგლიე ჩემი ჯანი და ძალი გარყვნილებასში.

ამის შემდეგ ცოლის შეერთვაც მალე მომიხდა. გახშმის უკან მა-  
მაჩემმა წამიყვანა ჰატარა იქით და მითხრა: «ხომ ჭხედავ, ჩემო მე-  
გობარო, ჩვენ სუეველამ კარგად გილხინეთ, დაკეხით და დაკლი-  
ედ კიდევცა, მაგრამ ზომიერებას კი არ გადავცილებივართ. ამისა  
გამო ხვალ ჩვენ არც თავი აგვტოვებ და საჭმელებსაც კარგად შე-  
ვექცევით. რაც იქნება ხოლმე ჭამა-სმისაგან ისივე იქნება ხოლმე  
სხვა საქმეებშიაც: ყველაფერში ზომა უნდა იცოდეთ; სანამ არ მოგ-  
შივა არ უნდა სჭამო; მაშინ იქნები კარგად, მხიარულად და არც  
ხალისი დაგეკარგება. ხომ გესმის, ჩემო მეგობარო?

— დიახ, მესმის, — მიუუბე მე.

ქორწინების ღვინის შემდეგ, დავრჩით მე ჭ ჩემი ცოლი. ჩვენ  
გსცხოვრებდით ბედნიერად. როდესაც მოხდებოდა რამე უსიამოვნო,  
წავიდოდი მამაჩემთან და კკითხამდი ხოლმე რა როგორ მამე-  
ხერხებინა, ის ყოველთვის მამცემდა კეთილს დარჩებას და იმითი  
თავიდან ავიცილებდი უსიამოვნობას და ჩხუბსა. სამის თვის შემ-  
დეგ მე შევნიშნე, რომ ჩემი ცოლი ორსულად იყო მე მაშინვე  
გავიქე დედამასთან, კაცნობე იმათ ეს ამბავი და კკითხე, რომ სა-  
ჭირო ხომ არ იქნება დოხტური მოვაყვანაო, რომ წამლები და-



აღვიწიოს მეოქი.

დღეს ჩემმა გაიცინა ბ მითხრა: «შენ ასე გგონია ბაშვი იყო, ისე ღაზაჩაკობ. წადი აქ გამამიგრავნე შენი ცოლი, მე ვუამბობ იმას, როგორ უნდა თავის დაჭერა».

როდისაც ჩემი ცოლი მივიდა დედამთან, იმან აი ეს დარბაზი მისცა: «მე ძალიან მიამა ის კეთილი ამავე, რომელიც ჩემმა შეიღმა შამატუობინა. შენ ნუ შესწუხდები. შობიარება ისე საშიშარი არ არის, როგორათაც ბევრსა ჰგონია. შენ ახალგაზდა ხარ, ბ მჭთელი, მაგარი აგებულების დედა-კაცი, — შენი საქმე კარგად ჩაივლის, ნუ გეშინიან. მხოლოდ წამლებს თავი დაანებე. უური მამიგდე შეიღო: როდესაც ახლო მახლო შეიტუობენ შენს მდგომარებას — მაშინვე მოგროვდებიან მეზობლები, ნათლიდედები ბ სხვანი; ყოველი მათგანი თავის რჩევას ბ დარბაზს მოგცემს. შენ უური მოიურუე. შენთვის საჭირო არა არის რა. ისევ ის გააკეთე, რასაც აქამდინ აკეთებდი. რამთენსაც დედაკაცი ბევრს ივლის, უფრო ადვილათა ჰშობს. ერიდე ხტომასა და ნურც ატარებ და ნურც არათერს მძიმეს ასწევ.

—საჭმელია რომელი ვიხმარო? ჰკითხა შემდეგ ჩემმა ცოლმა. «რაც გემრიელად გეჩვენება, ყველა მიირთვი», მიუგო დედამ. რასაკვირველია რაც უიმისოთაც საწყენია, მშობიარეს უფრო აწყენს. ერიდე მლაშე საჭმელს და ზოგს სხვებსაც. შენ რომ ეხლა შენს თავს თვალი ადგნო, მალე დაინახამ, რომ ეხლა უფრო მოუთმენარი ხარ, უფრო მალე გასჯავრდები, მალე გეწყინება რამე; ხან ბ ხან მოგინდება ერთიცაბ მეორეც, ხან ბ ხან არც ერთს არ მიიღებ, ხან ავად გაჭხდები, ხან კარგად, — მაგრამ არა უშავსრა — მოითმინე ხოლმე, მე რომ მაგრე ვიყავი, აი რას ვშვრებოდი: მე ყოველთვის დილით დაუწყებდი წიგნებს კითხვას, გავიგებდი ზოგს კარგს, ზოგს კ ს და იმ წიგნების კითხვაში მთელს დღეს მშვიდობიანად გაკატარებდი. როდესაც ჩვენ ქალები ორსულათა კართ ხოლმე, მაშინ ჩვენ უფრო ნებიერნი და მგრძნობიერნი შევიქნებით უწინდელზედა და უნდა ვეცადნეთ ჯანის მომაგრებას; და ისე არა გვიმაგრებს რა



ჯანსა, როგორათაც კეთილი აზრები, რომლებსაც წიგნებში ვიპოვით ხოლმე.

ერთის დღის წინად, სანამ ჩემი ცოლი ჰყოფდა, მამივიდა ძმა: ექიმი იყო. მამილოცა მან მომაკალი და მეითხა: «მართლად, ძმაო! ჩას აზრებ, ემაწვილს ჯიბს არ შეუკრამ?

მე.— ჩასაკვირველია უნდა შეუკრა, მაშ? რომ არ შეუკრა სისხლისაგან დაიცლება.

ჩემი ძმა.— ხა, ხა, ხა! ბატონებს და ხორებსაც შეუკრამ ხოლმე ჯიბსა?

მე.— საიღამ სად— ჩას ამბობ?

ჩ. ძმა.— ჩას კამბობ, ისინი კი არ დაიცლებიან სისხლითა თუ?

მე.— არა.

ჩ. ძმა.— მაშ აი ეხლა გაიგე: ბუნებას ისე გაუკეთებია, რომ რაც საჭირო სისხლი არ არის, — ემაწვილს თავის თავად გამოუყავს! ჯიბიდან და მეჩუ როცა დრო იქნება, თავის თავათვე დადგება. სისხლის გამოსვლა უეჭველია; და როდესაც ჯიბს შეუკრამთ— მაშინ ის სისხლი რომელიც უნდა გამოსულიყო, ტანშივე დაბრუნდება; სისხლი სწმენდამს აგებულებას; შეკვრაში კი სისხლი თავის უფლად ვერ იტრიალებს ტანში — და ახა რაკეთილს დააყრის ემაწვილს?

მე.— ჩას ამბობ? ახა რომელი ემაწვილი გინახავს, რომ ჯიბი არა ჰქონდეს დაბადების დროს შეკრული?

ჩ. ძმა.— ახა? როგორ გგონია, ამთენი ხალხი ყვაკილით რად იხრებებიან?

მე.— ეგ რა საკითხავია და ჩისტვის?

ჩ. ძმა.— აი მე გეტყვი. მე ერთხელ პროფესორისაგან გავიგონე, რომ ის სისხლი რომელიც უნდა დაღვრილიყო, როდესაც ჯიბის შეკვრისა გამო ისევ უკან ემაწვილს ტანში უბრუნდება, — უეჭველია, რომ იმ სისხლის გამო, ყვაკილი რომ შეაყაროს— ძნელად გადაჩეხება, ან არა და ძალიან გაუძნელდება. მეჩუ, — ერთხელ ერთს დედაკატთან ქიმიწვიეს, რომელიც მშობიარებაზედ ძალიან შაწუხებულიყო.



ემაწვილი რომ დაგზადეთ—შშობიარეს გული შეუწუხდა; მე და ბებია მივცვივდით და უსკამდით წამლებს, რომ გრძნობაზედ მოგვეყვანა, ამასობაში ემაწვილის ჭიზის შეკვრა სრულებით დაგვაგაწედა. როდესაც დედა მოსულიერდა, მხოლოდ მაშინ მაიგონა ბებია და თუმცა ჩვეულებისა მეზრ გადაუხვივა კიდევ ჭიზი,—მაგრამ სისხლი გამოჰსვლოდა.

პრაიესორის სიტყვები მამაგონდა და კოტეკი: ახა თვალს ვადევნებ ამ ემაწვილს და კნახოთ, რა იქნება თუ ყვავილი შეეყარა მეთქი. იმ დედაკაცმა ოთხი შვილი კიდევ შობა. ბოლოს ყვავილიც დატრიალდა სახლში,—მე ამას არ დავმალამ, რომ როგორც ამ ოთხს—აგრეთვე ამ პირველსაც შეეყარა; მაგრამ პირველს ბაშკას მთელს ტანზედ სამოცი ყვავილის მეტი არა ჰქონდა დაუჩილი და ისე კარგად იყო, რომ თითქმის არ დაუწვა კიდევცა,—მაშინ როდესაც სხვა ემაწვილებს კი მთელი ტანი ჰქონდათ ყვავილით შეყრილი, თვალებიც დაუსივდათ—და რის ტანჯვით ძლივ მოკარხინე. აი მაშინ დავრწმუნდი რომა ჭიზიდან სისხლის გამოსვლა სასარგებლო იყო. იმის შემდეგ ეველა, შშობიარეს გურჩევი ხოლმე, რომ ჭიზი არშეეკრათ ემაწვილისათვის, მაგრამ ჯერ აქამდინ არც ერთმა არ დამიჯერა. ჩემმა პრაიესორმა ეს—სხვა რვა ემაწვილზედაცა სცადა; ჯერ დააცლიდა თურმე, რომ ჭიზიდან სისხლი გამოსულიყო, მერე შეუხვევდა. ამათგანი არც ერთი არ მამკვდარა—ღ მე დარწმუნებული ვარ ყვავილიც რომ შეჰყროდათ, ისე არ გაუძნელდებოდათ, როგორც სხვებსა.

მე.—ნუ გასჯავრდები კი, ძმაო! აი ჩვენი დოხტორი გლაზერიც ბევრსა სცდიდა მაგრე, მაგრამ ბოლოს კი ინანა. რომლებსაც მაგრე ექცეოდა, როგორც შენ ამბობ, იმას ისევ ისრე შეეყებოდათ ხოლმე ყვავილი, როგორც სხვებსაც; ზოგნი იხოცებოდნენკიდევცა.

ჩ. ძმა.—მე ეგ კარგად ვიცი: მაგრამ გლაზერი ისე არ ექცეოდა ემაწვილებს, როგორც მე მინდა. ის როდი აცლიდა, რომ სისხლი თავის თავად გამოსულიყო ჭიზიდან: ის თითონ გამოსწურავდა, მარღს წაუსვამდა და მერე შეუკრამდა ხოლმე, რაც უნდა იყოს, ჩემო ძმაო, მე იმას გეუბნები, რაზედაც დარწმუნებული ვარ ღ



ჩაეკარგად ვიცი. კიდევ გეტყვი, რომ თუ ისე მოქმედებდნენ თავიანთ შვილებს პატრონები, როგორც მე ვამბობ—უეჭველია რომ მხოლოდნი და კარგები გამოვლენ. მე ამასევე დარწმუნებული ვარ, რომ იმ ემაწვილს, რომელსაც ჭიჭიდან სისხლი თავისთავად გამოუვა, ყვაკილი უფრო სუბუქად გაუვლის, კიდრე იმის ძმებს და დებს, რომელთაც ჭიჭი შეკრული ჰქონდათ. მე ამასევე ვარ დარწმუნებული, რომ ის სისხლი, რომელიც გამოსასვლელია ემაწვილის ტანიდან, უკან დაუბრუნდეს უსარგებლო იქნება და ცუდი გავლენაც ექმნება ემაწვილის აგებულებას. ამისთვის მეც, ჩემო ძმაო, გირჩევ ნუ ინებებ, რომ ჭიჭი შაუკრა.

მე.—მაგას მე გერ ავასრულებ, კნახოთ ჩას მეტყვის ჩემი ცოლი. იმ დღესაც კუთხარი ეგენი სულა, მაგრამ არა ჭშვრებისან არც ჩემი ცოლი და არც ბებია, მაგრამ მხოლოდ ამასევე დაკათანხმე, რომ ჯერ სისხლი გამოუვიდეს და მერე შაუკრა ჭიჭი.

## III.

## დაბადება კიფერისა და პირველი იმისი მოვლა.

ჩემის ცოლის მშობიარებამ კეთილად გაიარა. დედა ჩემმა მისცა მას შემდეგი დარიგება: ყავასა, ღვინოსა და პივას ერიდო; ამ სასმელებს ძალიან ცუდი მოქმედება აქვთ ემაწვილზე. არასაც ნუ დაჭლევ, დაუმატა ჩემმა ძმამ.

—ეგ საიდანაა და მოიგონეთ! უთხრა დედაჩემმა. როცა კარგად არის მაშინაც არა სვამს ხოლმე და ესაა რა დააღუპინებს?

—მე კარგად მესმის, რასაც დოქტორი ამბობს, თქვა ბებია. ბევრი ბებია უჩჩევს ხოლმე მშობიარეს—ემაწვილის შემდეგ, არაყის დაღუპას. ჩემ ზედვი ნუშესწუხდებით, დოქტორო. მეც ვიცი. რომ არაყი აწეენს.

—უფრო კარგი, მიუგო ჩემმა ძმამ, რომ გცოდნია; მაგრამ მოგონებას არა უჭირდარა. ჩემი ცოლი თითონ აწოკებდა ემა-



ვიღს ძუძუს და სრულებითაც არა სტკიოდა, მაშინ როდესაც სხვა მშობიარეებისკი ძალიან სატკივარად აქვთ ხოლმე. ამაშიაც დედაჩემისაგან ვიყავით დაკავლებულნი. სამის თვის წინად, სანამ ჩემი ცოლი ჭშობდა, — დედაჩემმა მისცა იმას ჩამდენიმე გუნდა (чернильный опухъ) შუაზედ გაჭრილები: გული ამოღებული იყო და ზემოდა მატარა ნახვრეტი ჭქონდა გაკეთებული, ამ შუაზედ გაჭრილს გუნდას ასველებდა არაუში ზიდებდა ძუძუსზედ, — სანამ გახმებოდნენ, ზ როდესაც სრულებით გახმებოდნენ — გამოსცვლიდა ხოლმე. ამისა გამო ძუძუები შაუმაგრდნენ ზ გადიდნენ კიდევცა. ერთხელ მხოლოდ ერთი ძუძუ ძალიან გაუმაგრდა ზ ტკივილი დაუწყო, აქაც დედა ჩემმა უშველა მისცა ჩემს ცოლს თეთრი — ვირ-თაგვის (дуркы) ბეწვი ზ უბანა, რომ იმითი მალ მალ დაეზილა ძუძუ და ზედ ეტარებინა ხოლმე. მართლა და ამისთანა ადვილმა წამალმა მალე მოუჩინა ძუძუს ტკივილი ჩემს ცოლსა.

მერე, როდესაც ჩემმა ძმამ წასვლა დააპირა — ვთხოვე, რომ ჩამდენიმე დარიგებაები მოეცა შვილის აღზრდისათვის. აი ჩემი წყევლა, ჩემო ძმაო, მომიგო მან: რაც შენმა ჭკუამ გითხრას ყოველთვის ისე მოიქეც; ის თითონ გეტყვის რა უნდა ჭქმნა და რა არა. მაგრამ იქნება ისე მოხდეს, რომ არ იცოდე რა ჭქმნა, — მაშინ სხვას შეხედე ზ როგორც სხვანი იქცევიან — შენ იმის წინააღმდეგად მოიქეც შენს შვილსა, — დამიჯერე რომ ესე ყოველთვის კარგად წავა საქმე.

— როგორაო? იმის წინააღმდეგი გაუაკოო, რასაც სხვა აკეთებს? რა ჭკუაა . . . . შემცდარხარ, ძმაო!

— არა, არა კარ შემცდარი, მომიგო იმან: უფრო ბევრნი მშობელნი ისე ცუდად იქცევიან შვილებს, რომ იმათ არ მივბადოთ, უკველია საქმე კარგად მოვა და სულაც არ შევცდებით, რომ შვილის ღზდაში ისე არ მოვიქცეთ, როგორც ისინი იქცევიან.

ჩემის ძმის სიტყვები უფრო მაშინ დამტკიცდებიან, როდესაც გაიმბოხბთ, როგორ ვექცეოდი მე ჩემს კონრადსა; მართლა ზ მე ჩემის ძმის წყევით ყოველ საქმეებში სხვების წინააღმდეგი ვიყავი.

აი, მაგალითად: — ჩემი შვილი ოთხის კვირისა, რომ შაიქნა —



უბძანე რომ იარაღი არ დაეხურათ თავზედ, — და თუმცა ჩვენმა მეზობლებმა ბნათლის დედებმა ბევრი აღაშაჩაკეს, — თქვეს კიდევაც, რომ შითამ ჩემი შვილი მოსაკვლელად მიმდოდა, მაგრამ მე ისევ ჩემი ავასრულე. რამდენათაც უმაწვილის თავი ჭაქს უფრო მეტად შეჩვევას, იმოდენად გაციების, კბილის ტკივილის და მუწუკების დაყრის შიშითაც იქნება, მითხრა ჩემმა ძმამ. არტახების შემოკვრაც დაკუშა. საწყალი, კოვიქრობდი მე, ის კი არ ეყოფოდა, რომ ცხრა თვე დაგრეხილი იყო თავის დედის მუცელში, ესლა როდესაც ღმერთმა დაანახვა ქვეყნის სინათლე, დეესენ თავისუფლობითა ისიამოვნოს. ამიტომ მე ვუბძანე, რომ მხოლოდ თხელს ტილოში გაეკეთათ ხოლმე და ისე ჭეოლოდათ. ხელები და ფეხები არა ჭქონდა, დაფარული და შექმლო ეფორთხაღნა, როგორც კი ენებებოდა.

ორსულობის დროს, ჩემმა ცოლმა რამდენიმე წევილი ჩულქი ანუ წინდა მოქსოვა და საშინლად უხაროდა, როდესაც კონრადს ჰირველად ჩაატყა. მეორე დღესვე დავრწმუნდი, რომ ესეც უსარგებლო იყო: როდესაც კი შავხედამდი წინდა სულ სველი იყო და აბა რა სარგებლობა უნდა მოეტანა ამას? აბა, შეხედე, ჩემო მეგობარო, უთხარი ჩემს ცოლს, რა სველი წინდები ატვია; აბა ეს რა ხეირს დააყრის უმაწვილსა. ასე არა სჯობია, რომ სრულებით არ ჩაატყა; დეესენ კი ფეხები ისე იყვნენ, როგორც ღმერთმა დაბადა: მაშინ მშრალად მაინც იქნებიან.

ჩემს ცოლს არ მოეწონა ესა და იმიტომ ცოტა გაჟავრებით მითხრა: «როგორთუ არ ჩაატყა! მაშ ჩემმა ამთენმა შრომამ ტყუილად უნდა ჩაიაროს? რა უშავს, მაღმალ გამოკუცვლი. მაშინ ხომ მშრალად ექნება». მართლა ასეცა ქნა. ჰატარა ხანს უკან უმაწვილი ხელში აიყვანა და მაშინაც უმაწვილი არა თუ თითონ დასკვლდა ისიც კარგად დაასკვლა. მაშინვე საჩქაროდ გაარბენინა და უნდოდა დაემაღლა ჩემგან, მაგრამ მე მივედი ქვეშაგებთან და ვუთხარ: ჭო, რა ამბავია, აღბათ შეამთხვა რამე კონრადს; აბა აქ მამე! შავხედე უმაწვილს — წინდები ისევ სველები ჭქონდა; მაშინვე წავედი და გამოკუტანე მეორე წევილი. ჩემმა ცოლმა ჩაატყა. რამდენსამე საათის შემდეგ გაკშინჯე კონრადი, წინდები ისევ უწინდებურად



სკელი იყო. მეოთხეთაც გამოუტყალე და ამის მეტიც აღარ იყო. ზატარა ხანს უკან ეს უკანასკნელიც დასკელებულიყო.

— წინდები ისევ სკელები აცვია, უთხარი მე ჩემს ცოლს, კიდევ ექნება, გამოუტანე.

— აღარა მაქვს, მომიგო იმან.

— მაშ. ეხლა კი უწინდოდ დარჩება, მადლობა ღმერთსა, კუთხარი მე; სკელები ხომ აღარ ჩაეცმევს.

— მაშ ათიოდეს კიდევ მოუქსოვ, განაგრძელა იმან.

— დიახ, ეგ კარგი იქნება, მაგრამ ეხლა რომ არ არის მზად. არა სწორედ მითხარ, რად გინდა, რომ ემაწვილს წინდები ეცვას?

ცოლი. — იმიტომ მინდა, რომ უკვლა ემაწვილებს აცმევს.

მე. — მეჩე ვინ მეუბნება ამას, ჩემი ცოლი, რომელიც ამ ქუჩაში უკვლად ჭკვიანად ითქმის? მაშ არტახებშიაც უნდა შავს-ხვით, ამიტომ რომ სხვანიც შავსეკენ ხოლმე, განა?

ცოლი. — ეგ სრულებით სხვა არის.

მე. — რად იქნება სხვა, სწორედ მაგ გვარია. არა, მითხარ, შენი ჭირიმე, სწორე მიხეზი. რატომ არ აშორებს წინდებს ემაწვილსა?

ცოლი. — ამიტომ რომ უწინდოდ ფეხები გაუცვივდება.

მე. — ჭო, აი რა ყოფილა? ერთი ეს მითხარი ცხვირი და თითები კი რატომ არ გაუცვივდება ხოლმე? მაშ ხელთათმანის ჩაცმაც მოუნდება და ყალფადის გაკეთებაც ცხვირზედ.

ცოლი. — მე ყოველთვის გამიგონია, რომ კიფერები დანიუბულები ხართ. მაშ თუ მაგჩე ასტუდი და გსურს, რომ ემაწვილს წინდები არა ჭქონდეს ფეხებზედა, დიახ, შენი ნება იყოს; მაგრამ თუ დაემართა რამე, შენმა სინიდისმა უნდა ზღას. ეს კარგად იცოდე!

მე. — მე სიამოვნებით მივიღებ მაგას ჩემის სინიდისის ვაღად. ამ ნაირად ჩულები მოვაშორე კონრადს და ამის შემდეგ იმას ფეხები ყოველთვის მშრალები ჭქონდა და ჭკერსაც შეეჩვივნენ.

ჩემმა ძმამ ესეც მიჩნია, რომ ემაწვილი ყოველ-დღე ცივს



წყალში გამებანა; მაგრამ სწორეთა კოქკა, პირველად გერა გბედავდი. მე აი ესე კოქკოდ: ემაწვილი დაბადებამდინ სითბოში იყო, - და ეხლა უეცრად როგორ უნდა ჩამესკა ციკს წყალში, არა მჯეროდა თუ ეს საქმე კარგი იქნებოდა. ამისათვის პირველად ჯერ თბილს წყალში კახანინებდი, მერე თან და თან წყალს ვაციებდი — ასე რომ ერთ ორ კვირის უკან პატარა კონრადი ციკ წყალშიაც ისე სიამოვნებით ბანობდა, როგორც თბილში.

საჭმელზედ კი ჩემს ცოლსა და დედას დავეთანხმე. ადრევე სანამ კონრადი დაიბადებოდა, დედა ჩემი ამბობდა, რომ ემაწვილებს არ უნდა აჭამონ ფქვილიანი ფაფაო (мучнистая каша); ამისთანა საჭმელი ძნელად მოინელებო.

დედა ჩემი ამტკიცებდა, რომ მითამ ბევრს ჭკვიან კაცს ეთქვას, რომ ემაწვილებს ფაფისაგან მუცელი გაეგრება, ფეხები დაეგრინებათ და ერთი ავანტურაობაც გაუჩნდებათ ხოლმე, რომელსაც ეძახიან ანგლიურს სენსა. ერბოც, რომელსაც ფაფას ახმარებენ, ისიც ძალიან მავნებელი არის, ზოგნი ფიქრობენ ბევრი ერბო რომ გუყოთ ფაფასაო, ემაწვილისათვის კარგი იქნებაო; მაგრამ ამისთანა საჭმელი ძალიან ცუდს ენებას მიაყენებს ბაშკის სტომაქსა. ძალიან კარგი საჭმელი ემაწვილისათვის არის: თხელი შორვა დაფხვნილის ბუღკისა რძით, წყალში გარეული და შაქარ მოყრილი. ამ საჭმლის გაკეთება ჩემმა ცოლმა დედაჩემისაგან ისწავლა და ამის მეტსაც სხვას ჯერ არათუ არ აჭმევდა.

ერთხელ როდესაც ჩემი ცოლი ემაწვილს საჭმელს აჭმევდა, მიუყახლოვდი. ჩემს ცოლს ხელში ჩაის კოვზი ეჭირა და ამითი აწვდენდა ემაწვილს საჭმელსა, პირველი ათი კოვზი კარგათა ჭამა, მერე კი აღარ უნდოდა, მაგრამ ჩემი ცოლი ძალად ასხამდა პირში. როდესაც მე დავეუშალე ესა, იმან მომიგო, რომ ემაწვილმა ძალიან ცოტა ჭამაო; ამასზედ მე მივუბე: ემაწვილის მაღა თითონ შავატუობინებს, ჭშიან თუ არა, ძალას კი ნუ დაატან მეოქი; — ამასზედ იმან მომიგო, რომ შენ სჭუტლებით არა გესმის რაო. ეს მეტის მეტი იყო! მაგრამ რას ვიქმოდი? გამოგედი ბაღში და იქ ხეების



ჭრასი ცოტად დაკმშვიდდი; და მართლაც ძალიან აკშოფოთდი, როდესაც არც იქით, არც აქეთ, პირდაპირ მითხრეს, რომ არა გესმის რა, მაგრამ მეჩე, როგორც იყო იქით-აქეთ—რის წყალებით ისე მოვახერხე, რომ უმაწვილს ძალად აღაჩა სჩრიდნენ პირში საჭმელსა.

ეს კი კინაღამ არ დამავიწყდა—მეამბნა პატარა კონრადის საწოლი-ტახტის გამართულება.

მგონია ამისთანა ტახტი (ხოჭიჭი) ამ ჩვენს სოფელში თავის დღეშიაც არა ყოფილა. ტახტი ამისთანა არ იყო, როგორც აკვანი, ამიტომ რომ ჩემის ძმის სიტყვით, რწეკა ასულებს უმაწვილს; უმაწვილებს ან ეძინებათ ხოლმე, ან არა. თუ ეძინებათ—უეჭველია თითონვე დაიძინებენ,—თუ არ ეძინებათ ზ ძალად დააძინებთ—ცუდი არის. ტახტი წარმოადგენდა გრძელს კალათას, რომლისაც იქით-აქეთ გადადება ძნელი არ იყო. შიგ იდო თივის ლეიბი და რბილი ბალიში, მატულით გატენილი; ზემოდან კიდე სუბუქი ბანბიანი საბანაჭქონდა. ამისთანა იაფი ფასის ქვეშაგებში ძალიან გემრიელად ეძინა ხოლმე ჩემს კონრადს. როდესაც გამოიღვიძებდა, გამოიყვანდნენ ხოლმე უშიშრად წმინდა ჭაერზედ, ამიტომ რომ დაწმუნებული ვიყავ, რომ იმ ქვეშაგებიდან ოფლი არ აჭეკებოდა.

#### IV.

როდესაც კონრადი რვა კვირისა შეიქმნა, მალ-მალ იტირებდა ხოლმე თავის საწოლში. ერთხელ, როდესაც დედა შინ არა ჰყვანდა, გამოვედი და დავიწყე ჩემ თავად ფიქრობა: შენ მხოლოდ, ჩემს ცოლზედ ვამბობდი უმაწვილის სხეულზედ ჭზრუნავ, სულზედ კი (о душе) სრულებით არა ჭფიქრობ, მაშინ როდესაც ის სუეკელაზედ მაღლა დგას კაცში. ასე ნეტავი იცოდე, როგორ უნდა უმაწვილის მოვლა.

უმაწვილი ხელში მუყავა, მაგრამ არ ვიცოდი რა მექნა, — მეჩე ნადვლიანის სახით შაკხედე და ვთქვი: კონრადო! მე თითონაც არ



ვიცი ჩათა კოქი ესა. მაგრამ რა გამოვიდა აქედამ? კონრადიმ გაიღიმილა. იმისმა ღიმილმა ძალიან მასიამოვნა და კიდევ ვუთხარი: კონრადო! მგონია, მიცნობ მე, განა? იცნობ მამაშენს, რომელსაც ასე უყვარხარ? დიახ, უყვარხარ, თუ შენ კეთილი უმაწვილი გამოხვალ, მეც შენი კეთილი მამა ვიქნები.

მე ლაპარაკს თავს არ განებებდი და ჩამდენსაც უფრო მეტს კელაპარაკებოდი, უფრო მეტს იცინოდა და აფორთხალებდა თავის ფეხებსა და ხელებსა.

ამის შემდეგ ლაპარაკს თავს აღარ განებებდი, ისე კელაპარაკებოდი, ასე გონია სუეკელაფერი ესმოდა, — და ჩამდენსაც ბევრს კელაპარაკებოდი, იმდენი უფრო მხიარული იყო.

ამ ლაპარაკში მე ერთი რაღაც რამ შავნიშნე, რომელსაც რასაკვირველია შავატუობინებ მკითხველს.

ეს სუეკელას ეცოდინება, რომ ყოველი ცხოველი თავის შვილს სრულებით სხვა ხმით ეძახის: მე მგონია, რომ გაციტ ასე ჭერებოდეს. მე ვიცნობდი ზოგს მამებს, რომელნიცა არ იცვლიდნენ ხმას, თუნდ რომ შვილისათვის ეთქვათ: წყალი ხომ არა გრწყურჩიანო? თუნდ მუშისათვის: ცხენებს საჭმელი მიეცია? მაგრამ ეს ასე არ არის. გაცსაც, როგორათაც ცხოველსაც, მშობლიური ხმა აქვს, რომელიც შვილებს ესმით. ამისათვის მხოლოდ ეს არის საჭირო, რომა მამას ისე უნდა უყვარდეს თავისი შვილი, როგორც ცხარეს უყვარს თავისი ბატკანი, როგორც ჩიტსა — თავისი ბლარტი: მაშინ უეტყველად გამოჩნდება ის ხმა. უმაწვილი რომ ხელში აიყვანო, ფიქრი კი სხვაგანა გქონდეს, თუნდ კვსთქვათ იმასეოდ ჭეიქრობდე, რომ თივა ასადები დამჩიანო, — რასაკვირველია მაშინ ბუნებას არ შაუძლიან იმისთანა ხმის მოცემა. რომ იმისთანა მამისა და დედის ხმა არის, რომელიც უმაწვილებს ესმით, — მე ამ შემთხვევაში სრულიად დაკრწმუნდი: როგორც ცხარე, რომელსაც პირველად მოეგო ბატკანი, დაუბლავლებს ბატკანს იმ ხმით, რომელიც თავის დღეშიაც არა ჭეიქნია; სწორედ მეც იმისაკით გამოვიტყვალე ხმა: იმ ხმით — დაუწყე ლაპარაკი, რომლითაც, მგონია, თავისდღეშიაც არ მილაპარაკებდა.



რაცნია და რა ამ ხმაზედ კონრადმა გიმილიმილა, უნდა იფიქროთ როგორი იქნებოდა მაშინ ჩემი სიამოვნება და მხიარულება.

ჩემი ცოლი კვდებოდა სიცილით ამ ჩვენს ღაზარაკზედ.

მაგალითად მოვიხსენებ აქ ჩვენს ღაზარაკსა.

—«მიცნობ მე შეილა? მამა შენი ვარ, გიუვარვარ, ქაჯან? დიას, უუვარხარ კონრადის, ძალიან უუვარხარ,—მეც მიუვარხარ. როდესაც ჩვენ კარგად დაკმევობრდებით, მე კონრადის ავიუვან ხელში, დიას, ხელში ავიუვან და წაკალთ ქათმების საუურებლად ჯუ! - ჯუ! ჯუ! დაკიძახებ მე ჭ ქათმები მოგროვდებიან, კონრადი პურს დაუერის-პიკ...პიკ...პიკ! ქათმები დაჭკენკამენ, მერე მოვა მამალი—ეიუღი-ეო... —ასე დაიძახებს და კონრადიც გაიცინებს.

უფალთ მეცნიერთ ხალხთ, რომ ეგდოთ უური ამ ჩემს ღაზარაკისათვის იფიქრებდნენ, რომ მითამ მე ჩემს ჭკვასზედ არ ვიყო. რასა სულელობსო! იტყოდნენ ისინი. მითამ რა ესმის ემაწვილს იმის ღაზარაკიო.

მაგრამ მე მეცნიერი არა ვარ.

ემაწვილს რომ არ ესმოდა ჩემი სიტუებები, ეს მე კარგად ვიცი; მაგრამ იმას ხმა ესმოდა, ესმოდა რომ მე ის მიუვარს. მართლა და კონრადმა მალე გაიგო ჩემი ხმა და შამიუვარა. როდესაც ძუძუს სწოვდა ხოლმე ჭ სრულიად სიამოვნებდა, — მე რომ ოთახში მივიდოდი და ღაზარაკს დაუწეებდი—მაშინვე ძუძუს თავს დაანებებდა და ღიმილით გამამიწვდიდა ხელსა; მერე ისე დაიწეებდა წოვას,—ხელი კი ჩემკენა ჭქონდა გამოშლილი; როდესაც იმის ხელს თავს დავანებებდი, მაშინვე წამოიწევდა, მობრუნდებოდა ჩემკენ და ღიმილით გამომიშლიდა ხელსა; როდესაც გამოვიდოდი თვალს უკან გამამაყოლებდა და დაიწეებდა ხოლმე ტირილს. ამისთანა სცენები დიდი რამ არის მამისათვისა.

მე ერთი რამ კიდევ უნდა მოვიხსენიო: როდესაც კონრადი შეწუხებული ან გაჯავრებული იყო, იმისი დედა აიღებდა ხოლმე რამდენსამე გასაღებსა და უუღარუნებდა უურთან, მითამ იმ განძრახვით რომ უნდა დაეჩუმებინა, მაგრამ ემაწვილი არა ჩუმდებოდა, არა, ამ



ღონის-ძიებით არ შაიძლება ემაწვილის დაჩუმება, ვიფიქრე მე და ნამეტნავად უფრო მაშინ დაკრწმუნდი ამაზედ, როცა დაკატე, — რომა ჩამდენსაც ძალიან აუღარუნებდნენ გასაღებებსა, — იმდენი უფრო ძალიან ტიროდა ემაწვილი. ეს ჩემს ცოლს ვუთხარი, მეც ავიღე გასაღებები და იმასვე დაკრწმუნე უერთან. —

მეც კვითხე: ახა, როგორ მოგწონს ეს საკრავი?

— ჩასაკვირველია მე არ მომწონს, მაშინვე ჩემს ცოლმა: და დარწმუნებულა ვარ, რომ ემაწვილსაც არ მოეწონება, მაგრამ ახა ერთი მითხარ, რაკუფო, როცა ასე საშინლად ევირის ხოლმე, როგორც ეხლა?

აჰ, მეც ცოტა უკან დავიწიე, არ ვიცოდი რა შეთქვა. ეს ძალიან მოეწონა ჩემს ცოლს; დაიწყო სიცილი და მითხრა: განა, მოწყალეო ხელმწიფე! თქვენ ყოველთვის ჭკვიანობას გამოიჩენთ ხოლმე, ახა ეხლა მიბძანეთ რა ვუყო ემაწვილს? როგორ დაკამშვიდო?

ეს ძალიან მეწეინა და საჩქაროდ გამოვედი ოთახიდან. ადრევე ეს მქონდა ხასიათად, რომ მწეუნოდა რამე, წავიდოდი და გზა ჭგზა დავიწყებდი ჩემთავად მღერას. ეხლაც ისე ვქენი: მივეუდეთ ლუბლის ხეს და დავიწყე მღერა. ერთბაშად ეს მაშვიდა ფიქრში, — იქნება ჩემი სიმღერა უფრო მოეწონოს გონიერად, სანამ გასაღების უღარუნება შეთქი. რა უნდა მექნა? ხელმოკრედ ავიდი ჩემის ცოლის ოთახში — გონიერი ისევ ტიროდა. ვთხოვე ჩემს ცოლს, რომ ჩემთვის მოეცა ემაწვილი, — ავიყვანე ხელში და დავიწყე მღერა. ემაწვილი მაშინვე დაჩუმდა. ჩამდენჯერმე კიდევ იტირა, მაგრამ სიმღერით დაჩუმებული ხოლმე; ბოლოს ემაწვილი სრულებით დაჩუმდა სიცილიც დაიწყო. ხა, ხა, ხა! გამეცინა მე, ემაწვილი ჩაკაბარე ისევ თავის დედას და ვუთხარ: რა, მოწყალეო ხელმწიფე, ვინ გაიმარჯვა?

იმან დამკრა ხელი მხარზედ და მითხრა: დაიკარგე, დაიკარგე! შენ ყოველთვის მართალი ხარ. ამის შემდეგ ჩემს ცოლმაც ისწავლა ის სიმღერა და როდესაც ემაწვილი ტირილს დაიწყებდა —



თითქმის ყოველთვის სიმღერით გამშვიდებდით. მე ვამბობ აქ «თითქმის», ამიტომ რომ ხან და ხან მარტო სიმღერა არა ჰყოფნიდა დასამშვიდებლად.

ერთხელ, როდესაც მე ხაღში ვმუშაობდი, — ჩემი ცოლი შამოვიდა იქ ემაწვილით ხელში და მითხრა: აბა უეუერე, რა ნაირად ტირის ემაწვილი, რა გუუო? ვუმღერე კიდეცა, რაც შამეძლო, გათამაშე კიდეცა, მაგრამ კერაფრით დავახუმე. გამოვართვი ემაწვილი, დავიწეე მღერა, მაგრამ იმითი კერა უშეკელერა. რო კერა გაკაწეერა, უთხარ ჩემს ცოლს: მოდი დედა ჩემს შავატუობინოთ, — იქნება იმან გვასწავლოს რამე.

— გარგი იქნება, მითხრა იმან და წავიდა დასაძახებლად, მაგრამ, რამდენიმე ნაბიჯი რომ გადადგა, ისევ უკან დაბრუნდა და მითხრა: ჯერ ერთი რამ კიდეც კსცადოთ, ზე კერა მოვახერხეთრა, — მეჩე შავატუობინოთ დედაშენს, წამოიუვანე, გეთაუვა, საწოლში. გაკხადოთ ზე გაუშინჯოთ ტანი, — იქნება ქქონდეს რამე სამიზეზო, რომელი-საგამოც ტირის.

ემაწვილი ოთახში შავიუვანე და რა წამს ტანთ გაკხადო, ჩემმა ცოლმა დაიძახა: ოხ, ღვთის მშობელო! შაჭხედე, შაჭხედე! ემაწვილს წელში ქინძისთავი ქქონდა შარჭმული. მე მაშინვე გამოვართვი ქინძისთავი, ჩავაცვი ტანისამოსი და მივეცი ჩემს ცოლს; იმან ძუძუ მოაწოვა, უმღერა წაღაცეები და ემაწვილი სრულებით დამშვიდდა.

მე დავჯექვ სკამზედ ზე მივეცი თავი ფიქრებს. ბოლოს ვთქვი: ჩვენ, ჩემო საუვარელო, დღეს თუმცა ბეური ვიტანჯეთ, მაგრამ ბეურიც ვისწავლეთ, (ჩემს ცოლს ვეუბნებოდი). როდესაც მაგისტანა ემაწვილი ისე ევირის, რომ კერაფრითა მშვიდდება, უეჭველია სტკივა რამე. ჩვენ ერთის სიტყვით გამოვოქვამთ ჩვენს ტკივილსა, მაგოტენა ემაწვილი კი ვერ ილავარაკებს და მხოლოდ ის და დარჩომია, რომ ევირილით გამოსთქვას თავისი მტკივნეულობა. ჩვენი ვალი ამ შემთხვევაში ეს არის, რომ უნდა ემაწვილი გაუშინჯოთ და შავიტუოთ მიზეზი, რომელიც აწუხებს. თუ მიზეზი ვერ ვუპოვეთ, მაშინ დოქტორს უნდა მივმართოთ.



## V.

მამიდის კეთილი რჩევა, მაგრამ ის არა სრულდება.

ერთხელ კონრადი ისე გაჭირვებულა, რომ კერძოთი კერა დაკამშიდეთ. ტანისამოსი გაკხადეთ, მაგრამ კერა შეკატეოთ. უფრო მოუმატა უკირილი. ამ დროს შემოვიდა ოთახში ჩემის ცოლის მამიდა. რა შეიტყო ემაწვილის ტირილი და ჩვენი შეწუხება, თქვა, რომ ალბათ ემაწვილისთვის უწეგნია რასმეო, წაკალ ბებიას დაუძახებო. ბებიამ ემაწვილი გულადმა დააწვინა, მარჯვენა თეხი გამოუწია მარცხენა ხელისაკენ, და მარცხენა თეხი—მარჯვენასაკენ, მერე ჭიბილამ მოყოლებული ხერხემალამდინ გაუსვა ორივე ტერები, სამჯერ წაუსვა ალტეინის მაღამო და ამითი საქმე გათავდა. ბებია წავიდა.

როდესაც ის წავიდა მე დაღონებული დავჯექი სკამზედ ზ მივეცი თექრსა. მერე ვუთხარ ჩემ ცოლს: ჩვენ ერთმანეთს სიტყვა მივეცით რომ კონრადი არ უნდა გაგვესვარა წამლებითა, ამ ბებიამ კი სრულებით გასვარა თავის წამლებით. წადი, შენ გეთაყვანე, დაუძახე დედაჩემს! იქნება იმან კარგი რჩევა მოგვცეს. მანამ მე ავიყვან ემაწვილს ხელში.—ღიახ, მაგრე სჯობია, მითხრა იმან და წავიდა.

დედა ჩემი მაშინვე მოვიდა ზ ჩამწამს შემოვიდა ოთახში თქვა; ეგ სულ ჭოჩია! ემაწვილი თითონ თავისთავად კერაფერს იწეგნდა. მე ბევრი შვილები მეუბანდა, მაგრამ იმათ თითონ არა სწეგნიათრა. სხვის შვილებს კი მალ-მალ დაემართებოდათ ხოლმე რაღაცები, მოიყვანდნენ ბებიებს, ისინი წაუსვამდნენ რაღაცა წამლებს და მოჩვენის მაგიერ დაჭხოცდნენ ხოლმე. მეკი არც ერთი არ მომიკვდომია. ბებიები ერთის გროშის გულასათვის თითონვე ტყუილად მოიგონებდნენ ხოლმე, რომ მითამ ემაწვილს თითონ დაეშავებინოს რამე თავის თავისათვის. კონრადს ალბათ ქარები ჭქონ-



და მუხლში. ალტეინის ძალადოს წასმას ჰატარა მოთმინება სჯობია.

დედაჩემმა აიყვანა ემაწვილი ხელში, ასწია ზეგით და უმღერდა. ემაწვილი ისევ ყვიროდა. ეს არაფერია, თქვა დედაჩემმა, ყვირილი სერიოზობაა ემაწვილისათვის, სერიოზობა გააქრობს ქაჩებსა.

რამდენიმე წამი გავიდა და დედი ჩემის სიტყვები გამართლდნენ; დატყევილი ქაჩები გამოვიდნენ, და როდესაც ემაწვილი განთავისუფლდა მამიდა, ბებია შემოვიდნენ, მაგრამ ჩვენ მაშინვე მივეცით ბებიას ფულები და გავისტუმრეთ.

## VI.

### კონრადს პირველი კბილი ამოხდის.

როდესაც კონრადი ნახევარ წლისა შეიქმნა, მე შევნიშნე, რომ პირიდან ბევრი ფურთხი სდიოდა: ხელები წამდაუწუმ ედო პირში და ღოღნიდა. მე ამასევე გელაზარაკე ჩემს ცოლს, და ჩვენ ორივემ ისე გადაგვტყერით, რომ ამის მიზეზი იყო, კბილები ამოხვალა. ჩვენ ამასევე დედასაც გელაზარაკეთ, იმანაც ის მიზეზი გვითხრა. კბილებისაგან ბევრნი იხოცებიან, გვითხრა დედამ, მაგრამ მე, მადლობა ღმერთს, არავინ მომეკდომია. მე გაიმბობთ თქვენ, როგორ ვექცეოდი ემაწვილებს ამშემთხვევაში; ემაწვილს რომ კბილები ამოხდის თითო სულ პირში უჭირავს. ამითი ის აჩვენებს თავის მშობლებს, მისცენ რამე საღებო, რომ ცოტა ღრძილები გაეხეოს, და კბილები უფრო ადვილად ამოუვიდეს. დედები ამ მშემთხვევაში აძლევენ ემაწვილებს გასაღებებს, მგლის კბილებს და სხ. დასაღებად. მე კი ასრე არა ვშვებოდი. როდესაც კბილები ამოხდიოდათ ჩემს შვილებს, მივცემდი ხელში ზურის ქერქს, ისინი ღებდნენ და ყველაფერი კეთილად დაბოლოვდებოდა ხოლმე.

ამის შემდეგ დედაჩემმა მომიღია ხელი, წამიყვანა ჰატარა იქით და მითხრა: შეიღო ჩემო! ერთი რამ უნდა გითხრა მე შენა. კბი-



ლუბის ამოსვლის დროს ემაწვილი ხან დაიკრუნხება ჭ ხან ჭ ხან სხვა ჭირები აეშლება, რომლებსაც სხვა და სხვა ნაირ სახელს ეძახიან, შენ ნუ შეშინდები. მართალია, ხან და ხან იმ ქარებისა გამოემაწვილი საშინელია სანახავად; მაგრამ შენ შეიღს მაგარი აგებულობა აქვს და იმედი მაქვს, რომ ადვილად მოითმენს იმ ძნელს წარმოებას, შენ მხოლოდ ნუ შესწუხდები. ვინიცობაა, თუ ქარები მოუვიდნენ, ნურათერთ გაჭსკრი ემაწვილსა, დაესხენ თათონ ბუნებამ იმოქმედოს! შენც ბევრჯელა გქონია ემაწვილობაში იმისთანა ქარები. თუ ემაწვილი ძალიან შეწუხდეს, გახეხე ხახვის თავი და ასუნებიანე; ემაწვილი დამშვიდდება.

ამ ამბავმა ძალიან შემაწუხა. მაგრამ მე ეგელა ისე ავასრულე, როგორც დედაჩემმა მითხრა. ემაწვილს გაძლეკდით ხელში პატარა ზურის ქერქს. ის ღეჭდა და წუწნიდა; ამასთანვე იმდენი ფურთხი სდიოდა, რომ მისი ზერანგი სულ სველდებოდა და დედა სამჯერ, თუ ოთხჯერ უცვლიდა წინსათვარს. ამასთანავე ძალიან მოუთმენარნი იყო და წამდაუწემ ტიროდა; ამ შემთხვევაში ჩვენი მღერა მაგდენს აჩასა შეელოდა. ჩვენ ერთმანეთს გამხნეკებდით მოთმენაში, გამბობდით: ჩვენც ბევრს გაწუხებდით ჩვენს მშობლებს, ისინი ბევრს გკითმენდნენ ჩვენ, ამისთვის ჩვენც კაღდებულნი ვართ ისე მოვექცეთ ჩვენს შვილებს, როგორათაც ჩვენ გვექცეოდნენ.

ერთხელ ჩემი ცოლი ემაწვილს კოვზით საჭმელს აჭმევდა, როდესაც პირიდან კოვზი გამოჰქონდა, გაიგონა, რომ კოვზი ჩაღაცას მოჭხვდა. შეხედა პირში — კბილი ამოსვლოდა. შეხედე! დაიუვირა იმან; აი ახალი ამბავი, კონრადს ერთი კბილი ამოსვლია. —

ამ ამბავმა ძალიან გაგვახარა! ამის შემდეგ სრულებითა დავკავიწედა ჩვენი მწუხარება და ის ღამეებიცა, რომლებსაც კათენებით კონრადის თავსედ.

ყოველთვის ასე იქნება ხოლმე ემაწვილების აღზრდაში. ყოველთვის მხიარულებაში არ იქნება კაცი, ბევრი სამწუხარო ჭ საშფოთო დღეებიც დაუდგება; თუ კაცი არ დაჰკარგავს მოთმინებას და აასრულებს თავის კალს, ამისთანა დღეები მალე გაივლიან



და ისევ დადგებიან ის სამხიარულო დღეები, როცა კაცს ავიწყდება ყოველი თავის მწუხარება. სხვა წინაგბილები ცოტ-ცოტად ყოვლის უმიზეზოდ ამოსდიოდნენ და, როგორც ამბობენ, მობრუნებაც კერ მოკასწარით, რომ კონჩადს პირი სავსე ჭქონდა გბილებითა.

## VII.

პატარა კონჩადი თავის ძამის მოძღვრათა ხდება.

ჩემდა სსხიარულოდ მე შევნიშნე, რომ ემაწვილი დიდის გულის-ყურით ისმენდა ჩემს ლაპარაკს. იმისაგან ამ ნაირმა ქცევამ მეც გამახალისა და ვცდილობდი, რომ ხშირად შელაპარაკნა კონჩადთან, მაგრამ რაზედ უნდა შელაპარაკნა? აი კითხვა, რომელზედაც კერ გაძლევი პასუხს ჩემსთავს. კონჩადმა თითონ მასწავლა ამ საქმის აღსრულება. ამასთანვე ერთი რამ უნდა შევნიშნო. გვერდით კი არ ვიტყვი, მაგრამ ჩვენში ჩემზედ ამბობდნენ, რომ მითამ მე ვიცი კარგად ემაწვილების აღზრდა. ჩემი შვილები იყვნენ მრთულნი, ჭკვიანი, პატროსანი და ყოველთვის შემოჩხილებოდნენ; ხან ერთი, ხან მეორე ვკითხავდა: გვითხარი სად ისწავლე ემაწვილების აღზრდა? მე იმათ ვუბნებოდი: ჩემმა შვილებმა მასწავლეს, და ეს სწორედ მართალიც არის. თუ ემაწვილებს კარგად დაიჭერენ ხელში, სუეკელაფერს გამოსცდიან, რაც იმათთვის სასარგებლოა და, საზოგადოდ ვსთქვამთ, კარგად უპატრონებენ; მაშინ კაცი თვითონ ადვილად მოიპოვებს აღზრდის სწავლას. მე წარმოვადგენ აქ ამის მაგალითს.

ერთხელ მე თავლაში უნდა შევსულიყავ ცხენებთან. ემაწვილი ხელში მეკანდა და ისიც თან შევიყვანე. რანაირად გააჭეიდა თვლები, ცხენი რომ დაინახა! მე ძალიან კარგად შევნიშნე, რომ ემაწვილს გაეხარდა. ეს კარგი მიზეზი იყო, რომ ლაპარაკი დამეწყო. ეს ცხენია, კონჩადო, გუთხარი მე, ხომ ჭხედავ. შეხედე, რამოდენა თვალები აქვს, ჭხედავ რანაირად ჭსტემს ფეხსა. ამასთანვე მეც დავ-



კარგი მიწას ფეხი იმ განძრახვითი, რომ ემაწვილს შეეტყო, თუ რა არის ფეხის სტემს. აი ეხლა სჭამს! ყური უგდე, რანაირათა დეჭავს კბილებით! (აქ მე კბილებზე ვუჩვენებ). ასე ჩვენ თხუთმეტი მინუტი ვლავარავობდით, როდესაც თავლიდამ გამოვედით, ემაწვილი მიუბრუნდა ცხენს და გაუწოდა ხელები; შინ რომ მოვედით იქაც დიდხანს ვლავარავობდით.

რა შევნიშნე, რომ ემაწვილს ცხოველები ძალიან შეუყვარდა, მე ყოველ-დღე ვაჩვენებდი იმას რამდენსავე ცხოველს. წავიყვანდი იმას ხან საფურეში, ხან საქათმეში, ხან სამტრედეში, ხან საღორეში, ხან ცხვრებთან და მივაქცევდი იმის ყურადღებას ცხოველების მოძრაობაზე და ხმაზე. როდესაც დავიჭერდი თავსა, თხუნველას, ბაყასა, თევზსა, ბუზსა და სხ. მივუტანდი და აკუსხნიდი თუ რა იყო. მე ჩქარა შევნიშნე, რომ ამისთანა ლავარავს დიდი სარგებლობა ჰქონდა ემაწვილისათვის.

პირველად ეს შევნიშნე, რომ ემაწვილი თან და თან ჰკვიანდებოდა და ადეკნებდა გულის—ხმას სუუკელაფერს, რაც კი გარშემო კეთდებოდა. ამას უფრო კარგად დავინახე ხალმე მაშინ, როდესაც კონრადს შევადარებდი ჩემის ცოლის მეგობრების ემაწვილებს, რომელნიც მოდიოდნენ ჩვენთან. ისინი ჩამოუშვებდნენ ხალმე ტუჩებს და განუსაზღვრებით უყურებდნენ კონრადი კი: ცრიალებდა თავლებს ხან იქით, ხან აქეთ და სუუკელაფერს, რაც ოთახში მოხდებოდა, ყურადღებას ადეკნებდა.

მეორედ, ემაწვილმა მე ძალიან შემეყვარა. როდესაც შევდიოდი ოთახში, რაც უნდა სჭეროდა, მაშინვე გადაჭერდა სუუკელაფერს და მე გამომიწვდიდა ხელებს. თუ ხელში ავიყვანდი მაშინვე კარებზედ მიმაჩვენებდა, მითამ გამეყვანეო.

ძროხასთან წავიდეთ? კკითხავდი მე; ის სიხარულისაგან დაიწყებდა სიცილს და ფეხების ქნკნასა. —

მესამედ, მე შევნიშნე კარგი ღონის ძიება ემაწვილის დასამშვიდებლად, როდესაც გაჟავრდებოდა.

სხვათა ემაწვილის დამშვიდებისათვის სხვა და სხვა ღონისძიებები აქვთ; ზოგნი რაღაცა სახხარუჩქელს ხმარობენ, ზოგნი როზგებს, ზოგნი ლანძვეს თავიანთ შვილებს და უჯავრდებიან.



ეს ღონის — ძიებები იქნება კარგი იუვენ, — მაგრამ ერთი ნაკლულუკანება აქვთ, — ისინი არაფერს შველიან. თუ კონრადი იტირებდა, ჩადგანაც ის უფრო ჭკვიანი იყო, მე აი როგორ გექცოდო. ავიღებდი პატარა ჰურსა, დაკუთმუნდი, მიუტანდი კონრადს და გეუბნებოდი: არ გინდა, კონრადო, წამოდი ქათმებს დაუყაროთ. ჩამწამს ამ სიტყვებს გამოვთქვამდა, დაიწეებდა სიცილს, გამომიწვდიდა ხელებს და წავიდოდით ქათმებთან. ყოველთვის ერთ—ერთი ცხოველი შენახული მეყანდა, და ვინიცოხა ტირილი რომ დაეწყო, რაკი ვაჩვენებდი, მაშინვე დახუმდებოდა. ერთხელ ტირილი დაიწყო, და გერათვრით გერ დავახუმე მე ჩუმაღ კაკელი გარეთ, ბაყაყი დავიჭირე. შემოვიყვანე ოთახში, გავუშვი ისტაკსედ და დავიწყე მღერა. რა დანახა კონრადმა, გააჭეიტა თვალები და მითამ თავის დეში არ ეტიროს, ისე იყო . . . მაშინვე გამომიწვდა ხელები, ავიყვანე და დაგუწეე ლაპარაკი ბაყაყზედ.

— ერთხელ მე და კონრადი სამტრედიესთან ვიდექით და მივაქციე იმისი ყურადღება მტრედებზედ, როგორ შედიოდნენ, გამოდიოდნენ სამტრედედამ, გუგუნებდნენ და ჭკოცნიდნენ ერთმანერთს.

ერთბაშად ვიღაცამ დაიძახა უკანიდამ: გამარჯობა, უ. კიფერს! მე უკან მივიხედე, ეს ჩვენი პასტორი იყო. — მე დიდად მოხარული ვარ, რომ აქ კეთილ—გონიერს მამას ვხედავ.

როგორ? კვითხე მე: სწორე მოგახსენო არ ვიცი, რისგანო დავიმსახურე ეგ ქება. იმან გამომიცხადა, რომ მე ამომიჩჩევია სწორე გზა, რომლითაც შეიძლება კარგად ემაწვილების აღზრდა. ეს ჩემთვის ძალიან სასიამოვნო იყო და ამიტომ შინ შემოვიპატიე.

ის დაჯდა და წაიკითხა გრძელი ქადაგება ემაწვილების აღზრდაზედ.

ვიანობით ცოტა ჩამეს იმის სიტყვიდამ, ჩამოდენაც დავიხსოვე: — თითქმის ყველა მშობლებს, ამბობდა ის, აქვთ სურვილი, რომ კარგი აღზრდა მისცენ თავის შვილებსა. იმათ მხოლოდ ერთი რამ აკლიათ; იმათ არ იციან, თუ როგორ შეუდგენ სარგებელს. ზირველად, რასაც ისინი ასწავლიან ემაწვილს არის «ა». მითამ ამ «ა» ცოდნის მეტი სხვა არა იყოს რა საჭირო, — და ჩადგანაც ემაწვილე-



ბი ოთხსა და ხუთს წლამდინ გაუგებლები არიან, არაფერს ზ სხვას არ ასწავლიან მაშინ როდესაც პირველს ხუთი წლის განმავლობაში უფრო მეტი უნდა ისწავლოს ემაწვილმა.

პასტორი.—მაშ მე აგისხნით.

—რა იცით, რომ ძროხას ბაღანი აქვს და არა ბუნბული?

მე.—მინახავს და იმიტომ ვიცი.

პასტ.—ეს კი საიღამ იცით, რომ არის ერთი ქვეყანა, რომელსაც ამერიკას ეძახიან? ისიც გინახავთ თქვენა?

მე.—არა, არ მინახავს, მაგრამ გამიგონია იმ ქვეყანაზედ.

პასტ.—სწორედ მაგრეა, უკელა ჩვენი ცოდნა ჩვენი გრძნობებით არის მიღებული, მივიღებთ ან სმენით, ან ხილვით, ან გემოთი ან ყნოსვით, ან შეხებით. მაშ პირველი საიღამაც უნდა დაიწყოთ კაცმა ემაწვილის აღზრდა, არის შემდეგი: უნდა გაუსხნას მას გრძნობაები.

ზადგანაც სმენა და ხილვა პირველი გრძნობანი არიან, უფრო ისინი უნდა გაუსხნან ემაწვილს. შეგიძლიან წარმოიდგინო, რა შეხედულებისაა პიპა? (1)

მე.—არა, არ შემიძლიან.

პასტ.—გომბიო რა სახისაა, ხომ შეგიძლიან წარმოადგენა?

მე.—ღიახ, შემიძლიან.

პასტ.—არა, თუ გომბიოს წარმოადგენა შეგიძლიან, რატომ პიპის წარმოადგენა არ შეგიძლიან?

მე.—ამიტომ რომ, გომბიო მე ჩამდენჯერმე მინახამ, პიპი კი თავის დღეში არა.

პასტ.—რო გითხრათ, პიპა ქვე-მძრომია მაშინაც კერ წარმოადგენ?

მე.—არა, ჯერ კიდევ არ შემიძლიან.

პასტ.—აბა ეცადე. წარმოადგინე როგორმე პიპა! როგორ ჭფიქრობთ, რა შეხედულობისა იქნება?

მე.—პიპა? არ ვიცი, როგორ წარმოვიდგინო, აბა სწორედ რომ

(1) პიპა ერთნაირი ბაყაყია.



კსთქვა, ჰიზას მე წარმოვიდგენ, როგორც ჩიბუხი, ამიტომ რომ ზოგს ალაგს ჩვენი გლეხები ჩიბუხს ჰიზას ეძახიან.

ჰასტ.—ხა, ხა, ხა! აი ეგ მინდოდა სწორედ. ჰიზა—დიდს გომბიოს ჭკავს. აბა მაგისტანა ჭკვიანი კაცი როგორ წარმოვიდგენს ჰიზას სრულებით სხვა ნაირად. აბა ადვილი იქნება იმ ემაწვილებისათვის, რომელთაც ძალად ასწავლიან სიტყვებს, მაშინ როდესაც ჯერ არ იცნობენ იმ საგნებს, რომელნიცა ამ სიტყვებით ინიშნებიან? შესაძლები რომ იყოს, ემაწვილებს გამოვითქმევინოთ ისა, რაც იმათ ჭკვაში ეს ძალა ნასწავლი სიტყვები ნიშნენ, მაშინ დაკინახადით, რომ ისინიც ისე შემცდრები იქნებოდნენ, როგორც ეხლა თქვენ. არა, ემაწვილებს ჯერ თვით საგნები უნდა გააცნონ ზე მერე სიტყვები ასწავლონ. ბოლოს როდესაც გაიგონებენ სიტყვას, მაშინ სწორედ წარმოვიდგენენ იმ საგანს, რომელსაც ეს სიტყვა ნიშნავს, მაგრამ, უფ კიფერ! ჩისათვის მიაქცეით თქვენი შვილის ყურადღება ცხოველებზედ, და არა სხვა საგნებზედ: მაგალითად, მესერზედ, ცულზედ, წისქვილის ქვაზედ და სხ.

მე.—არვიცი ეს რისაგან გამოდის, ემაწვილს ცხოველისთანაო არა ახარებსრა.

ჰასტ. თქვენი შენიშვნა ძალიან სწორია, უფ. კიფერ! გარდა სმისა და ჭამისა ემაწვილს ცხოველსავით არა ახარებსრა, — კაციც უფრო ნაკლებად გაახარებს. აბა სცადეთ: ერთს ხელში სხვა ბავში აიუვანე, მეორეში ჰატარა ძალდი დაიჭირე, ან ბატკანი, და ისე მიდით კონრადთან. მე სანაძლეოს დაჟდებ, რომ იმისი ყურადღება უფრო ძალდისაგენ ან ბატკნისაგენ იქმნება მიქცეული, სინამ ბავშისაგენ. რისაგანაც წამოსდგება ესა, ჩვენ ამ მიზეზს ეხლა ნუ გავარჩევთ, მაგრამ ეს ასრე არის. ესრეთ ღმერთი თვითონვე გვიჩვენებს, რომ ემაწვილის ყურადღება უკელაზედ უწინ ცხოველზედ უნდა მივაქციოთ. —

აქამდინ კონრადი ჭკვიანად მეჟდა მუხლზედ, მაგრამ მერე ერთბაშად დაიწყო ხტუნვა და მიუშვირა ხელი ფახჯარას, ამ ყვირილით: უ! უ! უ!



— რა დაემატათ ? მკითხა პასტორმა.

— მე კიტი, მიუგე მე. მინახედ დიდი ბუზი დაცოცავს, მას უნდა, რომ გაჩვენო და უამბო რამე იმაზედ.

წავიდეთ, კონრადო, წავიდეთ, ბუზი დავიჭიროთ. შეხედე, შეხედე, რანაირად დაცოცავს ! აი გაფრინდა ! ჭხედავ ? აგე დაფრინავს და დაფრინავს — ყუყუ — ყუყუ — ასე ბზუის ბუზი.

— ყოჩაღ ! სთქვა პასტორმა. ასი ემაწვილი რომ ყოფილიყო ეხლა აქ, კერც ერთი მათგანი კერ დაინახავდა ამ ბუზს. აქედამ ხომ ჭხედავთ, რომ რა სარგებლობაც არის, რომ ემაწვილს ცხოველი ადრე გააცნან: ესენი ეჩვევიან ყურადღებობას და სწავლობენ დანახვას.

როდესაც გაიზრდებიან, მაშინ საჭირო აღარ იქნება, რომ ყოველ წუთს მოვაგონოთ: ყურადღება გქონდესო ! ასე ვსთქვათ, საჭირო აღარ იქნება, ცხვირი დავაგდებინოთ ყოველს ნივთს, რომელიც წინ შემოჭხედებათ. ამათ თვითონვე ექნებათ სუუუეღაფერზედ ყურადღება, თვითონვე შენიშვნენ, რაცკი იქნება, და დაიწყებენ ნახულის სჯას.

ამისთანა ემაწვილებთან ბევრს რამეზედ შეიძლება ღაპარაკი. ბევრმა მშობელმა არ იცის, როგორ მოექცეს თავის შვილს, როდესაც ამოდენა შეიქმნება, როგორც ეხლა კონრადია; ამისაგან მოწყენილები არიან თავის შვილებით და რომ სხვა კერა მოუთხოვრიათ რა, აძლევენ ხელში სხვა და სხვა სათამაშოებს, დროს გასატარებლად. რუ ეს სათამაშოები არათერს არა ჭშეკელიან, მაშინ ძალად უნდა დააძინონ ემაწვილი და გაუსულელონ თავი უდროვო ძილით. მაგრამ ემაწვილს რომ პატარაობითვე მაღ-მაღ ცხოველები უჩვენონ, მერე შეიძლება ბევრი უანბონ კიდევ იმათზედ. ამისთანა ემაწვილი ყურსაც დაუგდებს და მაღევ გაიგებს ნაამბობს; და როდესაც ემაწვილს ესმის, მაშინ იმისი ახლოს ყოლა სისიამოვნო არის.

ამის შემდეგ მე უფრო ხშირად ვასწავლიდი კონრადსა, ამისთანვე მეც ბევრს ვასწავლობდი იმისაგან.

(შემდეგი მასუკან)

თარგ. ლევან ჯანდიერიშვილი



# რიგიანი ქართული გრამმატიკის შესამუშავებელ მასალაზე.

სტატია პირველი.

## 1. ქართული ენა ზე იმისი გრამმატიკები.

ჩვენ საზოგადოებაში ვისაც კი ეს სიტყვა «გრამმატიკა» გაგონილი მაინცა აქვს და ახსოვს, რა საკვირველია, გაგონილი ისიც ექმნება, რომა ყოველ ენასა თავისი რაღაცა გრამმატიკა უნდა ჰქონდეს. იმათგან მომატებულ ნაწილსა ისიც ეცოდინება, რომ რაოდენ სხვა და სხვა მეცნიერებისაგან შედგენილი გრამმატიკა ჩვენ ქართულ ენასაცა აქვს. ამისი მიხედვით ვფიქრობთ, რომა ამ მომეტებულმა ნაწილმა და მეტადრე გრამმატიკების შემადგენლებმა, იქმნება, პირველ დახედვაზე ეს ჩვენი შრომა დიდი გაოცებით იიღონ და ჰსთქვან—ამ ახალი ყურნალის თანამშრომლები რას ჰსჩადიან, ჯერ ისევ გრამმატიკის მასალების მზადებაში არიანო, რა ემართებათ, რატომ ესე იგვიანებენო? ჩვენმა გრამმატიკოსებმა, ამას რომ თვალს გადავუვლებენ, იქმნება ისიც იფიქრონ,—ეს რა დაჰმართვიათო, იქმნება არც კი იცოდნენ, რომა მე გრამმატიკა კიდევ შეკადგინე და გავათავუო.

მაგრამა, მკითხველო, ამათი გაოცება რა არის იმ გაოცებასთანაც რომელსაც იგრძნობს (ამაზედ კი დაწმუნებულები ვართ) ერთი თქვენგან უთუოდ პატივცემული ლიტერატორი, «ცისკრის» მხნე თანაშემწე უ. დ. ბაქრაძე, რომელმაც დააწმუნა მეორე იმავე «ცისკრის» თანამშრომელი თავადი ალექსანდრე ვახტანგის ძე ჯამბაკურჩიან-ოზბეღიანი . . . . . რაზე დააწმუნა, იქმნება არც კი გახსოვდეთ ? . . . . . იმაზე, რომა გრამმატიკა სასარგებლო არ არისო. «აწინდელს დროს მოწინავე მეცნიერნი განათლებულს ქვეყნებში ცდილობენ გრამმატიკის აღმოჩენასაო და ყოველი შრომა გრამ-



მატიკის შედგენისათვის იქნება უნაყოფო და დროს დაკარგავს, როგორცაა მშრომელისათვის, აგრეთვე საზოგადოებისათვისა». (\*). ამ გვარ ხეტთან აზრებსა რა ჰასუხი უნდა მიეტეს ! ოღონო, უ. ბაქრაძე, რომელ განათლებულ ქვეყანაში გეგულებათ ამ გვარი მოწინავე მეცნიერი ?

მოგახსენებ, მკითხველო, რომა ქართულ ენასა გრამატიკების რიცხვით სიღარიბე არ შეემცნება. სხვა და სხვა დროსა, ქართული ენის გრამატიკა რამდენს უწერია ! უდაბნაისლეს ჩვენ ანტონ კათალიკოსს — საზოგადოდ ქართული ენისათვის ამ ნაყოფიანად მშრომელსა, გრამატიკის შესადგენელათა ბევრი უშრომია და ორი გრამატიკა დაუწერია; იმათში — მეორე — უფრო სრული და კრებული ჩვენ ეხლა წინ გვიდევს. ანტონ კათალიკოსი თუ მოკიდებული უდავით ჩუბინოვამდინ ხუთიოდე კიდევ სხვებისა გვაქვს. — რიგიანი ქართული გრამატიკა გი ეხლა მაინც გვიჭირს ზე მაინცა. —

მაგრამა, ჩვენ საზოგადოებაში, ჩვენი «საქართველოს მოამბის» მკითხველთაგანებში, მგონია, ისეთი ვინმე ძვირად იზოგებოდეს, რომ ამ რაღაცა «გრამატიკის» მნიშვნელობა — გარგათა ზე მტკიცედ ესმოდეს.

ამისათვის ჯერა, ჩვენი ყურნალის უპირველესი მოთხოვნილება უნდა ავასრულოთ: «საქართველოს მოამბისათვის» რომა ჭსწერდეთ რასმე, ყოველთვის ის გახსოვდეთ, რომა თუ თქვენი დანაწერი საზოგადოდ გასაგები არ იქნება, არ მივიღებთ». რადგანაც ეს მოთხოვნილება ჩვენცა დიად ჰატივსაცემათა და ასრულების დირსად მიგვაჩნია, მაშა ჯერ უნდა ავხსნათ, რა არის გრამატიკა, რამნიშვნელობა აქვს ? სასარგებლო რამ არის, თუ არა ? თუ სასარგებლოა, რა გვარი სარგებლობა აქვს ? რისთვის ან ვისთვის არის ეს სარგებლობა ? —

რა არის გრამატიკა ? — ამ კითხვის ჰასუხი, მკითხველო, რასაუპირველად, ყოველ გრამატიკაში უნდა იყოს. ამისათვის, იმათი ? განმარტებები შევიწიოთ და კნახოთ ჯერა, — ამ სიტყვის მნიშვნელობასა გრამატიკოსები რა სამზღვარს უდებენ ?

(\*) ცისკარი. 1860 აგვისტოს წიგნი.



ანტონ კათალიკოსი ჰსწერს: «გრამმატიკა არს შემძლებელთა მართლ-უბნობად და წესიერ-წერად». სხვა გრამმატიკოსებიც ამას მიაშვრებოდნენ; იმათში მომეტებული ნაწილი ესე ხსნის: გრამმატიკა ასწავებს კანონიერსა უბნობასა და წერასა.

ამ ორ გვარ განსაზღვრებაში სიტყვებს ჯერ ნუ გამოვეკიდებით, და გრამმატიკა შემძლებელთაა რისამე, თუ სწავლა, — ამას ჯერ თავი დავანებოთ. მართლ იმ კი კჭსთქვით, რომა ერთს სიტყვაშია გრამმატიკის სრული მნიშვნელობა და განსაზღვრება. ეს სიტყვაა — «კანონიერი» (ანტონ კათალიკოსის «მართლ» და «წესიერ»), რადგანაც «უბნობა», ე. ი. ღაპარაკი ქართული თავის ენაზე ყოველმა ქართველმა იცის; ამასთანა, თუ ასოები და იმათი გამოხატვაც იცის, მაშინა წერაც უნდა იცოდეს.

გრამმატიკოსმა უნდა ამოიზოგოს ენის კანონები და იმათი რიგზე დაწყობილობით ენის სრული წესიერება წარმოადგინოს, რომა ენის ხმარებაში თუ უთანხმოება მოხდა რამე, გრამმატიკამ მაშინვე წესიერი და საფუძვლიანი თანხმოება მისცეს. —

იმ კაცს კი არ შეუძლიან ჰსთქვას, მე ამა და ამ ენის მცოდნე ვარ, რომელიც წერაში თუ ღაპარაკში მართლადვილათა და წესიერად, მართლად ახმარებს ენასა; ენის მცოდნეობა იმ კაცს მიეწერება, რომელიც, ენის წესიერათა და მართლად ხმარებას გარდა, ენის ყოველი კანონის საფუძვლიანი საბუთებით დამტკიცებას შეიძლებს; რომელსაც კანონების რიგზე დაწყობილება და იმათი საფუძვლიანი დამტკიცებები გონებაში ჩანერგულება გარგათა აქვს.

ყოველი მეცნიერება, ყოველი ცოდნა მაშინ არის ჭეშმარიტი, როდისაც იმ მეცნიერებისა და ცოდნის საგანზე კაცი თავისი აზრების გამოაშვარებას საფუძვლიანათა და მტკიცედ, დამტკიცებაების მოყვანითაც მოახერხებს. ოვითონ გრამმატიკა არც სწავლაა (მეცნიერება, наука), არც ხელოვნებაა, როგორც ბევრი გრამმატიკები ამბობენ, არც შემძლებელთაა რისამე, როგორც ანტონ კათალიკოსი ამბობს. გრამმატიკა არის ჯამი სხვა სწავლისაგან შემდგარი, რომელსაც ევროპეულს ენებში ჰქვიათ ფილოლოგია; გრამმატიკა ენის კანონების რიგზე დაწყობილი გრებაა. ეს აზრი განკარგეთ.



როგორც კაცის ქცევისათვის სამოქალაქო კანონები რიგზე მოუყანი-  
ლები და შეკრებილები არიან, რომა ქვეყნის ხალხი ესე და ესე მოიქცე-  
სო, რომა ქვეყანაზე რიგიანობა და ხალხის ქცევაში მშვიდობიანი  
ერთობა იყოსო, ისე ენის კანონებიც ერთად უნდა რიგზე დაკრე-  
ბილები იყვნენ, რომ ენის ხმაურებაში რიგიანობა და ერთობა იყოს.  
ამ ენის კანონების რიგზე კრებასა ჭქვიან გრამმატიკა. — როგორათაღ  
ერთი კაცის ჭირვეულობისაგან ქვეყნის ხალხის გნთავისუფლები-  
სათვის საჭიროა, რომ ის სამოქალაქო კანონების მიდენ-მოდენა,  
შემატება და მოკლება, დადგენა და გადადება, აღსრულება, ერთი  
სიტყვით ყოველივე იმათი მოძრაობა სიმართლეზე დაუუძნებელი  
იყოს, სიმართლის სამეცნიერო სწავლაზე იყოს დამოკიდებული;  
ისე ენის კანონებიცა საფუძვლიანად დამყარებულები თავის სამეცნი-  
ერო ჭეშმარიტებაებზედ უნდა იყვნენ და არიან კიდევცა. სამართლის  
სამეცნიერო სწავლასა ჭქვიან იურიზრუდენტია, ისე ამ ენის სწა-  
ვლის მეცნიერებასა ჭქვიან — ფილოლოგია. —

გრამმატიკის შერდგენისათვის ენისაგან ყოველი კანონის გამო-  
მკვლევა, ყოველი გრამმატიკაში შესატანი კანონი უნდა დამტკი-  
ცდეს ე. ი. ფილოლოგიის ჭეშმარიტებაებზედ უნდა იყოს დამყა-  
რებული. ამასა ჯერა სწორედ ის სარგებლობა აქვს, რა სარგებლობაც  
ყოველ სწავლასა აქვს: ჭკუას განავრცელებს, გონებას განამახვილებს  
და ყოველ იმათ სახსარს მოქმედებას გაუადვილებს. — მაგრამ  
ისინი, ვინცა ყოველი შეძინებისაგან, საგრძნობელო, ცხად სარგე-  
ბლობას მოითხოვენ, იმათ ამის წინააღმდეგად შეიძლება ჭსოქვან:  
მაგისაგან თვითონ ენას სარგებლობა არა შეეძინებარა, რათგანაც  
კაცმა უგრამმატიკოდ შეიძლება ლაჰარაკიცა და წერაც რიგიანი  
იცოდესო. მართალიც არის თითქო. უეჭველია, როგორც ჩვენ  
საზოგადოებაში, ისე სხვა ხალხებისაშიაც ბევრი წარჩინებული ლიტე-  
რატორი ყოფილა (და სხვა ხალხებში ბევრი არიან კიდევცა),  
რომელთაც თავის დღეში გრამმატიკა არ უსწავლიათ, მაგრამ  
ენა კი კარგათა და წესიერად უხმარიათ. რისაგან არის ესა? სხვა  
ხალხებში ამისი მიზეზი სხვა არა შეიძლება რა იყოს, თუ არ



ლიტერატურა, რომელშიაც დამუშავებული ზ დამდგარი ენა იხმარება. როგორც ერთი ჯაზარაკობს, ისე მეორე; როგორის ენითაც ერთი ჰსწერს, იმითივე სსვს. მთელ საზოგადოებაში სუუკელა იმ ლიტერატურის ენას მისდევს, იმის გრამმატიკულ კანონებს ითვსებს, იმათ ეჩვევა ზ მასუკან თვითონაც არ შეუძლიან სსვს გრამმატიკული ფორმები, ენის სსვს კანონები ახმაროს.

ჩვენ საზოგადოებაში სულ სსვსსა ვხედავთ. ჩვენ სადა გვაქვს ჯერა ლიტერატურა?! რამდენი ხანია საქართველოში ცისკრობას გვიფხვკუნებენ, მაგრამა სადარი ჯერ ცისკარი? ჯერა ჩვენი რაღაცა quasi—ლიტერატურა ისევ შუაღამის სიბნელეშია, რომელშიაც, რა ხანია, ჩავარდნილია! მართალია, წინა—დღე ნათელი ჰქონდა; ეს ნათელი-დღე იყო ჩვენი მეთერთმეტე და მეთორმეტე საუკუნე. მასუკან იმწუხრა, დაღამდა, წასული საუკუნე შუაღამის სიბნელეში დაიღია ზ აქამდინაც არ იქნა, ჯერ განათლებას კერცკი მიკახლოვებულვართ. იმედი კი გვაქვს, მალე დავადგეთ განათლების გზასა. — თუ კი ამ ჩვენი მეცხრამეტე საუკუნის ევროპიის შუქმა ჩვენც გადმოგვკრა, მაშინ ჩვენშიაც საქვეუროდ დაიწყება ჭეშმარიტი ცისკარი. იმ ცისკარში მიიხმება მთელი ქართველობის ხალხი. ყველანი ერთობით მოისმენენ ახალი განათლების მოთხოვნილებასა, რომელსაც საძირკველად უღევს განათლება ჭკუისა ზ ჰქვიან შეერთება, თანასწორობა, ძმობითი სიუკარული, ზ ამის გულში ჩანერგებითა ხალხი . . . . . დაადგენს ზ იგემოვნებს. — ლიტერატურის მეიდანიც მაშინ განვრცელდება ზ ჭკუისა ზ გონების ცოცხალი ტრიალიც მაშინ გამოჩნდება. ამასობაში როგორღა შეიძლება ის ენის აჭრელება, როგორღსაც ესლა ჩვენ ქართველობაში ვხედავთ.

ჩვენა რათგანაც ჯერ ლიტერატურა სწორე გზაზე დაუენებული არა გვაქვს, ენის ერთობა არ მოგვეთხოვება. ენის ფორმები აირივნენ ბაბილონურად. მანამ ამ აჩუელობას ბოლო არ მოუღო ვინმე ზ ენას ერთობა არ მისცა, კერც ისეთი ვინმე იზოვება, რომელმაცა ჰსთქვას მე უგრამმატიკოთაც წესიერად ვახმარებ ქართულ ენასაო,



ვერც ისეთი, რომელმაც სწორედ, ჭეშმარიტად იცოდეს თავისი ენა. ჯერ არ შეიძლება, ჩვენგან ყოველსა ენის ხმარებაში თავისი ნაკლულობა ანა ჰქონდეს. ამხარტავანი გიცხვავი რამდენ ნაირი მოსდევს ჩვენ ენას! ყოველი უგუნური, ამხარტავანი, ცალკე წამომსახელები გიცხვავი სირცხვილია. მთელ ქართველობაში სუყველამ ერთმანერთს ხელი მივაწოდეთ ენის დამუშავებისათვისა და ამითი ლიტერატურა სწორე გზაზე დავაყენეთ. ლიტერატურა არის ხალხის სიცოცხლე და იმ ხალხსა, რომელსაც სალიტერატურო ენა არა აქვს მტკიცედ დადგენილი, იმ ხალხსა მეთქი ხალხობა არ ეთქმის.

მაგრამა, მკითხველო, ხალხს რომ ვამბობ, როგორ გესმისთ ეს სიტყვა? თუ ამ სიტყვას თქვენც იმ მნიშვნელობით წარმოიდგენთ, როგორი მნიშვნელობითაც ჩვენ ვიხმარეთ, გვგონია ჩვენ აზრს კარგათ მიხვდეთ.

კაცი კერძოობით პირად აუკანაღი, გაცალკეებული—უძლური და სუსტი ცხოველია და ამისათვისაც მარტოდ, ცალკედ არ არის ქვეყანაზე. კაცი ჰსცხოვრებს თავის მსგავსს ცხოველებში, რომა იმათი აზრებისა, ნიჭისა, ერთი სიტყვით, ყოველი იმათის ურთიერთ გარდაცემ-გარდმოცემობით იმათგან ყოველი მეუფედ ჰსცხოვრებდეს ბუნებაში და ერთმანერთში თანასწორობითა და ძმობით. კაცნი ურთიერთად ესე დაკავშირებული შეადგენენ საზოგადოებას. ერთი უზირველესი დამაკავშირებელთაგანი ღონის-ძიება არის ერთი, საზოგადო ენა, რომლითაც კაცები ერთმანერთში გარდაჰსცემ-გარდმოჰსცემენ თავიანთ გრძნობას, საჭიროებას, სიყვარულსა, ურთიერთად სასარგებლოსა და სანეტარო აზრებსა. ამ საზოგადოებას, რომელიც არის შეკავშირებული ერთისა და საზოგადოს ენითა და რომელსაც ამისი ღონის ძიებით საზოგადო ცხოვრების მიდენილება ერთ კვალზე აქვს დაყენებული, ერთი სიტყვით, საზოგადოებას, რომელიც თავის ცხოვრებაში საზოგადოებას გამოიჩენს, ჰქვია ხალხი.



საზოგადოდ ერთობა, მეტადრე ხალხის ერთობა ზე კიდევ განსაკუთრებით ქართველობის ერთობა XIX საუკუნის უბთავრესი მოთხოვნები აჩის ჩვენგან, რომლის აღსრულებასაც ყოველივე ღონისძიებით უნდა კემსახუროთ. ჩვენს დროში ეს სიტყვა «ერთობა» ჩანთქამს თავის მნიშვნელობაში ყოველ კეთილსა, რაც კი კერძოობით კაცსა, თუ ხალხსა საზოგადოდ ღირსებად მიეწერება. ამ საუნჯის განმომაცხადებელი, შემმატკიცებელი ზე შეურყეველად დამაფუძნებელი აჩის ერთობა ენისა.

ენის ერთობასა აუცილებლად ლიტერატურის წარმატებაც თან მოსდევს. ლიტერატურა კი ხალხის ჭეშმარიტი ცხოვრების ზრუჟინაა. რაკი ხალხსა ლიტერატურა წარმატების გზაზე ექნება დაუენებული—იმ ხალხის წარმატებასა იჭვი აღაჩათრისა აღარ შეიძლება ჭქონდეს. ის ხალხი შეიძლება, სხვა ზე სხვა გარეგანი ძალადობით, თავის წარმატებაში შეაყენონ, მაგრამ ეს შეუენება დროებითია ყოველთვის. არ შეიძლება ერთხელაც აჩის იმ ხალხის ძალამ არ გაიწიოს, ყოველი ძალადობა თან არ გაიტანოს ზე ისევ თავის ბუნების წარმატების გზას არ დაადგეს.

მაგრამა, მკითხველო, ქართველობა ერთი დამუშავებული სალიტერატურო ენისა ზე იმ ძალის ქონებაზე, რომელიც ზემო ვახსენე, ჟერ შორს აჩის. მართლაც ზე ჩვენი საზოგადოება, როგორც ქართულ ენას მოითხოვს? ვინ იცის! ვის ვისი ენა მოსწონს, ვის რომელი. ჟერა ჩვენს «საქართველოს მოამბის» ორი ნომრის გამოსვლას დავსწრებივართ. ამ ახალ ყურნალში ყოველის თერში სხვა ნაირად, ახლად სურნელობს, ამას ეკელანი გრძნობენ; ნაკლულოვანება არ შეიძლება არა ჭქონდეს რა, მეტადრე ენასა; რათგანაც, როგორც ზემოთა კჭსთქვით, ენა ჟერ დამუშავებული არა გვაქვს. რაც გრამმატიკას შეეხება, იმას თავის დროს გაკშინჯავთ, ზე რაშიაც უთანხმოება აჩის ჩვენშივე, იმაში, როგორც იქმნება, ერთმანეროს დავკეთანხმებით. (\*) იმის ენას კი რამდენ ნაირი კიცხვა მოსდევს თანა! რას ამბობენ საფუძვლიანსა? ჩვენს

(\*) სხვა ჩვენგან ამ სტატიებში გაუშინჯავი ნაკლულოვანება ენისა შეიძლება ღარჩეს



უფრო ბევრისათვის მიგვიგდია. რა საშინელი უთანხმოება, უსა-  
ფუძვლიანობა არის აზრებში! როგორ არ გაშტერდეს კაცი,  
ზოგი ამბობს, მეტის მეტად მდაბიურის ენით არის დაწერილი;  
მეორე ამბობს, ისე ღრმად არის დაწერილი, რომ არა შესმისრათ.  
მესამე — როგორღაც ადვილად კერ იკითხება; მეოთხე — ბატონო,  
სადაური ენაა, რიგიანი ქართული სიტყვა არც ერთი არ არის.  
მეხუთე — ალაგ ალაგ უაზრობა შემხვდა, თორემ სხვებ კარგი ენა  
არის; ერთმა მითხრა, აი ანტონ კათალიკოსი როგორა სწერს,  
ბა ისე უნდა დასწეროთ აიო. ერთმაც წამოიძახა კიდევ, ეგ ენა  
სწორედ ბარბაროსულია, აი ეხლა რომ «კალმასობა» გამოსცესო,  
იმისთანა ენით უნდა დასწეროთ, რომა თქვენ ახალ აზრებსა ჭეშმა-  
რითი ღიწებსა მიეტეს ჩვენგანაო, თორემ და . . . . ამას შემდეგ  
იმასაც კელოდი, აი იტუვის გინმე მეთქი: როგორც პლატონ იო-  
სელიანი ჭსწერს, თქვენც იმისთანა ენა უნდა ახმართ წერაშიო,  
მაგრამა ეს კი არავის უთქვამს, ღვთის წინაშე. ამისთანა მართლად  
ბარბაროსულად უზრუნველ უთანხმოებასა და ესე უაზროდ, უსა-  
ფუძვლოდ ღაპარაკსა რა ეშველება!

ამ გვარი უთანხმოება მეტადრე წერაშია გასაოცარი. ამ უკა-  
ნასკნელ წელიწადებში რიცხვი არ არის, რამდენ ნაირ ენას შეხვდე-  
ბა კაცი. ჩვენ ლიტერატორებს რატომ არ მოსთხოვეს ამისი მია-  
ზრება ჩვენ საზოგადოებაში ყოველ კაცსა თავისი საკუთარი ჭირ-  
კეული მსჯელობა აქვს. იქნება ბევრმა თვალი გააშტეროს ამ  
თქმაზე: «ჭირკეული მსჯელობა». ჭირკეულობა მეტად შესანიშნავი  
სიტუკაა ჩვენი საზოგადოებისათვის, რაშიც უნდა გამოჩნდეს, —

მარტო ერთიარც ლექსიკონს შეეხება, მაგ. ძვირ ფასი თვალის მაგიერად, ძვირფასი  
ქვა იყოს. მაგრამა ამ გვარი შეცდომა ძალიან ძვირია. ვინცა ნახოს ამ გვარი  
რამე, უნდა აცნობოს რედაქციასა; ამას ვინც სიტყვების მნიშვნელობაში დახე-  
ლოვნებულია, იმათში კაცობრივი ღირსება ყოველს უნდა მოსთხოვდეს. ეხლა  
კი ბევრმა თუ ამ გვარი შეცდომა ნახა რამე ჩვენ ჟურნალში, სულ ამაზე  
ღაპარაკობს. თვითონ მე ერთსა ზე იმავე შეყრილობაში ოთხჯერ მაინც გამო-  
ცონია ამ მაგალითზე სასირცხვილოდ თავის აგდება.



სურვილში თუ, წადილში, სმაში, ჭამაში, გონებაში, ბაასში, გრძნობაში თუ ზრუნვაში. ჭირვეულობა ყოველის ფეხში ხშირია. ჭირვეულობა აჩის უსაძაგლესი სენი კაცის ხასიათში, რომელიც ბირუტყვებთან, მხეცებთან ასწორებს კაცსა. ჭირვეულობა აჩის უმიზნობა ჩისამე, უსაფუძვლიანობა. ჩამდენი იტყვის ხოლმე, მე ესა და ესა მსურსო, მე ამასა და ამას ვაკეთებო, მე ამასა და ამას ვამბობ, ამასთან იმას კი არა ფიქრობს, შესაძლებელია თუ არა? საზოგადოდ სასარგებლოა თუ არა? ერთის სიტყვით ღიწსება მოითხოვს თუ არა? იმათ ბაასი რომ დაუწყეთ, იმისი უკანასკნელი თქმა იქნება: ეჭ, ისეო, იტყვის და ამითი გათავდება იმისი ბაასი. ამასა ჭქვიან ჭირვეულობა. — თვით უთანხმოებას რომ შეხვდეს ჩასმე კაცი, ეგ არა ფეხი. ამ უთანხმოებას ან ისტორიული მიზეზი აქვს ჩამე საზოგადოებაში, ან ბუნებითი; ამისათვის ადვილად ასატანია ესა; მაგრამა რომელი მე აზრის უსაფუძვლიანობას, ჭირვეულობას კი კაცი ძნელად აიტანს. ჩამდენჯერ გაიგონებ, მკითხველო, ესა და ეს წიგნი კარგის ენით აჩის დაწერილიო, რაში მდგომარეობს იმ ენის სიკარგე, ღიწსება? ვინ იცის! აბ, მიჭყევით მეჩე საფუძვლიან ბაასსა; ანა, «ეჭ, ჩავიცი, ისეო!» გეტყვიან, ან არა და თავის წითელ-სიტყვაობითა და ჭარბ-მეტყველობით გაგაჩუმებენ და იმითი გათავდება საქმე, ამ ორივე შემთხვევასა კეძახით ჭირვეულ მსჯელობასა.

ვის უჩვენებია ჩვენთვისა, ლიტერატურაში ხომ, ჩასაკვირველია არავისა, მაგრამა ისე ღაზარაკში უნდა მაინც გამოსთქვამდეს ხოლ მე ვინმე, რომელისამე ენა რა მიზეზით მოჭსწონს, ან ამა და ამა ენას რა მიზეზითა ჭკიცხამს?

არ შეიძლება გია, ჩასაკვირველია, რომა კაცმა თავისი აზრი რამე ისე უფიქრელად გამოსთქვას. უეჭველია, ყოველ აზრსა თავისებური საფუძველი აქვს. გაუშინჯოთ მიხვედრითა, ენაზე ჩამდენ ნაირი აზრი ისმის ჩვენ საზოგადოებაში? ვინ რა გვარ ენას მოითხოვს? ერთი სიტყვით, გრამმატიკოსმა თავისი გრამმატიკისათვის მასალა საიდან უნდა ამოიძებნოს? — ენიდანა, ჩასაკვირველია; მაგ-



ჩამა, ხანდახანა, ენასა სხვა და სხვა კერძოობითი პირის ხმარებაში ხშირად ერთობა და საზოგადოება არა აქვს. მაგ. ერთი კაცი ამბობს: ერთი კაკლის ძირში, უნდა ითქვასო: მეორე იტყვის: ერთ კაკლის ძირში, ზოგი: ერთის კაკლის ძირში, ზოგი: ერთისა კაკლისა ძირსაშინა, ან კიდევ ძირსა შინა ერთისა კაკლისა. რომელი დაბოლოება უნდა გამოგვჩინოთ და რა მიზეზით? საბუთი სად უნდა მოიძებნოს, რაში?

ამ მაგალითების საბუთები ჯერ ორად განიყოფებიან: ზოგსა მხედველობაში აქვს ჩვენი ძველი ლიტერატურის ენა და ისინი უკანასკნელს ორ მაგალითს ამოიჩევენ და იტყვიან, ესე ჩვენ ძველ წარჩინებულ წიგნებში იხმარებაო; ზოგსა ის ენა არ მოსწონს იმიტომ, რომა მაგ ენაზე ეხლა აღარაინ ლაპარაკობსო, მაგ ენას ცოცხალ-ენობა აღარ ეთქმისო. მაშ ჯერა ეს უთანხმოება უნდა გავარჩიოთ და თანხმობაში მოვიყვანოთ. ამ ორ გვარ საბუთებში რომელი უფრო მტკიცე და ჭეშმარიტია?

ეს უკანასკნელი საბუთი გავშინჯოთ ჯერა.

ვინც ამბობს, რომა ისე უნდა ვილაპარაკოთ და ვქსწეროთ, როგორი ენაც ჩვენ ძველებურ წარჩინებულ წიგნებში არისო თუნდაც რომა ეს ენა მართლა რითიმე უკეთესი იყოს იმათა თავში ორი აზრი შეიძლება ჭეხნდეთ: იმ ენის გასაზოგადობა, რომელზედაც თვითონა ქსწერენ, ან უნდა აღვიღად მიაჩნდეთ; ან არა და ქართული ხალხისაგან გაცალკეება უნდა ქსუჩდეთ, ისე რომა ენის არისტოკრატია შეარდგინონ. ამ ორივე აზრის სიმრუდე და იმათი ასრულების შეუძლებლობა ცხადია. ძველებური ენა ის ენა არ არის, რომელზედაც ეხლა ხალხი ლაპარაკობს, სულ სხვა ენა არის; თუ სხვა ენაა, სწავლა უნდა. ჯერა ხალხისათვის იმის საკუთარს ენაზე მარტო წერისა და კითხვის სწავლას ვერ ვახერხებთ, სხვა ენა როგორღა ვასწავლოთ! — შესაძლებელიც რომ იყოს, რათ გავიჭიროთ საქმე, რისთვის? ქართველობას ახლანდელი ენა არ უყარგა, თუ ძველებურ ენას ისეთი ღირსება აქვს რამე, რომელიც ახლანდელ ენას არ მიეთვისება? ენის ერთობისათვის ჩვენი ხალხის ბედნიერება ის არის, რომა როგორ ენასაც დაბალი ხალ-



ხი ახმარებს, ისეთსავე მაღალი, ბრწყინვალე და კეთილშობილი თავად—აზნაური. უური მიუგდეთ, სწორეთ ერთ ნაირათა ღაზარაკობენ, ღაზარაკში ერთსა და იმავე გრამმატიკულ ფორმებს ახმარებენ როგორც გლეხები, ისე თავად აზნაური. მაშასადამე განსხვავება 'კისშია? მაშ კის ესიამოვნება ძველებური ენის ხმარება? ეს უკანასკნელი პირებიც ამითი ორად განიყოფებიან. იმათში მომეტებული წილი ახმარებს მარტო წერაში და ათასში ერთი კი წერაშიაც ძველებურ ენას ახმარებს და ღაზარაკშიაცა. რასაკვირველია, დიდი ბლენციოთა და ტრახახობით. ესენი ვითამ ღრმა მეცნიერების უაღიბში გამოსულები არიან და თავის მეცნიერებას ამითი იყენებენ.—ესენი ის დარბაისლები არიან, რომლებზედაც ჩვენ საზოგადოებაში ხმა არის გაკარდნილი, რომა — ვითამ ძალიან ნაკითხი, მსწავლული მეცნიერები იყვნენ. ესენი თავის მეცნიერებასა იმითი ამტკიცებენ, რომა ღრმად ღაზარაკობენ, უთუოდ იმ ფიქრითა რომა ღრმა აზრიანობასა მეტყველებაც ღრმა ეფერებაო. ეს სიმრუდე და სიტრუე ჭეშმარიტებაც რომ იუკეს, საკვირველია, იმოდენი მიხვედრა როგორ არა აქვსთ, რომა ღრმა მეტყველება უფრო აზრის სიბნელესა ნიშნავს? ეს მეცნიერნი ბრძანებენ, რომა გაუნათლებელმა ბრიუმმა სოფლელებმა—გლეხნი იქნებიან თუ აზნაურნი და თავადნი—რაც ენა ახმარონ, მეც ისივე როგორ უნდა განმარტოვო?! ჩემი ენა სულ სხვა უნდა იეოსო, რომა ჩემი ზდილობა და მეცნიერება ჩემ მეტყველებაშიაც უნდა გამოვაჩინოვო, რომა ღრმა მსჯელობასა ღრმავე მეტყველება ჭქონდესო ზ რომ იმეტყველებს გუნებაში გაუვლის ეს ფიქრი: აი მე როგორი ღრმა ღაზარაკი ვიციო. ვითამ და ამითი თავისი მეცნიერება გამოაჩინა და აბა, ახლა პატრიოს ცემა თქვენი საქმეაო.—ენა კაცსა იმისათვის არა აქვს მინიჭებული, რომა რასაც ფიქრობს, გამოსთქვას და ისე ჩააგონოს სხვასაცა ის ფიქრი, როგორც თვითონა აქვს, მაგრამა თუ სულ იმასა სცდილობს კაცი, რომა ისე ღრმად (ე. ი. გაუგებად) გამოვსთქვას, რომა გაუგებდესთო, ეს ისეთი უპატრიოსნობაა, რომელსაც, ღრო არის, რომა ყოველი კაცი ჭკიცხავდეს. ესენი ამ ღრმა—მეტყველებაში ისე არიან დახელოვნებულები რომა წერაში კი არა



მარტო, ლაზარაკშიაც ადვილად ატრიალებენ ძველებურ ენას. სხვები ძველი ენის ხმარებაში კერა აჩიან ისე დახელოვნებულები, რომა ლაზარაკშიაც ადვილად ახმარონ და რადგანაც იმათი მიზანია ენატრებათ წერაში, შეძლებისამებრ, იხევენ თავსა და უღრმაკებენ.

ამ გვარ ღრმა-მეტყუელებასა, მეტადრე საზოგადოებაში როცა აჩიან, მაშინ გამოაჩენენ ხოლმე. შინკი, თუ ან უბრალო აზნაურ — შვილსა, კაჭარ კაცსა, გლეხსა, მოსამსახურეს ელაზარაკებიან — მაშინ სულ სხვა აჩის, მაშინ გაცოცხლდებიან და ცოცხალს ენაზე ელაზარაკებიან ხოლმე, ეს იმას ნიშნავს, რომა ჯერ იმათაც ეს ხორცში და სისხლში არა აქვსთ ჩაბეჭდილი (ესეც რომ იყოს, მაშინ ხომ საუკუნოდ გამახინჯებულები იქნებოდნენ); მაშასადამე, რაღაცა ცუდისა ზ უპატრონო გრძნობისაგანა აქვსთ იმათ სხსიათში. ამ გვარ დახელოვნებულობასა ისინი მარტო მაშინ გამოიჩენენ ხოლმე, როდისაც თავისებურ ზდილეში და მეცნიერებაში აჩიან შეუჩილნი და როდისაც ამ გვარი თავის გამოჩენა იმათ სახელოვნებს. მოქრთამებში რომ ჩაკარდე, მკითხველო, აბა ერთი ჭსტადე — ზ დაიტრახახე, რომა ერთ ბატზე მოჩიკარსა ერთი ათი თუმანი მაინც ავალლიტე თქო, და ნახე მთელ შეუჩილობას როგორ მოეწონო; იმათ გონებაში ისეთ სახელოვან კაცად დარჩები, რომა იმათა მეტი სახელოვნება ვერც კი წარმოიდგინონ. გაგვიგონია, ვითამ სწორედ ამ გვარი ამბავი მართლა მომხდარიყოს. იქნება — ზოგმა სიცრუე შეგამჩნიოს ლაზარაკში, ისიც მხოლოდ იმ მიზეზითა, რომა თავისი თავის გაკარჯიშება ამ გვარ საქმეებში შესრულებაში ეგონა შესული და უკვირს ამისთანა ჭკვიანი ყოჩაღობა კი ჯერ რატომ არ მომიხერხებიაო. ცუდ კაცად კი — დარწმუნებული ბძანდებოდე, იმათში არავინ შეგრაცხამს; და რაკი იმათგან საზოგადოდ ხალხში გამოვა, მაშინ კი გაიკიცხება, მაგრამა ეს განკიცხება ზიარდაზირ ვერ ეკნება იმას, რადგანაც ამ გვარ ღირსებასა ის კაცი იმათში გამოაჩენს, ვისაც ამ გვარი ქმნილობა მართლა ღირსებად მიაჩნია — ისე ღრმა-მეტყუელებითი წითელ-სიტყუაობაა. აბა იმათში — ვინც მარტო ღრმა-წითელ-სიტყუაობაში გამოიხატვენ



სრულ განათლებასა და მეცნიერობასა — მოჭყევი, მკითხველი, თუ შეგიძლიან, ანტონ — კათალიკოსურს ენაზე ლაპარაკსა; თუ კერა ხარ ჯერ დახელოვნებული, მარტო ამის გამოსაცდელათა, მგონია, ღირდეს, რომა ერთი იმისი თეოლოგთაგანად, ან ლოგიკადამ, ან წყობილ-სიტყვაობადამ, თეზიკადამ, ღრმამატიკადამ ამოიკითხოთ და დაიხსომოთ ერთი ორი სტრიქონი და გადააყაროთ ამ გვარ მეცნიერების არეოპაგში და ნახამთ მასუკან, როგორი პატივის ტემითა და ღიმილით დაგაცქერდება ყოველი და მეტი წამდენს ილაპარაკებენ შენ მეცნიერებაზე, ზდილობაზე, ჭკუაზე, ღრმად ლაპარაკზე. ეს რომ არ მოხდეს — ისინიც ისე უნდა იყვნენ დაწმუვნებული, რომა კაცი თუ მელაპარაკება, იმიტომ მელაპარაკება, რომა თავისი აზრი მე სწორედ გამაგებინოსო, როგორათაც ის მოქრთამეები დაწმუვნებული უნდა იყვნენ, რომა ქრთამი კაცის უდიდესობაა და თუ კაცმა ჭსოვს, რომა მექრთამის აღებაში შესრულებაში შესული გაკარჯიშება ესე და ესე გამოვიჩინეო, ესა . . . . კითამც იმას ეთქვას — მე უმდაბლესად გამოვიჩინე თავიო და სიმდაბლეში შესრულებით გაკარჯიშებული კარო.

უთრე ამ ძველებური ენის ხმალების გასამართლებლად ქართულს ენაზე ჩვენ საზოგადოებაში ერთი აზრი ტრიალებს, რომელსაც მეტადრე ჩვენ წერაზე, დიდი გავლენა აქვს: ეს აზრის — განყოფილებ ჩვენი ახლანდელი ენისა ორ გვარად: მაღალად და მდაბლად (\*). ამ ორ გვარს მესამე გვარიც მიემატება, როდისაც ეს ორი გვარი ერთმანეთში აირევს, მაშინ იმ ენასაც თავისი მნიშვნელობა აქვსო და თავისი სახელი «საშუალო.» — ეს ენის განყოფილება ბევრს ისეთ დაურღვეველ ჭეშმარიტებად მიაჩნია, რომა კაცმა თუ მაშინვე სრული დაწმუვნება არ მისცა, იმას ეგონება, რომა აზრი უნდა ჭქონდეს რა-

(\*) უ. თავადი ალექსანდრე ვახტანგის ძე ჭამბაკურიან — ორ ბელიანი კიდევ სხვანაირათა ჭეშმარიტებას (?) ქართულს ენასა სამ ნაწილად: საღმრთო წერილად (?) ანუ საეკლესიოურად; მდაბიურად ანუ ღარბაისელოთ უბნობად და გლეხკაცების ენად. ეს განყოფილება უ. დ. ბაქრაძემ ჭეშმარიტებად მიიღო. (ცისკარი. 1860 წ. აგვისტო). ესა ლაპარაკად არა ღირს.



მეო, აზრს კი ამაში კერძს იზოკის კადი, თუ მიკუეკით ამის გან-  
ხილვასა, იმას შევიტყობთ, რომა თითქმის ყველა ენაში ყოფილა  
თავის დროს ეს განყოფილება — მაღალ-ფრანზიანათა ზ მღაბალ ფრან-  
ზიანათა. ყოველგან ეს განყოფილება მაშინა ყოფილა ენაში, რომ-  
დისაც ენა აზა ყოფილა ჟერ დამდგარი საზოგადო — სახალხო ლი-  
ტერატურის სიღარიბის დროსა. ყოველ ლიტერატურის ენას გაუკლია  
ეს აჩულობა ძველსა ზ ახალ ფორმებს შუა, მანამა ენის ერთი სალი-  
ტერატუროდ დადგომილება სიმტკიცეში არ შესულა; რაკი ეს დრო-  
მოკა — მაშინა მაღალ-ფრანზოკანობასა ზ მღაბალ-ფრანზიანობასა ალაგი  
აღარა აქვს, თუ ისეთი უკუმქცეველი ცრუ — ფილოსოფოსი გამოვიდა  
ვინმე, რომელიც ძველებურ მაღალ-ფრანზიანობას დაიწეებს, მაშინ-  
ვე სასაცილოთ აიგდებენ, როგორათაც ერთ უბრალო მასხარასა —  
და იმასაც იქით უკუაგდებენ, საცა თვითონ მაღალ-ფრანზიანობა უ-  
კუუგლიათ. მაგ. რუსული ენა დიდი ხანია გამოვიდა ამ აჩულო-  
ბიდან. ენა სალიტერატუროთ შემზადდა და დაჯდა. რასაკვირველია,  
ისინი ეხლა ყოველ მაღალ-ფრანზიან დროს მეტყველ რატორსა მას-  
ხარად აიგდებენ. გამოვიდა ერთი ქართველი, რომელსაც ისე უნდო-  
და გამოეჩინა თავი, მთელი რუსეთის ლიტერატორებისათვის ისეთი  
საუცხოო წითელ-სიტყვაობა უნდა ეჩვენებინა, რომა ქვეყანა გაე-  
კვირვა. ამ აზრით, ამ გვარი წითელ-სიტყვაობით აღჭსწერა თავისი  
დაღესტანში მოგზაურობა, რომელსაც არც ერთი რუსი არ გადაიკით-  
ხავს; თუ ექნება ვისმე იმისი წიგნი, სამასხაროთ თუ, თორემ სხვა  
ფიქრით კი არავინ არ შეინახავს.

ჩვენ საზოგადოებაში ეს განყოფილება ენისა ახალი ამბავი არ  
არის. პირველი განყოფილება უნდა მომხდარიყო თამარ მეფის სა-  
უკუნეს შემდეგ, როდესაც ქართული სიტყვიერება თავისი დროს-  
თვის ისეთ სისრულეში შევიდა, რომა მასუგან თუ მიმზადვი ვინმე  
გამოჩნდებოდა, თორემ, სიტყვიერების წარმმატებელი აღარავინ იყო.

რაკი ხალხში სიტყვიერების წარმმატებელი აღარავინ იქმნებ-  
და მარტო რისმე მიზადვითა ჭსტოცხლობენ, არ შეიძლება, როგორც



აზრებში, ისე იმათ გამოთქმულ ენაში, რომ აჩუქლობა არ მოხდეს. ამასობაში ხალხის ენას დროება თავის ბეჭედს დაადებს, სხვა სახეს მისცემს, უწინდელ ფორმებს გამოუცვლის, სხვა სიმდიდრის ნიშანს მიაანიჭებს და ძველურობის მიმბაძვები კი, რომელნიც ამ ხალხის ცხოვრებისაგან გაცალკეებულები არიან, რჩებიან განათლების თავის ძველებურსავე წრეში და ისევ ძველებურ ენას ახმარებენ. ამ გვარი განყოფილება მოხდა ჩვენ საზოგადოებაში კეფხვის ტყაოსანს შემდეგ. ამის ენაზე ქართული ენის ნასწავლ ბმა უფრო ძველი ენა ახმარეს საღმრთო წერილის ენის მიბაძვითა.

მასუგან, ლაშაჩაკისა კი არ ვიცით, და წერაში რა გვარი ენა ტრიალებდა ქართველობაში. გაგვიგონია, რომა ვითამ ანტონ კათალიკოზის ვილასთანაც მიწერილი წიგნი ენახოსთ საუცხოო მდაბიურის ენით დაწერილი. დიად დიდ მადლობას შევჭსწირავდით, ვინც იმის ამ გვარ წიგნს გამოგვიგზავნის რედაქციაში, რომა ჩვენ საზოგადოებას გაკაცნოთ ენის ამ გვარი განყოფილება ისე, როგორათაც ჩვენი წასული საუკუნის უუმეტესიერესი ქართველი გრძნობდა ეს განყოფილება ენისა რჩება საზოგადოებაში, მანამ ის საზოგადოება არ მიხვდება იმ ჭეშმარიტებასა, რომა ყოველის ფერი ქვეყანაზე და სხვათა შორის ენაც იცვლება, წარმატებაში შედის; და ამ წარმატებასა და ცვლილებასა თავისი ბუნებითი კანონი აქვსთ, რომლის წინააღმდეგობაც ყოველთვის ფუჭია. სხვა ზ სხვა ისტორიული ცხოვრების დროსა გრამმატიკულ ფორმებსაც, ე. ი. ენის სიტყვებსა და იმათი ცვლილებების ხმარებასა სხვა ჯა სხვა კანონიერება და წესიერება უნდა ჭქონდესთ და აქვსთ კიდევაც, მაშასადამე სხვა გრამმატიკაცა. სიტყვის ყოველნაირ ხმარებასა აქვს თავისი მიზეზი ძველ სხვა და სხვა ნაირ ხმარებაებში. ყოველივე სიტყვის ერთი და იგივე დაბოლოება, ერთი და იგივე გრამმატიკული ფორმა არის შემდგარი სხვა და სხვა ძველებური იმავე გვარი ფორმებითგანა. ამის მიხედვით, კარგი იქმნებოდა, რომა გრამმატიკის ყოველ წესსა თავისი ისტორიული გარჩევა ჭქონდეს ამოპოვებული, ერთი სიტყვით ენის სრული, ჭეშმარიტი ცნობისათვის გრამმა-



ტიკა ისტორიული უნდა იყოს. ჩვენს, მართალია, გვსურს ყოველი ენის წესი, ჩამოდენათაც ჩვენთვის შესაძლებელი იქმნება, ისტორიულად გავშინჯოთ. ამ გვარი გრამატიკა არის მეტადრე ჩვენი ახალი დროების მოთხოვნილება. ჩვენს ჯერა, ჩასაკვირველია, არც ერთი გრამატიკა არა გქაქს ამ გვარი.

ქართული ენის გრამატიკათაცანი: პირველია ანტონ კათალიკოსისა, ჩასაკვირველია, იმის დროს რომ ენა იხმარებოდა — მაღალი წერა — იმ ენისა არის. გაიოზისა — ანტონის გრამატიკის შემოკლებული მიხატვა. აგრეთვე უ. დოდაევისა. — უ. პლატონ იოსელიანისა ენის არეკ-ნარეკია, მაგრამ უფრო ძველებური ენისა, რომელიც ეხლა იხმარება თვითონ პლატონ იოსელიანისა და ორიოდუ იმ გვარი მეცნიერებისაგანა. ეს გრამატიკები რუსულ გრამატიკებს გვაცოხებენ: იმავე დაწყობილებებითა, იმავე განსაზღვრებაებითა. მასუკან, ჩვენს გვქს შეცდომებით სავსე ბროსეს ორი გრამატიკა, მაგრამ, თავისი ღირსება იმითაცა აქვსთ, რომელსაც თავის დროზე გამოვარჩევთ იმ ურცხვი შეცდომისაგანა, რომელიც ჩვენგან არ მოკითხება პატივსაცემ ფრანცუზსა, მეტადრე როდისაც სულ ორიოდუ წელიწადი იყო გასული მასუკან, რაც იმან ქართული ენის სწავლას მიჯყო ხელი და გრამატიკა კი ისეთი შეადგინა, რომლითაც ჩამდენიმე ახალი კანონი ამოიპოვა და შეიტანა საუკუნოდ ჩვენი ენის შეკანონიერებაში.

ბოლოსა, ერთი გრამატიკაც არის კიდევ, რუსულად დაწერილი უ. დავით ჩუბინოვისა. ეს გრამატიკა სხვებსე მომეტებულად არის შესანიშნავი, რათგანაც ესა პირველია და ჯერ უკანასკნელი, რომელშიაც ჭეშმარიტი კანონების ამოპოვებაზე არის დამკვიდრებული, უფრო ცოცხალი ენის კანონების ამოპოვებაზე, თუმცა მაინც ეს ცოცხალი ენა ძველ ენასთან არის ისე გადარეული, რომა ცოცხალი ენის ბედისა აღარა გაგვეგება რა, არც ჩვენსა და არც თვითონ უფ. ჩუბინოვსა. ამ ამოპოვებაში უ. ჩუბინოვი ისე არეულ-გადარეულია, რომა სიტყვების მნიშვნელობაც სულ არეკია. ამ გრამატიკაზე ერთი კრიტიკა იყო დაბეჭდილი «ცისკარში», რომლის



სიბრძნე და უაზრობაც ეკელას უნდა ახსოვდეს.

შემდეგ სტატიებში ეკელა ამ გრამმატიკებს მიუბრუნდებით ჭიმათ ნაწილ-ნაწილად გაშინჯვაში, რაც აქა კვსთქვით, იმას დავამტკიცებთ იმათზე სხვა დაწვლილებითი აზრების გამოთქმითა.

ჩვენი ენის ისტორიულ დოკუმენტად დავიდებთ სამღთო წერილის ენას, პეტრეს ტყაოსანს და საზოგადოდ ძველ მწერლობას და იმათი ენის დამაკანონიერებელ გრამმატიკას ანტონ კათალიკოსისას. იმას მივაყოლებთ გაიონისას, უ. დოდაკისას და უ. პლატონ იოსელიანისას, თუ იმათში შესანიშნავი საკუთარი ამოხსენებები ვნახეთ რამე; მასუკან ბროსესებისას და ჩუბინოვისას. ყოველთა ამათ დანაწერების მიმოხილვაში, ვახვევებთ იმათ ნაკლებ ღრუბანებსა და კეტდებით ყოველ ნაწილზე ჩვენი აზრი გამოვჭსთქვით ჩვენი ქართული ენის რიგიანი გრამმატიკის დასამუშავებელ მასალებად; — ამაში, რაკი ხალხის ენას არ მოკუმოვდებით, ენის ერთობა იქნება მუდამ ჩვენი გულის წადილი. — როგორც ზემოთა კვსთქვი, ხალხში კერძობითი პირების დაკავშირება და ერთობა არის იმისი ძლიერება; ამ დაკავშირების დამამყარებელი და შემტკიცებელი — ენაა, ენის ერთობა, საზოგადოება. რაკი ერთხელ ენას სრული, რიგიანი გრამმატიკა ექნება, ენის ერთობის დამარღვეველი აღარა იქნება რა, მეტადრე ჩვენ ღრმში, როდისაც ხალხში წერა ჭკითხვის განვრცელება გაადვილებული და მთელი ქვეყნისაგან მოწადინებულია. ჩვენ ღრმში ძალიან ადვილად არი მოსახდენი, რომა ერთ ორ წელიწადში, თუ ძალიან, გულთ მოინდომა ხალხის განათლებულმა ნაწილმა (როგორათაც ორიოდემ ესე კეთილშობილურად იწუეს კიდევსა საქმით ამის ასრულება) მთელი ჩვენი ქვეყანა, რომელიც ქართულსა ღაპარაკობს, წერაცა და კითხვაც იცოდეს და ამითი შევიდეს ღრუბის წინამავალი მოთხოვნილებისათვის მოქმედებაში; სოფლის უბანუბნებად გლეხებსაცა ჭქონდეთ თავისი ყურნალებიცა და ყოველის თერი, რასაც ღრუება და კაცობრივი განათლება მოითხოვს, თუ არ ნიუთუვლად, ვერ იმისი გაგება მაინცა.



ქელა განკამოჩებთ ჩვენ აზრსა, — რომ გრამმატიკა თუ გვინდა — ძველ ეხას უნდა თავი მივანებოთ და ახალი ენიდამ უნდა ამოვიპოვოთ კანონები. ძველ ეხას უნდა მივუხსნეთ იმ გრამმატიკისათვის ისტორიული მნიშვნელობა. არც ერთი ჩვენი გრამმატიკა არ არის საკმაყოფილო სწორეთ იმ მიზეზითა, რომა ახლისა და ძველი ენის გარჩევა არც ერთში არ იგრძნობება, მეტი სხვა დანაწევრობითი ნაკლულევანება ბევრი აქვსთ და იმათა ჩვენა დანაწევრობითისავე გაშინჯვაში გამოვარკვევთ.

აქა ერთ შენიშვნაზედაც გვინდა პასუხის გება. ჩემთვის ცალკე ლაპარაკში უთქვამთ გაკვირვებითა: მაშა სალიტერატუროს ენაში ბ სალაპარაკოსაში განსხვავება არა უნდა იყოს რა? რასაკვირველია, არა. ვლაპარაკობ, თუ ვწერ, ერთსა და იმავე აზრს გამოვაცხადებ; ერთი და იგივე აზრი მარტო ერთ-ნაირათ შეიძლება გამოცხადდეს, თუ მტკიცეთა და სწორეთ მინდა გამოცხადდეს. ამასე ცხადი რომ არა იქნება რა! რათგანაც ჩვენცა და მდებალი ხალხიც ერთისა და იმავე ენით ვლაპარაკობთ, მაშასადამე, სალიტერატურო ენაში და სახალხო ენაშიც განსხვავება არა იქნება რა, რაც კი გრამმატიკას შეეხება. განსხვავება შეიძლება იყოს მარტო ზოგიერთ სიტყვებში, რომელთა აღხსნითაც მთელი ფრაზის აზრი აიღხსნება, ბ მაშინ სახალხოდ, საზოგადოდ გასაკები შეიქნება.

ლიტერატურის ენაც სწორეთ ისეთი ენა უნდა იყოს, რომელსაც უწოდებენ მდებიურსა. ჩვენა სწორეთ იმ ენასე ვესურს მარტო ლაპარაკი კი არა, წერაცა. შესაძლებელია, რომა ჩვენა ამ მდებიურ წერაში ისეთი სიტყვები ვიხმაროთ ბევრი, რომელნიც მდებალ ხალხს არ ესმოდეს. ამასა საშუალო არა აქვს რა იმას მეტი, რომა განიმარტოს ის სიტყვები სახალხო, საზოგადოდ გასაკების ენითა. ამ გვარი სიტყვები, შეუძლებელია, ბევრი არ შემოვიდეს, რათგანაც აზრის გამოსათქმელად ბევრი სიტყვები გვაკლია. ამ სიტყვების საქმე ჩვენი — როგორც გრამმატიკის დამუშავებისათვის მშრომელის — საქმე არ არის. გრამმატიკის საქმე არის თვითონ



სიტუაციები კი არა, იმათი ფორმები, იმათი სხვა და სხვა ცვლილებები და იმათი დაწყობილებები.

ლიტერატურის ენას უნდა ჰქონდეს დაარსებული კანონები, რომლებიც არიან განმსაზოგადოებლები ენისა. ლიტერატურის ენად უნდა შესდგეს მდებიური ხალხის ენა; ჩვენა იმისი დაკანონიერება გვსურს, ამ ენის გრამმატიკის დამუშავებას ვშეველით.

ლიტერატურის ენა ჯერა დამდგარი არარის—მეთქი. ამაზე არ შეიძლება იეჭვოს ვინმე. ესლა ყოველ მწერალსა სხვა და სხვა «თავისი» კანონები აქვს—როგორც ლექსების შეერთებისა, ისე იმათი ცვლილებებისა, იმათი მართალ-წერისა. ამ გვარი მეცნიერები, რომელთაცა ქართული ენის ცოდნაში თავისებურად მაინც დახელოვნებულებად მიაჩნიათ თავისი თავი, ენასა სწორჭოთ თავისი გერძობითი საკუთრებისავით ექცევიან, რომელსაცა, როგორც ისურვებენ, გიდუც გაასწორებენ, გამოსცვლიან, მიატრიალ-მოატრიალებენ. ერთი სიტუაციით, იმათ ხელში ენის გარდასავალი იმათ ჭირვეულობაზე ჰკიდია. ენა არის მთელი ხალხისათვის მინიჭებული, საზოგადო საკუთრება, რომლის ხმარებაშიაცა—თვით ენის სიმკვიდრისათვის, მაშასადამე საზოგადოდ სარგებლობისათვის—ყოველ გერძობით პირსა საზოგადოდ მთელი ხალხის დათანხმება უნდა ჰქონდეს. ამისათვის დაკანონიერება, დაწესება ენისა იმოდენად უნდა ვისურვოთ, რამოდენათაც იმ ენისაგან არის შესაძლებელი, რომელზედაც მთელი ხალხი,—ქართლელი, კახელი, თუ იმერელი კი არა,—მთელი ქართველი ხალხი ღაპარაკობს.

თუ წერაში ამაზე წინააღმდეგი კანონი შემოიღო ვინმე, ყოველმა ქართველმა უპატიურათა ჯ შეცდომათა უნდა მიიღოს ჯ გადაადგდოს. ვინც ახმარებს მაგ. ესე: «თქვენით წიგნით», ანა ჰსცდება ჯ ან თავის-ნებითი შემოღებით აძლადებს ჯ ამახინჯებს მთელი ხალხის ენასა.

მაშასადამე გრამმატიკის დამუშავებისათვის უპირველესი წყარო ჯ საბუთიანობა უნდა იყოს—ცოცხალი ხალხის ენა.

მაგრამა, რათგანაც იმავე ღრმა—მეტყველებისაგან ზოგი ერთი



ფორმა განკრცელებულია საზოგადოებაში, შეიძლება ხშირად მოხდეს, რომ ერთმა სიტყვას-ხალხი ასე ამბობსო, მაგ: კარგის კაკლის ძირში, მეორემ — კარგი კაკლის ძირში, მესამემ — კარგ კაკლის ძირში. მაშინ, რა უნდა მიიღოს კაცმა საბუთად? მაშინა გრამმატიკოსმა ჯერა საზოგადო გრამმატიკის კანონები და ენის ხასიათი უნდა მიიღოს მხედველობაში. მაგ. როგორ უნდა ითქვას: კ ა რ გ ი ს კაკლის ძირში, კარგი კაკლის ძირში, თუ კარგ კაკლის ძირში? აქა რა სიტუაცია: «კაკლის ძირში» ეგელანი ერთნაირად ამბობენ. ღრმა-მეტყველებმა თუ მაინც არის და წამოიძახეს: «არა, ეგრეკი არ უნდა; კაკლისა ძირსა შინა, ან ძირსა შინა კაკლისა, ან კიდევ ძირსა შინა კაკლისასა — უნდა ითქვასო, რათგანაც სამ გვარი წერა არისო: მაღალი, საშუალო და მდაბალიო, იმათ სუსი უნდა უთხრათ და იმ საბუთის ჭეშმარიტობით დაუმტკიცოთ, რომა ხალხი ესე ამბობს: კაკლის ძირში და გაკათავოთ. მაშ ეს სწორე და წესიერი თქმა არის. უთანხმოება რაში აქვსთ იმ სამსა? პირველ სიტუაციაში: კარგის, კარგი თუ კარგ. ჯერა რაი შეკათანხმოთ. როგორა სჯობს: კარგი კაკლის ძირში, თუ კარგის კაკლის ძირში. აქა რაი საგანი არის: კაკალი და ძირი და ერთი თვისება ვითარება საგნისა (ვითარი, როგორი?) კარგი, რომელიცა ან ერთს უნდა ეკუთვნოდეს, ან მეორესა. თუ კაკალია კარგი, — მაშინ უნდა ითქვას: ან კარგის კაკლისა, ან კარგი კაკლისა. რომელი სჯობს? წიგნებში უწინ იხმარებოდა კარგისა კაკლისა, მასუკან (სიბრძნე სიტყუეში) იხმარება კარგის კაკლისა. ეხლა ეს დაბოლოება დარჩა, თუ გამოიცვალა ესე: კარგი კაკლისა? — ამბობენ: 1) ერთი კაცისა, რაი კაცისა, რვა კაცისა, ცუდი კაცისა, ავი ადამიანისა, ცუდი მწერლისა, და სხ. 2) ერთ კაცსა, რა კაცსა, რვა კაცსა, ცუდ კაცსა, ავ ადამიანსა, ცუდ მწერალსა. ამ მეორე მაგალითებში როგორც თვით საგნებსა სხვა დაბოლოებების მიტევით, მნიშვნელობაც სხვა მიეცათ, ისე ვითარების გამომთქმელ სიტყუებსაც, ცხადია, სხვა დაბოლოება ეძლევათ. დაბოლოებების საზოგადო კანონი, რომელიც ენას ბუნებითგან დაჭეუება, ჯერ ის არის, რომა ყოველ დაბოლოებასა, სიტყვის



ყოველ ნაირ შეცვლასა, თავისი საკუთარი ცალკე აზრი და მნიშვნელობა აქვს, და მეტე ისიცა, რომა მნიშვნელობების საზოგადოებასა (аншности) სიტყვების დაბოლოების საზოგადოება ემართება. მაშასადამე თუ ვიხმარეთ სიტყვა «კაკლისა», ამასთანა ზემოთ მოწეობილი მაგალითების მიხედვით, იმასთან ამ საგნის ვითარება ესე უნდა ვიხმაროთ: «კარგი» და არა «კარგ». და გამოვივა: კარგი კაკლისა. თუ ესვე სიტყვა სხვა მნიშვნელობაში ვიხმარეთ: კაკალსა, ვითარების სიტყვა სხვებ იხმარება: კარგ კაკალსა.

ერთი სიტყვით ამ ვითარებებს დაბოლოება სა მოეკვეთება, როდესაც თავის საგანს წინ იხმარება. ეხლა ამ უკანასკნელს შევადაროთ მესამე. როგორ უფრო სწორე ქართული იქნება: კარგ კაკლის ძირში, თუ კარგი კაკლის ძირში? აქა გავიმოძროთ ვიდევ, რაც ზემოთა გვსთქვით. აქა ორი საგანი არის: კაკალი და ძირი, და ერთი თვისება, ვითარება (ვითარი, როგორი?): «კარგი», რომელიც ან ერთს უნდა ეკუთვნოდეს, ან მეორესა. თუ სიტყვა «კარგი» ეკუთვნის კაკალსა; მაშინ ვიცით, რომა უნდა ვიხმაროთ: კარგი კაკლის ძირში; თუ სიტყვა «კარგი» ეკუთვნის ძირსა, მაშინ უნდა დაიწეროს «კარგ».

ამ გვარად სიტყვების ხმარებაში უთანხმოების დარღვევითა და ესე ერთი ფორმის დადგენით, დაწესებითა შედგება გრამმატიკული ფორმების კანონი, წესი და ესე ამ გვარი კანონები შეადგენენ იმ საძირკველსა, რომელზედაც უნდა აეგოს ერთობა ენის ხმარებაში. ენის ამავე ერთობისათვის ერთი სიძნელეც უნდა მოვიხსენიოთ.

ეხლა ყოველმა ქართველმა იცის, რომა იმ განსხვავებას გარდა, რომელიც ჩვენს ენაში ენა-ღრმა მეტყველებისაგან არის შემოტანილი, სხვა ალაგობრივი განსხვავებაც არის. მაგ. იმერეთისაგან ზოგიერთ სიტყვებში ასოები სხვა ნაირათ იცვლებიან, ფრაზაში სიტყვები სხვა კილოზე ხმაურობენ (intonatio). ამასა რაღაცა საბუთი, აზრი უნდა ჰქონდეს, ერთი რამ კანონი. მანამ იმერეთში ცალკე-ყურნალის გამოცემა ძნელდებოდა, ყოველს ენის მცოდნე იმერელს მოეთხოვება, რომა გაშინჯოს, რა განსხვავება აქვს იმერულ ენასა ქართ-



ლისა და კახეთის ენისაგან; სიტყვების ისეთ ცვლილებებს უნდა მიაღვეწონ უუზღოდება, რომელიც საზოგადოა მთელ მხარეში. მაგ. მგონია, რომა რაჭველების ენა მომეტებულია იმითი განკმსხვაება ქართლულს, კახურს და მეტადრე იმერულსა, რომ უკანასკნელის წინა-მარცვლი უფრო გრძელად გამოითქმის: შენი ჭირი'ჲე. ჩემო სემწი'ფე. ამისთანა გამოთქმასა შესაძლებელია ლექსთწყობილობაში მნიშვნელობა მიეტეს რამე, ამ გვარი რამე იმერულ ენაშიაც უნდა იყოს, და იმისი ამოძებნა, არა მგონია, ბევრს იმერელს გაუძნელდეს, თუ ბევრსა ამოძებნილი არა აქვს კიდევ. საზოგადოდ ქართული ენის გრამმატიკისათვის იმიტომ არის საჭირო ესა, რომა ქართულ გრამმატიკაში საქარველთს არც ერთი მხარის გაცალკეება არ უნდა ჩავიდეს ქართული ენის საზოგადო კანონათა. ჩვენ გაშინჯვაში, როგორც შეგვეძლება, გეტყვით, რომა, რამდენიც ვიცით, ამ გვარი განსხვავებები მოვიხსენიოთ და გავშინჯოთ.

## 2. ა ს ო ბ ი .

სისტემა, დაწყობილობა გრამმატიკაში ერთი და იგივე აქსთ ეველა ჩვენ გრამმატიკოსებსა, ანტონ კათალიკოსის გრამმატიკას გარგა, რომელსაც მერე გავარჩევთ, როგორც ისტორიულსა. ეველანი ჯერა იწუბენ ასოებითგან (ვისაც კი აქვს რამე თქმული ჩვენ ასოებზე), მერე სიტყვის ნაწილების განყოფილების გარჩევაში არიან; მასუკან, ჯერ არის კანკლედობის დაწყობილება, მერე ზმნის უღვლილებები და მერე შეუცვალელები სიტყვები: ზმნისზედა, თანდებული, კავშირი და შორისდებული. ეს შეადგენს გრამმატიკის პირველ ნაწილსა; იმათში გაიშინჯებიან სიტყვების დაბოლოებების ცვლილებები, რომელთაცა, სხვა და სხვა იმათი მნიშვნელობის მიხედვითა, კანონიერება და წესი მიეტყვით. გრამმატიკის მეორე ნაწილის საგანი არის ხოლმე გამოხატულობა აზრისა: სიტყვების... ერთმანერთში თანხმობა. ჩვენა ამას პირველსავე ნაწილში გავშინჯავთ, ერთგანაც ის ნაწილი სიტყვებისა, სიტყვების დაბოლოებებისა და ამ დაბოლოების დაკანონიერების გამოძიებაში უნდა შევიდეს. მეორე ნაწილში გაიშინჯება მარტო სხვა და სხვა დაწყობილება სიტ-



უკებისა, კონსტრუქცია, რათგანაც ესა თვით სიტუაციებსა და იმათ ცვლილებებს აღარ ეხება: იმათი სხვა და სხვა ალგს გარდაწო-  
გარდმოწოილობით ცალკე სიტუაციებისა კი არა, თვით მთელი ფრა-  
ზის ასრი იცვლება. კონსტრუქციას შემდგომ იქნება: მართლ-წერა  
და ფრაზაში სიტუაციების სხვა და სხვა კილოზე ხმაურობა.

ჩვენს საქმის გასაადვილებლად ჯერა ასოების შინჯვით დავიწ-  
ოებთ; მაგრამა, ასოებსა რჩი მნიშვნელობა აქვსთ. 1) ჯერა,—  
ასო არის ხმის გამომხატავი, და—როგორც ხმის გამომხატავთა—  
ასოებსა ერთმანერთში თანხმობა აქვთ, თუ არა? ყოველი ასო თა-  
ვის ბუნებით ცალკე ხმას წარმოადგენს, თუ არა? 2) ასოები ერთ-  
მანერთის თანადადებაში ერთნი სხვებს მაგიერად იხმარებიან და ა-  
მისი დაკანონიერება მართლ-წერაში გაიშინჯება.

ანტონ კათალიკოსსა აქვს ეს განსაზღვრება ასოსი: «ასო არს  
წიგნი შემძლებელი ნაწევრობითისა ოხვრისა», და ამ განსაზღვრების  
მიხედვით უ. დოდაევი ამოხსნ: «ასო არს გამომხატვა აღმოხვრის,  
რომელიცა შეადგენს ლექსსა». ჩვენი ახლანდელი ცოცხალი ენით  
ითქმის: ასო არის ნიშანი, განაწევრებითი ოხვრისა სხვებ—გაცალ-  
კეკებული ხმის გამომხატავი. მაშა, ყოველ განაწევრებულ ოხვრასა,  
ხმასა—უნდა ჭქონდეს თავისი ნიშანი. რამდენიმე ამ გვარი ნაწევ-  
რებითი ოხვრა ან ხმა შეადგენს სრულ ხმასა, რომელიც არის ძი-  
რი ლექსისა, სიტუაციისა. ამ ძირსა სხვა ზ სხვა მნიშვნელობისათვის  
მიემატება—დაბოლოება ან წინადადება. მაშასადამე, ყოველ ლექს-  
სა უნდა ჭქონდეს ჯერ ძირი, მერე დაბოლოება ან წინადადება, და  
ამისგანყო ყოველი ლექსი შესდგება რამდენისამე ასოთი.

აქამდინ გრამმატიკებში სულ ოც-და ცხრამეტი ასო ირიცხვება.  
ანტონ კათალიკოსმა შეოჩმოცება მოინდომა, მაგრამა ვერ აასრუ-  
ლა. საჭაროება მოითხოვდა, თუ მარტო რიცხვის შერგვალება უნ-  
დოდა,—ამისი რა მოგახსენოთ, მკითხველო. ეხლა მარტო ამას კი  
ვიტყუით, რომა იმის დროსაც ჩვენს ენაში ბევრი უკანონობა და  
უწესოების მოხდენა ძალიან ადვილი ყოფილა და ამ ბუნებითი ენის  
კანონები გერძოლობით პირზე დამოკიდებულები ყოფილან.

ოცდაცხრამეტი ასო ესე ირიცხვოდა იმის დროსა, ზ აქამდინაც



ესე ირიცხვიან ჩვენ გრამმატიკოსებისაგან:

ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, ლ, მ,  
ნ, ძ, რ, ჰ, ყ, რ, ს, ტ, უ, ჯ, ფ, ქ, ღ.  
ყ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჭ, ხ, კ, ჯ, ჰ, ჰ, ჭ,

შესაზრმევებულად ანტონ კათალიკოსს სომხური  $z$  ( $z$ ) უნდოდა. მაგრამ, ეს ამბავი მაინც დავიწყებულია ჩვენში და ჩვენც დავივიწყეთ.

ამ ღელაფხვანებზე ასრულ სუვერენი ჰყოფენ: ხმავანად, ორ-ხმავანად (ზოგი—ნახევარ ხმავანად), და უხმოდ.

ხმავანი ასრულები არიან: ა, ე, ი, ო, უ, ესენი წარმოადგენენ ხუთ ისეთ სრულ ხმას, რომელნიც გამოითქმიან თავის-თავათა, რომელნიც, როგორც დოდაევი, უ. პლ. იოსელიანი და სხ. ამბობენ, «გამოითქმიან შეუწყენელად სხვსა ასრულსა».

უხმო ასრულები არიან ისინი, რომელნიცა ვერ გამოითქმიან, თუ ხმავანი ასრულ ხმა არ იშველია კაცმა. ამათ ჩიცხვში არიან:

ბ, გ, დ, ვ, ზ, თ, კ, ლ, მ, ნ, პ, ყ, რ,  
ს, ტ, ფ, ქ, ღ, ყ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჭ, ხ,  
კ, ჯ, ჰ.

ამათ გარდა კიდევ სხვა გვარი ასრულები იხმარებიან: ლ, ძ, ჯ, ჰ, ჰ, ამათ ეძახიან ზოგნი ორ-ხმავანებად, და ზოგნი ნახევარხმავანებად. ამათგან უნდა გამოვიხსნათ ჯერა ერთი ასრულ ჰ, რათგანაც ამასაც სწორეთ უხმო ასრულების ხასიათი აქვს. რათ შეურიცხავთ ეს ასრულ გრამმატიკოსებსა ნახევარსა თუ ორხმავანებში, ეს არ გვესმის; თუ ასრულ დასახელებითა, რამა ორი ხმავანი ასრულ შეწყენით გამოითქმის და ამისთვის ორ ხმავანი არისო, რატომ რ (რე) ორხმავანებში არ არის ?

ეს ჰ სრული უხმო ასრულ და ყოველთვის უხმოების ჩიცხვში უნდა იყოს ხოლმე.

დაჩხენ ორ ხმავანები თუ ნახევარხმავანები ოთხნი: ლ, ძ,



ჟ. ზ; ამათთანა ერთი ასოც უნდა იყოს — უნბრჯგუთი (ჟ), რომელიც სწორეთ ამათი გვარისაა, ან ნახევარ ხმოვანი უნდა იყოს, ან ორხმოვანი (თუ გარჩევა არის რამე ამ ორ გვარ დასახელებაში). მნელი გასაგებია, ამ ასოსათვისაც რატომ არ მიუციათ ჩვენ გრამმატიკოსებსა ცალკე ალაგი ჩვენი ასოების რიცხვში. ანბანის შეორმოცება თუ ჭსურდათ, ამითი უფრო ადვილათა და საფუძვლიანად არ შეორმოცდებოდა ჩვენი ანბანი?

მკითხველი აქამდინ, რასაკვირველია, შეატყობდა, რომა ჩვენს ნახევარსა თუ ორხმოვან ასოებსა სულ არა ვხმარობთ, და რასაკვირველია, ამის მიზეზს მოგვთხროს. ეხლა თავის გამართლებას ვაპირებთ, მაგრამ უ. ღაკ. ჩუბინოვისაკით უმიზეზო გადაწყვეტილობისაგან ღმერთმა გვაშოროს. ეს დარბაისელი მეცნიერი ქართველი ამბობს, მე მგონია, რომა ეს ასოები საჭირო არ იყვნენ. თუ ი მ ა ს ჭ გ ო ნ ი ა , მაგარე ვის რა ღვა აქვს?

ამათთანა ორი საეჭვო ასო უხმოებშიაც არის: კ დ ჟ. ესენიც იმ ხუთ ასოებთან ერთად გავშინჯოთ ამ რიგზე: წ, ჟ, ჯ, ძ, ზ, კ, დ,

მე ვიტყვი, ბევრი ჩვენ მკითხველთაგანი ჯერ მოგვთხროს, პირველად ამ ასოების გადაგდების თეორი რაგორ გავბედეთ? რა გაეწეობა, ყოველისთვის, რასაც აზრისანი და გონებისანი გაცი კერ გაიგებს, ჯერა იტენულობას ჩაიგდებს იმაზე და იტვის მიხედვითა ყოველისთვის მოჭსთხროს საფუძვლიანობასა; თუ კერ იზოვა, იმ საგანს სულ იტვში იქონიებს და მეტე, იმის დასარღვევად საფუძვლიან აზრს ეძებს; თუ მოიზოვა გადაგდების რამე აზრი, გადაგდებს და მეტე, მანამ იმ საგნის საფუძვლიანობა არ დაუმტკიცეთ, აღარ მიიღებს.

ჩვენც ისე მოგვივიდა ამ ასოების შესახებ. რა აზრი ჭქონდა ამ ასოების ხმარებასა, არ გვესმოდა. ბევრი კეძებეთ იმათ ხმარებაზე კანონი, წესი და კერა ვიზოვეთ რა. მეტე მოგვივიდა თეორიში იმათ ხმარებაზე უწესობების მოძებნა და ღიად მრავალი უწესობა ვიზოვეთ.



მიმოვიხილოთ ჯერა ახალი მწერლობა და გვსცანით, რომა ერთი მწერალი იქ ახმარებს, სადაც მეორე არა; ხშირათა ერთი და იგივე მწერალი ერთსა და იმავე სიტუცაში ხან ახმარებს, ხან არა, როგორც თითებს მოხედებათ. მოვეყვით მეტე ჩვენი ენის მშენიერი წარმომადგენელისაგანა — საღმრთო წერილისაგანა და ამოვედით თვით უ. ზღ. იოსელიანისა და უ. სარდიონ ალექსიევ-მესხიევის ღრმა-მეტეველობამდინა და არ იქნა. გახონიერება და წესი ამ ასოების ხმარებისა არსადა ვნახეთ და ისევე უკანონობა და უწესობა კი ეველგანა. გადავშალეთ საღმრთო წერილი როგორც შეგვხვდა და ვნახეთ სახარებაში: მათ. თავ. II. 12. წარვიდა. 18. შვილთა. III. 9. შჯლად. IV. 21. პირველთა, 33, კვალად, 34. ყოვლადვე. 38. თუალი. 46, 47. ეგრეთჲ. VI. 34. ნუ ზრუნავთ ხვალისათვისა, რამეთუ ხვალემან იზრუნოს თავისა თვისისა. VII. 12. წინასწარმეტეველნი, 14, ცხოჲრებასა. 15. ცრუ წინასწარმეტეველთაგან.

ყოველმა უწესობებამ ესე იცის, რიგიანობა ყოველ უწესობას ესე დაეხევა ხოლმე. ერთი რამ საზოგადოთ გადაწევეტილი ჩვეულ ება მაინც რომ იუკეს დამკვიდრებული, კიდევ ჭო; მაშინა იმ ასოებსა საზოგადო, მთელი ხალხისაგან განვითარებული ხასიათი ექნებოდათ, და ამ ასოებსა ესე ცხადათ ჩხუბს ვერ გავუბედავდით. მაგრამ, რაკი ვინც ახმარებს, — ყოველის ხელში ამ ასოების ხმარება შემთხვეულებასე, ე. ი. უწესობასე, უკანონობასე ჭკიდია ზ ჩვენა ენაში რიგიანობის დამკვიდრებასა გვსცდილობით, რასაკვირველია, იჭვი კი აღარა, მასუკან გადაგდებისათვისაც დაუწყეთ საფუძვლიან აზრებსა ძებნა და გვგონებთ. რომა საკმაოდ მოვიზოვეთ. რასაკვირველია, თუ ამ საბუთებმა არ დაგარწმუნათ ამ ასოების უსაჭიროებასე და ენისათვის ვნებასე, მაშინა თქვენი საბუთიანი უკმაყოფილობა გამოგვიცხადეთ და ჩვენ სხვას უმრავლესს კიდევ მოგახსენებთ.

ახა, მოვიდლოთ ხელი ზ-სა. ამ ასოს ხმარებასა არა გაცობრივი აზრი არა აქვსრა; ამ ასოს თავისი საკუთარი ხმა, რომლის წარმო-



სადგენათაც უნდა ეარსებნა ენაში, არა აქვს რა. ხმას წარმოადგენს ეს ასო ისეთსა, რომელიც სხვა ასოთი (ჭ-თი ან ე-თა) გერ გამოითქმოდეს? ძალიან ძვირად, ათასში-ერთხელ შეჭვდება კაცის ძველ ნაწერებში და, კიდევ უფრო ძვირად, ერთ-ორ ახალს, ჩვენ თანამედროე მწერლებში ეს ასო ერთი შორისდებული გამოსახატავად: ჭ, ან ჭე ღმერთო! მაგრამ, რატომ არ არის შესაძლებელი დაიწეროს: ჭე ღმერთო, როგორცა სწერენ უფრო ხშირად ისინივე, რომელთაც ჭ-ეს მაგიერად ათასში-ერთხელ წამოსცდებოთ უფიქრელათა და უაზროთ: ჭე ღმერთო, და უფრო კიდევ უაზროთა: ჭ ღმერთო?

მაგრამ უფრო ხშირათა ეს ასო იხმარება ჟ-თან ერთად და ყოველთვის ერთი მარცვალის გამოსახატავად — ჟჭ. ჯერა ჟ-ის აუცილებელი საჭიროება მივიღოთ და ვიკითხოთ, ჭ-ს მაგიერად რატომ არ მოეხმოს ხოლმე ჟ-სა ე და რატომ არა ჭსწერენ: თქვენ, ქუეყანა, როგორცა ჭსწერენ: სიტყუა, ქუა და სხ. აქა მოვიგდოთ ხელში ჯ, რომელიც ჭ-სავით მარტო ჟი-ს მაგიერად იხმარება; ა მ ა თ თ გ ი ს ცალკე ასო რაღათ არის მოგონებული? « თქულისა » ჭ « შულის » მაგიერად, რატომ « თქუილსა » ჭ « შუილს » არა ჭსწერენ? ცხადია ამ ასოს ჭ ხმარების უაზრობა. მაშასადამე ჟ-ს აუცილებელი საჭიროებაც რომ მივიღოთ, ჭ და ჯ მაინც სახმარებელი არ არიან, მეტადრე როდისაც არც არის ენაში დაწესებული ამათ ხმარებაზე კაკონები და არც არის, მგონია, შესაძლებელი, რომა ისეთი კანონები დაიწესოს, რომა ყველამ მიიღოს. მაშა, ჩვენი აზრები აზრების დაურღვეველად თუ ახმარა ვინმე ეს ასოები, იმასა ანა ჩვენი ქართული ენის უწესოება უნდა ჭსურდეს, ან იმითი თავის გაუგებარობას დაამტკიცებს და, ჩასაკვირველია, იმასა სხვა აზრინ მიჭყვება ს ა თ უ მ კ ლ ი ა ნ ა თ ა .

გაკშინჯოთ ჟ, რომელსაც ყოველთვის გუდივით დასდევენ ჭ ჭ ჯ. როდისა და რა აზრით იხმარება ეს ასო? ა მ ა რ ა ეს კითხვა და უპასუხისგებო? მწერლები ახმარებენ, როგორც შეხვდებოთ; რომ ჭკითხოთ, როდის ახმარებოთ, ზოგი რასა და ზოგი



რას გიპასუხებთ: ერთი ზიგინიკე დღეს ისე იტყვიან, ხვალ სხვანაირათა. ზოგი იტყვის, რომა ზოგი სიტყვა არის, რომელიც ვ-თ იწერება და ზოგი უ-თა. თუ ესეა, რატომ არ არის განკვეთილი ამ გვარი სიტყვების რიცხვი, ეს რიცხვი რატომ განსაზღვრებული არ არის? უკანონობა, უწესობა, დესპოტობა, როგორც სხვაში, ისე ენაშიაც საძაგლობაა.

რიგი და წესი ამ ასოს ხმაურებში არც ესლა იზოვება და არც უწინ, ყოფილა, ერთი ანტონ კათალიკოსს გარდა; სამღთო წერილში, კეფხვის ტყალისანში კანონი არა არის რა ზედ მიდევნილი — თუმცა «ცისკრის» ზოლემისტებმა დაუდგეს რაღაცა კანონები, მაგრამ ეს კანონები იმათი საკუთარი ფანტანზიის მოგონილებები არიან. ამ ასოს ხმაურების წესი, რომელიც კნ. ბაბარე ჯორჯაძისამ გამოაცხადა და რომელიც დოდაევის გრამმატიკაშიაც იზოვება, ძალიან მიუახლოვდა ანტონ კათალიკოსისაგან მიდევნილ წესსა თავის ხელნაწერ გრამმატიკაში. უხმო ასოს შემდეგა, როდისაც ვ-ის ხმა მოხვდება, ეს ხმა შეიცვლება და ხმოვან ასო უ-სა ძალიან მიემსგავსება და მაშინ ნახევარ ხმოვანობა ეტეობა იმის გამოთქმაში. მაშასადამე, მაშინა ამ ასოსა სულ სხვა ხმა აქვს, და სხვა ასოთიც უნდა გამოიხატოს ხოლმე. ამ კანონსა სრულად არც კნ. ბაბარე ჯორჯაძისა ასრულებს. არც უ. დოდაევი, არც არავინ სხვა. ყველაზე მომეტებულად მისდევს ამ კანონსა ანტონ კათალიკოსი. სხვა ძველ მწერლობაში, მეტი თუ ნაკლები განშორება აქვსთ ამ კანონზე.

ამას, ზიგინიკე შეხედვასე აზრიანობა ეტეობა. მაგრამ, რა მიზეზია, რომა ამ ასოს ხმა მიემსგავსება ნახევარ ხმოვანსა, როდისაც ერთსა თუ ორ სამ უხმო ასოს მოსდევს? ესა ისე უბრალო ზიგინიკის წესია მარტო წერაში, თუ თავისი ბუნებითი თვისებით გამოჩვენება ენის წესიერებასა, ე. ი. ეს ვ-ის ხმის შეცვლა, ცოცხალ ადამიანურ ლაპარაკში არსებობს თუ არა? ეს საუურადღებო კითხვაა. ეს კითხვა და ამაზე პასუხის გება უ-ის საქმეს გადასწევს. მართლათავე და თუ ცოცხალ ენაში ვ-ის ხმა, მოლაპარაკეს უნებლივ, უხმო ასოს ხმის სისრულესა ჰკარგავს და ნახევარ ხმოვანად იქცევა, მაშა



შეთქი ამ ასოს (ვ) წერაში სხვა ასოდ შეცვლა რა აუცილებელი საჭიროებაა, თუ კი ლაზარაჲში სულ ერთია, ამ ხმის გამოსახატვათა ვ იხმება, თუ სხვა რამ?, ხომ მაინც ერთ ნაირად გამოითქმის. მაშასადამე, ჟ-ის მაგიერად ისევ რომ ვ დარჩეს, ენას არა ეგნება რა. თუ იმას იტყვიან, რომ სხვა ენის კაცი სულ სხვა ნაირად გამოსთქვამსო და თუ ესე იბრალებენ ვისმე ფრანგუზსა, ქართულს ენაზე მოლაზარაკესა და ქართულს ენასაც ფრანგუზისაგან ნალაზარაკესა, მაშინ შეიძლება ყოველ უცხო კაცსა დაუდვათ სწავლებისდროს კანონი, რომა: როდისაც ვ უხმო ასოებს შემდეგ შეხედეს, ესე და ესე გამოსთქვას.

მაგრამა, თუ ჟ-ის ხმარების ამ გვარად გამართლებულ ტეორიას არ მიიღებენ და იმის დასაბუთებლად იტყვიან: ჟ-ის მაგ გვარ მნიშვნელობა, საზოგადოება არა აქვსო, რათგანაც ბევრი ისეთი სიტუაცია იპოვებაო, რომელშიაც უხმო ასოებს შემდეგ უთუოდ ვ უნდა დაიწეროს და არა ჟ; მეტადრე თუ კი მართლა ლაზარაჲშიაც იმ სიტუაციებში ვ, რამდენი უხმო ასოც უნდა დაუხედეს წინა, მაინც არ დაჰკარგავს თავის ბუნებით ხმასა, როგორც ისინი გვარწმუნებენ.—თუ მართლა ესეა, რასაკვირველია, ჟ ჩვენი ენისათვის აუცილებელად საჭირო უნდა იყოს; მაშინ ამ ასოს გადაგებით წერაში ჩვენი ენა გამრუდდება. მაინც ამაზე ჯერ ნუ დავრწმუნდებით და საბუთი გაუშინჯოთ ამ აზრსა და ენახოთ რა საფუძვლიანობა აქვს ამ საბუთსა. ესენი რით ამკვლევენ იმ სიტუაციების რიცხვსა, რომელიც უთუოდ ჟ-ით უნდა დაიწერონ ხოლმე და რომელნიც უთუოდ ვ-თა? ჯერ ისა გვხსთქვათ, რომა ჟ ყოველთვის უხმო ასოებს შემდეგ იხმარება; მაგრამა უხმო ასოებს შემდეგ ხან და ხან ვ-საც ახმარებენ, და ამაზე წესიცა აქვსთ დადგენილი.

ამბობენ, რომა თუ სიტუაციის ძირში ვ არისო, იმ ვ-სა რამდენი უხმო ასოც უნდა მიემატოს წინა, მაინც ვ-ად დარჩება და ჟ-ად არასოდეს არ შეიცვლებაო. მაგ. კალ, წავალ, აქ რასაკვირველია ვ უნდა, მაგრამ ამისაგან რომ წარმოსდგეს სხვა სიტუაცია, რომელშიაც ამ ძირის ასოს ვ—ს წინა რამდენიმე უხმო ასოც შეხედეს, მაგ.



წარმსვლელი, აქაც უთუოდ გ-ი უნდა იხმარებოდესო და არა ჟ-იო. მაგრამა ჟ სადმე თუ ახმარა კაცმა და ამ სიტყვაში არ ახმარა, მარტო იმ მიზეზითა, რომა სიტყვის ძირი ცხადათა ჭხანდესო, ჟაშა ჩვენი ენის მარტივ მართლ-წერას წინააღუდგება და იმ კანონს დაშლის, რომა «ასოებსა თავისი ცალკე, საკუთარი ხმა უნდა ჭქონდეს.» ჯერა, სად უნდა ეძებოს მკითხველმა თუ მწერალმა ყოველი სიტყვის ძირი იმის შესატყობლათა, რომა ჟ კახმარო თუ გ-იო? გვსთქვით, რომა ყოველი მკითხველისა, და მწერალისათვის საჭიროა, თუ რიგიანი წერა უნდა, ფილოლოგიის მეცნიერებაში დახელოვნებული იყოს, და ჟ-დ კი რომ გადაიტყალოს გ, რა დაუშავდებოდა სიტყვასა, რა ძირის დაკარგვა იქნებოდა, ხომ მაინც ჟ გ-ის ცვლილება არის, ამაზე ხომ ყველა თანახმა არის? ამას გარდა, სიტყვის ძირებში დათანხმება ძნელია. სიტყვის ძირი რა არის ზ რა არა? სიტყვის ძირი არის ის მარცვალი, ის ნაწილი რომლისაზე სიტყვისა, რომელიც მთელი სიტყვის ყოველ ნაირ გამოცვლაში შეუცვლელი რჩევა. მაგ. კაცი, კაცისა, კაცსა, კაცმა, კაცითა, კაცად, კაცისათვის, კაცისაგან, კაცზე, კაცში, კაცური, კაცობა, კვაცობ. ამდენ ცვლილებაში სამი ასო «კაც» არსად იცვლება და ამითი იცნობება, რომ ეგა სიტყვის ძირია. მაგრამა, სხვა სიტყვაში ძირისა და დახელოების გაყოფა ესე ცხადი არ არის. ზოგში შეცდომა ძალიან ადვილია და კიდევ ძალიან ხშირათ ჭსდებიან; ესე თუ ათ სიტყვაში ახმარა ვინმე, უეჭველია, სიტყვის ძირის ზოგნაში და მაშასადამე ჟ-ის ხმარებაშიაც ცხრაში არ შეჭსდეს. მაგ. ჭსწერენ: მშჴწნიერი, მჭევრ-მეტეჴწლობა, მეჩჴწნება, განუწეჴწტელი, შჯლი, მოძღჴრება; მაგრამა ამავე კანონით კი უნდა დაიწეროს: მშვენიერი (სიტყვის ძირია შნ, შნო), მეტეველი (ძირი ტე, ეტეოდ), მეჩვენება (ამისი ძირია ჩნ გაჩნდა), განუწევეტელი (გაწედა), შვილი (შობა), მოძღვრება (გაუძღოლა). ზოგი ერთი ასო ისეთ ნაირად არის შეცვლილი, რომა ძირის ხმები, ასოები აღარ უჩანან. ყოველ ენაში ფილოლოგებს მრავალი მაგალითი მოუყვანიათ ამ ჭეშმარიტებაზე. რა ვიცით, იქნება ერთი და იგივე ძირი ჭქონდესო



ამ სიტუაციას: წავალ, გაველენა, მივდივარ, მივდიოდი, დევნა, მოვედი მოსული, მოდენილი, და სხ. ის კანონი რის მაქნისია, რომლის აღსრულებაც ესე გაჭირდება, ძალიანაც საჭირო რომ იყოს! მაგრამ ამასი ჩვენს საჭიროებასაც არაფრისათვის არა ვხედავთ. ახა რისთვის არის ეს კანონი? რა სარგებლობა აქვს? ! თუ უკ-ის ცვლილება არის, როგორც ყველანი არწმუნებენ, ჩვენ იმას ვამტკიცებთ, რომა კ-ი კ-დ უნდა დარჩეს. მაშასადამე უ არ არის საფუძვლიანად სახმარი. რაკი უ თავის გამოუსადეგობით გადაიგდება, იმას ზ და ჯ-ც თან გადაჭყუებიან.

ამას იქით ეს ასოები, ჩვენი საბუთების დაურღვეველად თუ ახმარა ვინმე, იმ კაცის ღოღიკას, მსჯელობას რა ეთქმის? ჭირვეულობა, რომლის მქონესაც აღარა ეშველებოდა.

ჩვენგან გასაშინჯავი შემდეგი ასოები არიან: ა ბ ჰ .

ამ ასოებზე ბევრს არ ვილაშარებთ, რათგანაც ეხლა ჩვენ ღრმში მაგათ არცაჩვენ ახმარებს ბ არცაჩვენ იფარავს. ა იხმარება უწინდელ შემასმენელობით ბრუნვასი. შემდეგ სტატიებში ჩვენ დავამტკიცებთ, რომა ამ ბრუნვას ჩვენს ენაში კაცობრივი აზრი არა აქვს რა; მაშინ ა-ს უაზრობაც დამტკიცდება. ამას გარდა ეს ასო იხმარება კიდევ მაშინა, როდისაც მთელი ფრანზი ისეთ სიტუაციაზედ არის დაბოლოებული, რომელიც ა, ე ბ უ-ზე თავდება. მაშინ ი — სავით გამოითქმის ბ მაშასადამე ისე ი უნდა დაიწეროს, თუ კი სიტუაციის ესე გამოთქმა წესიერი დარჩება? მაგ. ეს რა არის? ოქროი; ამ სიტუაციას ჭსწერენ: ოქროა. ჩვენს გვგონია, უფრო წესიერი იყოს: ოქრო. ამის დამტკიცებას აქ არა აქვს ალაგი.

ჰ გამოითქმის ჭოი და მარტო ერთი შორის-დებული გამოუსათქმელად იხმარება. ჭოი, უფალო ღმერთო ჩემო! იწერება: ჰი უფალო, ღმერთო ჩემო! მაგრამ ხან ბ ხანაც კი: ჰოი, უფალო! აი, მკითხველო, ამისი მიზეზი. მოლექსეებს რომ გაუჭირდებათ ხოლმე ლექსებისათვის მარცვლების წეობა, ერთ დიდ გაჭირებას შეხვდებიან ხოლმე: ლექსსა ხან დააკლდება ხოლმე ერთი მარცვალი, ხან მეტი მოუვა. რა ეშველებათ მაშინა? აი რა: თუ ერთი



მარცვლი მეტი მოუვიდათ ზი - ს დასწერენ, თუ ნაკლები, მაშინ  
ო—საც ჩაუსმენ შუაში ზ გამოვა ზი, რომელიც გამოითქმის  
ჭი. ასე გაცალკეებულნი ხმის გამომხატავი არის; ზ კი გაცალ-  
კეებულ ასოს კი არა, მთელ მარცვალს გამოხატავს: «ჭო.» რომ-  
ლისათვისაც, როგორცა ჭსჩანს, ორი ასო არის ანბანში. უფველი  
მარცვლისათვის რომა მოღუქსებმა თითო ასო შემოიღონ ზ-საკით  
უხმო ასოს მნიშვნელობა მისცენ, ჩვენი ენის გოგობად მა-  
რტივ მართლ—წერას, თავისი მანდარინური ჭკუით, ჩინეთის ენისას  
მიამსგავსებენ

ქნა ერთი უხმო ასო კიდევ არის საეჭვო მნიშვნელობისა: კ, რომე-  
ლიც სწორედ ისე გამოითქმის, როგორც ხ, ზ ამისათვის მარტო  
ერთ-ერთი უნდა გახმარდეთ. იმათში ხ უნდა გარჩილთ: ჯერ იმ  
მიზეზითა, რომა იმისი გამოხატულობა უფრო მარტივი ზ მო-  
სახდენია; მერე იმ მიზეზითა, რომა ეს ასო უფრო მიღებულია.  
სულ ორი, სამი სიტუკაა ენაში, რომელსაც კ-ითა, ჭსწერენ—ისიც  
ზოგი-ერთნი ზ ზოგჯერ; შესვედრასე ჭიდა. ორიოდუ სერტიანი  
აზრი უთქვამთ ამ ასოს საჭიროებაზედა, რომლის მოყვანა არა  
ღირს აქა.

ბოლოს ჭ. ეს ასო არის შემოღებული იმ ევროპიული სი-  
ტუკების მტკიცედ-გამოსათქმელად, რომლებშიაც ისმის ერთი ხმა,  
რომელიც ჩვენს ენაში არ არის. მაგრამა, რათგანაც ამავე მიზეზით  
ხალხი იმ ხმასა თავისებურად გამოსთქვამს ხოლმე ფ-ად, ჩვენც  
ჭ-ს მაგიერად ფ-ს ვახმარებთ. ჭილოსოჭიის მაგიერად ვიტყვით  
ღ დაჰსწერთ: ფილოსოფიას ზ ესე სხვასაცა. მეცნიერების ნები-  
ვრობა, როცა იქამდინ მივა, რომა ახალი ასოების უაზრო შემო-  
ღებასაც ჭბედავს, გვემაგება, სხვა რომ არა გჭსთქვამთ.

ამ ასოებზე ამ უამად ესე გავათავებთ. თუ ვინმე იმითი უკმა-  
ყოფილოდ დარჩა, რომ ისტორიულად არ გაშინჯაო, რა მიზეზით  
იყო შემოღებული, იმისი არა ჭსთქვა რაო; ამაზედ იმას ვიტყვით,  
რომ ისტორიულ გაშინჯვასა იმათი გამოუსადეგობის დამტკიცე-  
ბისათვის აზრი არა ექნებოდა რა ზ ისტორია არც არის საჭირო



ამ ასოების გადაგდებისათვის. თუ ისეთი აჩხელოვანი გამოგონება ვინმე, რომელიც ამ ასოების ენაში შეტანის მიზნის-  
პოვნას შეუდგება, იქნება, კარგი საქმეცა ჰქნას: თუ დაამტკიცა  
იმათი დიდი საჭიროება ქველებურს ენაში, იქნება იმათის გადა-  
გებაზე კეთილშობილური გრძნობით აივსოს ვინმე ზ გლოვითა  
ჭსთქვას; ჭოი, მშობელთ ასოებო, კეთილად-გი გიმსახურნიათ უწინ,  
ესლაკი მნიშვნელობა აღაჩა გაქვსთ რა ენაშიაო! იქნება იმათი  
საქმე ცრუ წუთი-სოფელსაც შეადარონ ზ ამითი გათავდება საქმე.  
ზ თუკი იმავე აჩხელოვანმა იმ გვარი აზრი ჩამე შეამცნია ამ ასო-  
ების პირველ შემოღებასა, რა აზრითა ანტონ კათალიკოსს ენის  
შეორმოდება უნდოდა, მაშინ იმისმა მკითხველმა, ჩვენ გურჩევთ,  
რომ ესე ჭსთქვას: წუთი-სოფელში ბევრი რამ არის ესე მაცთუნია: რა-  
მდენი უგუნურობა, ურიგ-მარცობაა ქვეყანაზე, რომლის ჭეშმარი-  
ტობაზედაც რამდენი საუგუნის განმავლობაში რამდენნი არიან  
დარწმუნებულნი ზ ბოლოს კი შეატყობენ, რომა ჭეშმარიტება არა  
ყოფილაო! ამისი ცოდნა ჩვენ დროში ურიგო არ არის.

რასაკვირველია, ჩვენი აზრები ბევრისაგან მიუღებელი დარჩებიან,  
ამისათვის აუცილებელ საჭიროებათა ზ სასარგებლოთა კრაცხთ,  
რომა, ვინც არ დაგვეთანხმება, თავისი უთანხმოების საბუთები გამო-  
აცხადონ ან ჩვენსავე უურნალში, ან «ცისკარში», ან, თუ ვინცაა  
ვინმე თავისი აზრის დაბეჭდა არ ისურვას, წიგნით მოგვეწეროს.  
დიდად მაღლობელი დავრჩებით ზ რასაკვირველია უზასუხისკებოდ  
არავის დავაგდებთ. მაგრამა «ცისკარში» დამბეჭდაკებისათვის, კეთილ  
გონიერება მოითხოვს ჩვენგანა, პირველადვე ვჭსთქვათ, რომა თუ  
უსახუთო ენის ქექა მოინდომა ვინმე ზ ხეტიანი ზ ტლანქი წინა-  
აღმდეგობა, როგორც ძალიან ხშირად მოსულია იმ რედაქციასა ზ  
მოსდის კიდევც იმასა, უზასუხისკებოდ დავაგდებთ ზ ჩვენ პასუხის  
მიუგებლობას მარტო კრიტიკოსის ხეტიანობა ზ ტლანქობა ექნება  
მიზეზათა.

დავით უიფიანი



## სხვა და სხვა ამბავი.

ნაპოლეონ III-ის წიგნი მარშალ პელისიესთან.—გარიბალდის მედალი—საჩუქრების მირთმევა გარიბალდისათვის—სტუდენტების რიცხვი რუსეთის უნივერსიტეტებში—ეპიზოდი უნივერსიტეტის ცხოვრებიდან—ახალი წესდებულება რუსეთის უნივერსიტეტებისათვის.—საოჯახო დრამები—ოთხ-წლოვანი კაცის მკვლელობა—ქურდობა შიმშილისაგან—მგელი ცხვრის ტყავში.—გვარების რიცხვი შეეცარიაში—ნაპოლეონ III-ის სიტყვის სწრაფად გარდაცემა—მიწის ქვეშ ჩვინის გზა ლონდონში—ახალი მოხმარება ფოტოგრაფიისა—ტელეგრაფი ტფილისის ზ სტაფრაპოლისშუა—სასტატისტიკო სქემა კავკასიის მხრისა.—ახალი წიგნის მაგაზინი ტფილისში.—კალმასობის გამოცემა.—

წიგნი ნაპოლეონ III-ის მარშალ პელისიესთან.—ეკრუპიული გაზეთები ზევს ლაზარაკობდენ წიგნზედ, რომელიც ფრანცუზების იმპერატორს ნაპოლეონს მიუწერია მალახოვის დერცოგისათვის (მარშალ პელისიესათვის), რომელიც ესლა არის ალყირის (1) დენერალ-გუბერნატორად. ამ წიგნს მართლა დიდი მნიშვნელობა აქვს ფრანცუზების უმთავრესი კოლონიისათვის, რადგანაც ის შეეხება დიდხან დახლართულ საქმეს ალყირში მიწის მფლობელობაზედ, და ნაპოლეონი ისრე ჭკვიანად ხსნის ამ საქმეს, რომ ჩვენ გვგონია არ იქნება ნამეტანი, რომ ეს მთელი წიგნი აქ მოვიყვანოთ აი თარგმანი იმ წიგნისა:

---

(1) ალყირი არის ქვეყანა ჩრდილოეთ აფრიკაში, რომელიც 1830 წლიდან ეკუთვნის ფრანციას.



## უფალო მარშალო!

«სენატმა ამ მოკლე ხანში უნდა განიხილოს ალჟირის კონსტიტუციის უმთავრესი საფუძვლები; მაგრამ ხანამ ის დაიწეებს ამასევედ სჯას, მე ვფიქრობ ძლიერ საჭირო არის, რომ მოკულოთ ბოლო უკმაყოფილებას, რომელიც წარმოსდგება ამდენი დაკებისაგან არაბების საკუთრებაზედ. როგორც სამართალი, ეგრეთვე კარგად გაგებულნი ჩვენი სარგებლობაც ჩვენ ამაში გააღებებულად გვხდის.

«როდესაც რესტორაციამ (2) დაიბურო ალჟირი მან აღუთქვა არაბებს | შეუხებლობა მათი სარწმუნოებისა და საკუთრებისა. ეს საქვეყნო აღთქმა არსებობს ყოველთვის ჩვენითვის, და მე სასიქადულოდ მიმაჩნია აღსრულება, — როგორც კიდევაც აღვასრულე ეს აბდ-ელ-კადერისადმი — (3) მისი, რაც კი არის დიდი და კეთილშობილური აღთქმებში მმართველობებისა, რომელნიც ჩემს წინ იუვნენ.

«მეორეს მხრით თუგინდ სიმაართლეს არ მოითხოვდეს, მე ვფიქრობ ალჟირის მშვიდობიანობისათვის და კეთილ-მდგომარეობისათვის მიუცილებელია, რომ დაკამკვიდროთ საკუთრება იმათ ხელში, ვისაც ესაა ის უჭირავს. მართლა და როგორ უნდა მოკულოდეთ ქვეყნის დამშვიდებას, როდესაც მცხოვრებლებთან თით-

(2) რესტორაციას ეძახიან მართებლობას, რომელიც იყო ფრანციაში ნაპოლეონ I-ის შემდეგ, როდესაც მეფობდენ კოროლები ლუდოვიკო XVIII და კარლო X ბურბონის დინასტიიდან ეს მართებლობა არსებობდა 1814-1830 წლ.

(3) აბდ-ელ-კადერი იყო არაბების სარდალი ზე შეურიგებელი მტერი ფრანცუზებისა, რომლებთან ჰქონდა განუწყვეტელი ომი ალჟირში, სადაც მას ჰქონდა იმნაირი მნიშვნელობა, როგორიც შამილს კავკასიის მთებში. ბოლოს 1847-ს დაიჭირეს ფრანცუზებმა ზე ჰევანდათ რამოდენიმე წელიწადი ციხეში დამწყვდეული. 1852 წ. როდესაც ნაპოლეონი შეიქმნა იმპერატორად, მან გამოართვა მას პატიოსანი სიტყვა, რომ არ ეომება არაოდეს ფრანცუზებს ზე განათავისუფლა. მას აქედ ის ცხოვრებს ოსმალის სახელმწიფოში —



ქმის არავინ არის დაწმუნებული იმის გუთვნილებაზედ, რაც ხელში უჭირავთ? როგორ უნდა წაიყვანო წარმატებაში მისი მდგომარეობა, როდესაც მისი მიწის უმეტეს ნაწილს არა აქვს ნდობა? რადგანაც არ შეიძლება მისი არც გაყიდვა და არც დაგირავება? დასასრულ, როგორ შეიძლება განმრავლება სახელმწიფო შემოსავლისა, როდესაც თანდათან აკლდება ფასი არაბების ქონებას, რომელიც მარტო ისდიან ხარჯსა?

«წარმოკადგინოთ ფაქტები: ალჟირში ითვლება ესლა 3 მილიონი არაბები და 200,000 ევროპელები, მათ შორის 120,000 ფრანგუზები. 14 მილიონი ლექტარისაგან, (1), რომელთაგან შესდგება ტელლი (2), მილიონი შემუშავებულია იქაური მცხოვრებლებისაგან. სახელმწიფო მამული არის 2,690,000 ლექტარი; მათგან 890,000 საშუალო მიწა და 1,800,000 ტყე, დასასრულ, 420,000 ლექტარი გადაღებული იყო ევროპელების კოლონიზაციისათვის (3); დანარჩენი შეადგენს ჭაობებს, ტბებს, მდინარეებს, სამოკარ ადგილს და ვეჩანებს. 420,000 ლექტარისაგან, რომელი ჰქონდათ მიტეხული კოლონისტებს, უმეტესი ნაწილი მათ მისყიდეს თუ დალაზედ მისცეს არაბებს, დანარჩენიც ჯერ სულ არ არის შემუშავებული. მართალია, ეს ციფრები მხოლოდ მიახლოებებითი არიან, მაგრამ უნდა აღვიაროთ, რომ თუმცა ევროპელები აჩვენებენ დიდს ენერგიას და წარმატებას ცხადია, მაინც ისინი ამუშავებენ ჯერ კიდევ მცირე მიწის სივრცეს და მათ გამჭრიახობას მიწა დიდხანს არ დააკლდება.

«როდესაც გხედავთ ამ გვარ საქმის მდგომარეობას, არ შეიძლება მივიღოთ, რომ სასარგებლო იყოს იქაური მცხოვრებლების გადასახლება-გადმოსახლება ე. ი. გამოართმევა მათი მიწის რაოდენიმე ნაწილისა გასაკრცელებლად კოლონისტების ადგილებისა.

(1) მიწის ზომაა, შეიცავს თითქმის 2,200 კვადრატულს საეენს.

(2) ტელლი ჰქვია ალჟირში ნაყოფიერს ადგილს, რომელიც მღებარებს ზღვის პირად.

(3). კოლონიზაცია—გარდა'ა'ლება მცხოვრებლებისა ერთი ქვეყნიდან მეორეში.



«უკელასი სურვილი იყო, რომ აღსრულებაში არ ეოფილიყო მოგვანილი პროექტი არაბების გარდასახლებისა, რომელიც იყო წარმოდგენილი სახელმწიფო რჩევისათვის. ესლა მეტი უნდა ექნათ: უნდა დაკარწმუნოთ არაბები, რომ ჩვენ მივსრულვართ ალჟირში, — არა მათ შესავიწროებლად და გასაცარცკავად, არამედ გვსურს მიუტანოთ მათ ცივილიზაციის კეთილი ნაყოფი; ხოლო პირველი პირობა განათლებული საზოგადოებისა არის პატივის ცემა ყოვლის პირის სიმართლისა.

«მე მეტევიან სიმართლე არაბებისაკენ არ არისო; უწინდელ დროს სულთანი იყო მეპატრონე მთელი მიწისა და დაპყრობამ გარდმოგვცა ისა იმავე უფლებით. როგორ! ნუ თუ მართებლობა აღიჭურვის მაჰმადიანობის დაძველებული პრინციპებითა (1), რომ გაცარცოს ძველნი მიწის მეპატრონენი, და იმ მიწაზედ, რომელიც შეიქმნა ესლა ფრანცუზებისა, ის დაეფუძნება დიდის თურქის (2) დესპოტურს უფლებასზედ! ამ გვარი მოთხოვნილება მეტის-მეტი იქმნება და თუ მოვინდომეთ ამით სარგებლობა, მაშინ უნდა გავყაროთ სულ არაბის ხალხი უდაბურ ადგილებში და მივიყვანოთ ისინი იმ მდგომარეობაში, რომელშიაც იმეოფების ჩრდილოეთის ამერიკის ინდოელები (3), ეს საქმე კი შეუძლებელია და მის აღსრულებაც უწყალო იქმნება.

«მოვიზოვოთ ყოველი საშუალობანი, რომ შევითვისოთ ეს ნიჭიერი, ამხარტავანი, მეომარი და მიწის-მუშა ტომი. 1851 წლის კანონმა დაამტკიცა სიმართლე საკუთრებისა და მფლობელობისა, რომელიც არსებობდა ალჟირის დამორჩილების დროს, მაგრამ ეს მფლობელობა ცუდად განსაზღვრული იყო და გარდაუწყვეტილი დარჩა. მოვიდა დრო, რომ გამოვიდეთ ამ ნაირი დროებითი მდგომარეობიდან. როდესაც არაბების მიწა ერთხელ ცნობაში იქნება

(1) პრინციპი — კანონი, უმთავრესი საფუძველი რომელიმე მეცნიერებისა.

(2) ე. ი. ოსმალოს სულთანი.

(3) მკვიდრი მცხოვრებლები ამერიკაში ძლიერ შევიწროებულნი არიან გარდასახლებული ევროპელებისაგან, რომელთა წართევს მათ რაც საუკეთესო მიწა იყო.



მოყვანილი, ის უნდა დაიყოს ნაწილ-ნაწილად და ეს მეტი მიჭსტემს ნებას, რომ კეთილ-გონიერმა მთავრობამ განსაზღვროს თვითუფლის საკუთრება. აწახებს თავიანთ მიწის შეურყეველ პატრონებს შეუძლიანთ მოიხმარონ ის თავის ნებაზე და მაშინ გახშირდება მათ და კოლონიისტების შუა მისვლა-მოსვლა და დაკავშირება, რომელნიც უფრო ადვილად მოიყვანენ მათ ჩვენ ცივილიზაციასთან, მინემ ყოველნი სხვანი დაძალებული საშუალობანი.

«ათრის მიწა საკმაოდ ვრცელია; ყველას შეუძლიან იქ აზროს ადგილი და მისცეს თავისუფალი მიმართულება თავის მოქმედებას, როგორც მოითხოვს მისი ბუნება, ჩვეულება და საჭიროება, რადგანაც მრავალი რამე არის საწარმოები.—

«იქაურმა მცხოვრებლებმა გააშენონ ცხენის და სხვა პირუტყვის ჯოგი, ეგრეთვე და იმუშაონ მიწა.

«ევროპელების გამჭრიახობამ და ნიჭიერებამ მოიხმარონ რიგაიანად ტყე და მადნები, გააშრონ და მოწყოვნ მიწა, შეიტანონ მიწის შემუშავების უმჯობესი საშუალობა, გადაიტანონ ის ხელოვნება, რომელიც ყოველთვის წინ მიუძღვის ან თან მიზღვეს მიწის მუშაობის წარმატებასა.

«ადგილობრივმა მართებლობამ უნდა იზრუნოს საზოგადო სარგებლობაზე, გაკრცვლებზე ზნეობითის კეთილ-მდგომარეობისა აღზრდით, — და მატერიალური კეთილ — მდგომარეობისა საზოგადო საზრუნოთი, უსაჭიროდ არ უნდა გაერიოს იმათ საქმეებში და მათ მოქმედებას უნდამისცეს სრული თავისუფლება. გარდა ამისა ის უნდა შეეწიოს დიდს ასსოციაციებს (1) ევროპიის კაპიტალისტებისა და შემდეგ ამისა უნდა მოერიდოს კოლონიისტების გარდასახლებას, რადგანაც ძლიერ მძიმეა შემწეობა იმ პირებისა, რომელნიც მიზიდულნი არიან პრივილეგიებითა (2) და არ აქვთ საშუალობა ცხოვრებისა.

(1) ასსოციაცია — ვაჭრების საზოგადოება, შედგენილი იმ ჰაზრით, რომ ერთად იმოქმედონ დიდ საქმეში, სადაც ბევრი ფულია საჭირო.

(2) პრივილეგია — განსაკუთრებითი უფლება რამეზედ მაგ. რუსეთის იმპერიაში აზნაურობას აქვს განსაკუთრებითი უფლება შეღავათით. სხვა წოდებებთან ამ უფლებას ეძახიან აზნაურობის პრივილეგიას.



«აი, უფალო მარშალო, ეს არის გზა, რომელზედაც თქვენ თამაშდ უნდა გაიაროთ, ჩადგანაც მე კიდევ ვიმეორებ, სწორედ რომ ესთქვით, ალუიჩი არ არის კოლონიას, არამედ არაბების სახელმწიფოა. იქაურს მცხოვრებლებს, როგორც კოლონისტებს, აქვსთ ერთნაირი სიმაჩთლე ჩვენის მოვარგელობისა და მე ვარ ეგრეთვე იმპერატორი არაბებისა, როგორც იმპერატორი ფრანცუზებისა.

«ეს ჭყვრები თქვენნი არიან, ისინი არიან ეგრეთვე სამხედრო მინისტრისა და ყოველთა, რომელთაც უომნიათ ამ ქვეყანაში და ესლა აცხადებენ იმის მეობადზედ სრულს იმედს და დიდს თანაგრძნობას არაბებისადმი. მე მივანდე მარშალ ჩანდონს სენატის გარდაწყვეტელობის პროექტის მომზადება, რომლის უმთავრესი სტატია იქმნება: გახადონ არაბების თემები, თუ ნაწილები თემისა შეურყეველ მეპატრონეთ მიწისა, რომელი ბინადრად მათ უჭირავთ და რომელს ისინი შთამომავლობით ჭფლობენ; რა სახელიც უნდა ჭქონდეს ამ კუთვნილებას, სულ ერთია.

«ეს ზომა, რომელსაც არ ექმნება უკუნქტეკითი მოქმედება არ დაუშლის სასარგებლო საზოგადო სამუშაოს, ჩადგანაც არ მოსზობს განონს მიწის ჩამოერთმევაზედ საზოგადო სარგებლობისათვის. მე თქვენ გთხოვთ ამასთანავე გამომიგზავნოთ სასტატისტიკო საბუთები, რომელთაც სენატის სჯისა ახსნა შეუძლიათ.

«ამასთანავე, უფალო მარშალო, მე ღმერთსა ვსთხოვ, რომ ის თქვენი შემწე და მოვარგელი იყოს.

«ნაპოლეონი»

მ გ ე ლ ი ც ხ კ რ ი ს ტ ე ა გ შ ი . ფრანციაში ნიორტის ქალაქიდან სწერენ გაზეთს «Europe»: ჩვენის ქალაქის სამსაჯულო აწარმოებს გამოძიებას ერთს მღვდელზედ, რომელს აბრალევენ ერთს საზიზღარ საქმეს. მღვდელი გოტიე, შანდენიეროს ვიკარი, სამი წელიწადი იყო მოძღვრად ერთის ჩვიდმეტის წლის ქალწული ქალისა, რომელიც ეკუთვნოდა ჰატოლსანს ოჯახს და რომელსაც ჭქონ-



და მიღებული განათლება ზუსტიეს სარჯულო სახელში. მოძღვარი მალე მიხვდა, რომ მას ჭქონდა საქმე მხურვალე ბუნებასთან. ერთ-ხელ ადსარკების დროს მღვდელმა, წარმოთქვა რა შენდობის სიტყვა, ჭკითხა მას: «როზა! გიყვარვარ»? არა მიუგო აღელბულმა ქალწულმა. «მიტოვებდი, როზა, ნუ ტყუულობ, ნუ ამბობთ სიცრუეს ეკლესიის წინაშე. მე გაძლევთ შენდობას! და გაიმეორებ, გიყვარვარ?» ახალგაზრდა ქალი ცოტა შეირყა, და ბოლოს წარმოთქვა უბედური «დ ი ა ხ», რომელსაც სამუდამოდ უნდა დაეღუპნა მისი აზრება და მოეტანა თან უბედურება მთელი მისი ოჯახისათვის. «მე ეს ვიცოდი, ჭსოვქა მაშინ გოტყე, მეც მიყვარხართ და ნიშნად ამისა წაიღეთ ესა» და საადსარკებო მოაჯარის შუა მან მიაწვდინა პატარა სურათი, რომელზედაც თავის ხელით დააწერა: «გაძლევ ჩემს გულს; იმას ყოველთვის შენ ეყვარები, — ეხლა, განაგრძელა მან, დამიმტკიცე შენი მეგობრობა, გადმოდი ჩემსკენ» ახალგაზრდა ქალი დაემორჩილა . . . . ჩვენ აქ გაკუშვებით შემდგომ კორრესპონდენტის ნათქვამს და მოჰყუმატებთ მხოლოდ იმას, რომ განონმა გარდუწევიტა მღვდელს სასჯელი, რომელიც დაწესებული არის უმანკოების პუბლიკური შეურაცხებისათვის: ერთი წელიწადი საპერობილეში ჩასმა და 200 ფრანკი (50 მანეთი) ჯარიმა.

**რ ი ც ხ ვ ი ჯ ა რ ე ბ ი ს ა შ კ ე ი ც ა რ ი ა შ ი .** შვეიცარიის რესპუბლიკაში სულ არ არის სამუდამო არმია (მისი დაწესება კიდევაც აკრძალულია კონსტიტუციით) და სამხედრო გასაკვალი შეადგენს შვეიცარიაში 1 მილიონს ტალერს (1), თუ ცოტა მეტს წელიწადში. ამასთან მას შეუძლიან მოთხოვნილებისა მეტრ წარმოადგინოს ჯარი, რომელიც ხშირად უძლიერესია მეორესხარისხის სახელმწიფოების ჯარებზედ. ბერნის სამხედრო გაზეთი წარმოგიდგენსაინტერესო ციფრებს შვეიცარიის ჯარის რიცხვზედ. 1 იანვარს 1863 წ. შვეიცარიაში ირიცხებოდა 196,000 მეომარი კაცი (ამათში 158,000მშვენიერად ნასწავლი ქვეპიოთი ჯარი და ამასთანავე საკ-

(1) ტალერი ედარება 93 კპ.



მაო რიცხვი მსოფლიულების და ანტილერისტებისა). ცხენოსანი ჯარი შვეიცარიის არმიის ძლიერ ცოტაა. გარდა ამისა შვეიცარიის არმიის შტაბში ირიცხება 637 აფიცერი და უნტერ-აფიცერი, ამ ნაირად შვეიცარიას შეუძლიან საჭიროებისდროს გამოიყვანოს ჯარი, რომელიც შეედრება ყველა მცხოვრებლების 8 პროცენტს და ამასთან ეს დიდი ჯარი ისრე იათად უჯდება მათ, რომ თითო მცხოვრებელს მოუდის წელიწადში სამხედრო ხარჯისათვის მარტო ნახევარი ტალერი.

რომ შევადაროთ შვეიცარიის სამხედრო წესი სხვა სახელმწიფოების წესსა, ცხადად დაკინახავთ მის უპირატესობას. გაუშვათ სხვა სახელმწიფოები დი ავილოდ თუ გინდ ბელგია, სადაც მართებლობის დაწეობილება და სამხედრო წესიც უკეთესია ბევრს ევროპიის სახელმწიფოებზედ. ბელგიაში ირიცხება 4,600,000 მცხოვრები და მზათა ჭეკის ჯარი მარტო 80,000, მაშინ როდესაც შვეიცარიაში არის 2,500,000 მცხოვრები და 196,000 მეომარი კაცი. ბელგიას უჯდება ამ ჯარის შენახვა 10,000,000 მანეთად, მაშინ როდესაც შვეიცარიის მართებლობა ხარჯავს მარტო 1,000,000 მანეთს. ეს მარტივი შედარება ცხადად გვიჩვენებს, რამოდენად სჯობია შვეიცარიის სამხედრო წესი სხვა წესს. როგორც ზევითა ვსთქვით შვეიცარიას არა ჭეკის სამუდამო ჯარი, ყოველი სრული-წლოვანი მცხოვრები კადდებულა, რომ ემსახუროს ჯარში და ისწავლოს იარაღის ხმარება. ამნაირი დაწეობილების სარგებლობა ცხადათა სჩანს, მცხოვრებლები არაჩიან სამხედრო სამსახურით მოშორებულნი თავის ოჯახსა და მუშაობასა, რომელზედაც დამოკიდებულია ქვეყნის სიმდიდრე და კეთილ-მდგომარეობა; სახელმწიფოს არაფრად უჯდება მათი შენახვა და საჭიროების დროს შეუძლიან გამოიყვანოს ესრეთი დიდი ჯარი, რომელიც ყოველთვის აღვილად დაიცვამს თავის-სამშობლო ქვეყანასა.

ტ ე ლ ე გ რ ა ფ ი ტ ო ფ ი ლ ი ს ი ს და ს ტ ა კ რ ო ზ ო ლ ი ს შ უ ა. ამ წლის იანვრის თვეში გაათავეს გაბმა ტელეგრაფის ხაზისა ტფილისის და სტავროპოლის შუა. ამბობენ რომ წელსვე მიიტანენ ამ მართულს როსტოვის ქალაქამდი, რომელიც შეერთებულია პეტერბურდთან ტელეგრაფით. ამ ნაირად ჩვენი ქალაქი შეერთ-



ბული იქნება ტელეგრაფით უკელა ევროპის დიდქალაქებთან; ამას რასაკვირველია ჩვენს ქვეყნის სარგებლობაზედ მოქმედება ექმნება, რადგანაც ტელეგრაფი გააადვილებს ამების გარდაცემას, რომელსაც მნიშვნელობა აქვს ნამეტნავად სავაჭრო საქმეებისათვის. — საკვირვლად გრცელდება ესა საჭიროება ტელეგრაფისა და ამისგან მათი სიგრძეც. უკანასკნელი გამოჩინებით, სიგრძე ტელეგრაფის ხაზისა ცას ქვეშეთში ედარება 320,000 კერსტს.

ახალი წეს-დებულება რუსეთის უნივერსიტეტებისათვის. რუსეთში უკანასკნელ დროში ბევრი ლაზარაკი იყო ზე კიდევ ბევრსა სწერდენ ჟურნალებში უნივერსიტეტის წესდებულების ნაკლულთვანებაზედ; მართლად ამბობდენ, რომ ძველი კანონები არ ეთანხმება ესლანდელ უნივერსიტეტების მდგომარეობას ღავიწროვებენ სტუდენტებსაო. ბოლოს მმართველობამაც მიაქცია ამას ჟურნალებსა ზე მანდო ერთს კომისიას ამასზედ პროექტის შედგენას. თვითონ შრომა ამ კომისიის არ არის ჯერ გამოცხადებული, მაგრამ გაზეთებში კი სწერენ ხოლმე ამებს ამ პროექტზედ, რომელიც ძლიერ საინტერესოა ყოველ განათლებული კაცისათვის. ჩვენ აქ გამოვჭკვრებთ რამოდენიმე ამბავს ამ პროექტზედ. — საზოგადოდ ამბობენ, რომ დიდი ცვილება არ მოუხდენიათო უწინდელ წესდებულებაში. სხვასზედ უფრო მეტი ცვილება არისო სასწავლო ნაწილში: მოუმატნიათ რამოდენიმე კათედრები, ზოგნი იო რად გაუვიათ. ისტორიკო-ფილოლოგიურ ფაკულტეტში მასწავლებლების რიცხვი გაუმრავლებიათ 19-მდი (12 პროფესორები ზე 7 დოცენტები იქმნებიან), გაიხსნება სამი ახალი კათედრა: ინდო-ევროპიული ენების შედარებითი გრამმატიკისა, საზოგადო ლიტერატურის ისტორიისა ზე ხელოვნების თეორიისა.

ფიზიკო-მათემატიკურ ფაკულტეტში იქმნებიან 18 მასწავლებლები (16 პროფესორი და 2 დოცენტი); ფიზიკური გეოგრაფია მოცილებული იქმნება ფიზიკისაგან. ხიმისათვის დაუწესებიათ 2 კათედრა; სოფლიური ეკონომიის მაგიერად იქმნება ტექნიკური ზე აგრონომიული ხიმია და სხ. იურიდიკულ ფაკულტეტში 18 მა-



სწავლებლები (12 პროფესორი და 6 დოცენტი); ენციკლოპედია სამართლისა და სახელმწიფოს სამართალი გაუყვიათ ორ კათედრად, რუსის სამართლის ისტორია შეადგენს ერთს კათედრას, დაუწყესებით ახალი კათედრა სლავენების სჯულის-მდებლობის ისტორიისა, ზოლიტიკური ეკონომია გადუტანიათ ისტორიკო-თეოლოგიურ ფაკულტეტში. მედიცინის ფაკულტეტში უწინდელი 10 კათედრის მაგიერად დაუწყესებით 16 და ამისთვის 16 პროფესორი და 17 დოცენტი. მართლ-მადიდებელი საწმენოების უკულა ფაკულტეტების სტუდენტებისათვის დანიშნულია ღვთის-მეტყველების კათედრა.

უნივერსიტეტში მიიღებიან ემაწილი კაცები, რომელნიც არ იქმნიებიან ჩვიდმეტის წლისაზედ ნაკლები, გიმნაზიის ატესტატით ან მოწმობით, რომ მათ გაუთავებიათ გურსი გიმნაზიაში; გარეშე ზიარებისათვის, რომელნიც ლექციების სმენას მოინდომებენ, შედგენილია განსაკუთრებითი განონები. ხარისხი ნამდვილი სტუდენტობისა (действительный студентъ) სულ მოისპობა. გურსის კადა უწინდელი დაუტოვებიათ, მაგრამ ყოველ სტუდენტს და თავისუფალ მსმენელს შეუძლიან დაიჭირონ ეგზამენი ამ ოთხის წლის გასვლამდინაც. ეგზამენი იქმნება მარტო გათავების დროს. ლექციების სმენისათვის ყოველ უნივერსიტეტში დაუდვიათ ერთი ფასი — 40 მანეთი: აქამდინ დიპლომის მიღებაზედ იყო დადებული ფასი ეხლა ამის მაგიერად ეგზამენის დაჭერისათვის სწავ ღულ ხარისხზედ სტუდენტმა უნდა გარდინადოს 5 თუმანი.

ზედამხედველობა სტუდენტებზედ და თავისუფალ-მსმენელებზედ შიგ უნივერსიტეტში ეხარება პრორექტორს, რომელი ამოჩეული იქმნება პროფესორებისაგან, ან ინსპექტორს, რომელი დანიშნების გარეშე ზიარებისაგან, მაგრამ პროფესორების ამოჩეუი. უნდა დაწესდეს უნივერსიტეტის სამსახულო სამის მსახულისაგან, რომელი პროფესორებისაგან იქმნიებიან ამოჩეული. ყოველი უწესობა, მოხდენილი სტუდენტების და თავისუფალ-მსმენელებისაგან უნივერსიტეტის კედლებში განსახილავად ამ სამსახულოში გარდიცემა.



გ ა რ ი ბ ა ლ დ ი ს მ ე დ ა ლ ი. — ელახანს გერმანიაში, ზუგს-  
ბურგის ქალაქში, გარბაზდის სახელად გამოვიდა შედეგები. ერთს  
მხარეს გამოხატულია გარბაზდის სახე და ზედ დაწერილია: «ჯუ-  
ზეპზე გარბაზდი, დაბადებული 1807 წელს», მეორე მხარეს გამო-  
ხატულია სამი ალფებორობული ფიგურა: შუაში არის ფიგურა იტა-  
ლიისა, რომელსაც უჭირავს ერთი სამფერად დახატული ბაიზადი,  
მარჯვენას მხარეს დაჩოქილი ფიგურაა ვენეციისა, რომელიც ეხვეწება ჯ  
რომელშიდაცა სჩანს ღომიწმინდა მარკოისა. მარცხენა მხარეს იმა-  
ვე მდგომარეობაში არის ფიგურა რომისა; იმის ახლო არის გა-  
მოყვანილი ძუ-მკელი ორი ტყუბის ძმითა რომელით და რემით.

ს ა ხ უ ქ რ ე ბ ი ს მ ი რ თ მ ე კ ა გ ა რ ი ბ ა ლ დ ი ს ა თ კ ი ს. —  
მილანის ქალებმა გარბაზდის გაუგზავნეს ადრესი, რომელიც იყო ნა-  
კერი დიდს თეთრს ატლასის ბალიშად; ადრესის სიტყვები მწკა-  
ნე აბრეშუმით იყო გამოყვანილი და იმ ქალების სახელი, რომე-  
ლთაც ის ბალიში შეჰკერეს, ნათელის აბრეშუმითა. სამასი ქალის  
სახელით იყო შემკობილი ეს ბალიში და ეველამ თავის სახელი  
თვითონ ამოკერა. — ბრერის მხატვრებმა გაუგზავნეს გარბაზდის თა-  
ვის პატრიკის-ცემის ნიშნად 12 სურათი, რომელშიაც მშვენიერად  
იყო გამოხატული მარტის 1848 წლის ხუთი მილანის დღეები. გარდა  
ამისა კიდევ ორი ფანტაზია, ერთში გამოხატულია გარბაზდი გა-  
პიტოლიასად, რომელიც აფრიალებს სამ ფერხან ბაიზადს, მეორეში ი-  
გივე არის გამოხატული ვენეციაში დოჯების სასახლის მუჯანრად  
მდგომი და ხალხს საღამოს აძლევს. ორივე საჩუქარი მთავრებს კაპ-  
რეაში ორმა დეპუტაციამ: ერთი შედგენილი იყო ქალებისგან ჯ  
მეორე მხატვრებისგან.

ს ტ უ დ ე ნ ტ ე ბ ი ს რ ი ც ხ ვ ი რ უ ს ე თ ი ს უ ნ ი კ ე რ -  
ს ი ტ ე ტ ე ბ შ ი. — რუსულ გაზეთებში სწერენ, რომ ეველა სტუ-  
დენტების და თავისუფალ-მსმნელების რიცხვი ექვსივე რუსეთის უ-  
ნივერსიტეტებში (პეტერბურგის, მოსკოვის, ყაზანის, ხარკოვის, კი-  
ევის და დერჰტის), ეხლა აღის 5831 — ამდი.



ეზიზოდი (\*) უნივერსიტეტის ცხოვრები-  
და მ. — ერთს წიგნში, რომელიც იყო დაბეჭდილი გაზეთში «Чвер-  
тая Почта», სხვათა შორის სწერენ ამ ამბავს: ოთხი უმაწვილი გა-  
ცო შევიდა ყაზანის უნივერსიტეტში. იმ გვარ შევიწროვებაში იუ-  
კნენ, რომ ოთხივემ ერთი პატარა ოთახი დაიჭირეს და ოთხსავე  
ერთი ხელი მიუცილებელი ტანისამოსი ქმონდათ: ესე იგი, ერთი  
შინელი, ერთი წყვილი ტანისამოსი ჭმარტო ერთი წყვილი წაღები.  
ამის გამო მათ უნდა რიგით ეაწნათ უნივერსიტეტში; ხან ერთი წავი-  
დოდა, ხან მეორე, ასე რომ კინც წავიდოდა და ლექციას მოისმენდა,  
მაშინვე თავის ამხანაგებს უამბობდა, რომელნიც შინა რჩებოდნენ. თუმ-  
ცა ამგვარი შევიწროება ძალიან უშლის უმაწვილ კაცს განათლებას,  
მაგრამ მაინც ამ ოთხმა კურსი დაასრულეს და ისრე კარგად დაი-  
ჭირეს ეგზამენი, რომ პირველი ხარისხის ატესტატები მიიღეს.

საოჯახო დრამები. — ამ სახელ-წოდებით არის დაბეჭ-  
დილი რუსულს გაზეთში «Современное слово» სტატია, რომელიც  
გვიჩვენებს ხასიათს რუსეთის უბრალო ხალხის შინაურ ცხოვრე-  
ბისას და ამისათვის ჩვენ აქ მოგვყავს. იმ სტატიის ავტორი ამ-  
ბობს: სოფლური საოჯახო ცხოვრება შესაწუხარი არის. ქმარი მო-  
მეტებულ ნაწილად მწკალებელია თავის ცოლისა, ცოლი მონაა აწამც  
თუ მარტო ქმრისა, აწამედ მამამთილისა და დედამთილისაც; არც  
დედ-მამა ექცევა უკეთ თავიანთ შვილებსა და მასლი თავის რძლებ-  
სა; ეს მიზეზები სულსამწუხარო შედეგს გვიჩვენებენ. ძალიან ხში-  
რად გვითხულობთ გაზეთებში იმათ აღწერას, რომელშიაც თამა-  
შობს დიდს როლს მუშტი, დანა, ცული, საწამლაკი და სხვა. აი მა-  
გალითად რამდენიმე შემთხვევა: — ერთს სოფელში მცენსკის უეზ-  
დში, ორლოვის გუბერნიასში, ბარბარე კასილოვისამ, ხუთის თვის  
გათხრილმა, მოსჭრა თავი ქმარს, იმისთვის რომ იმას ეცემა.

სოფელს გოროდეცეს, მაღოარხანგელსკის უეზდში, ორლოვის  
გუბერნიასში, გლეხკაცმა ანდრია ბოლოხოვმა დასჭრა დანით თავის

(\*) შემთხვევა, ნაწუვეტი რომელიმე ამბავიდან.



რძალი თებრონია დანილოვისა, ამისთვის რომ მას არ დანებდა.

სოფელს შილენსკს ენისეისკის გუბერნიაში გლეხკაცი პრეპოზიტი მოკლა თავის ცოლმა ეკატერინემ თუჯის ქოთანით, რომელიც თავში დაურტყამს.

სოფელს ნოვოგუზალოვსკს, ეკატერინოსლავის გუბერნიაში მოკლა კილაძეც ოტი-წლის გლეხ კაცის ცოლი თებრონია გორობიუკისა და ეჭვი იმის ქმარზედა აქვთ.

ოთხი წლოვანი კაცის მკვლეი. — ფრანციზულ «Gazette des Tribunaux-ში», სწერენ ერთს საშინელ შემთხვევას. ფრანციისა ჩრდილოეთ — აღმოსავლეთის ნაწილში, ერთს სოფელში, რომელიც არის ნოიონის ქალაქის ახლო, ცოლ-ქმარნი გამოვიდნენ თავის სახლითგან, რომელშიაც გაუშვეს ორი თავიანთი შვილი: ქალი, რომელიც იყო ოთხის წლისა, და ვაჟი ორის წლისა. ორთავ ემაწვილთ ეძინათ; პატარა ხანს უკან მეზობლებმა დაინახეს კომლი, რომელიც გამოდიოდა კარის თანჯრიდამ ღ-ის სახლებში. როდესაც იმათ გატყეს კარები, ნახეს ერთი ემაწვილის სხეული სულ დამწვარი, და პატარა ქალი, რომელსაც შესწუხებოდა გული. როდესაც ცეცხლი გააქრეს და პატარა ქალი გონებაზე მოიყვანეს, მაშინ მან უანბო, რომ ცეცხლი თვით მოუკიდა, ამისთვის რომ იმას ჩადასვდაც შესძულებოდა თავისი ძმა. როდესაც იმას გამო-ღვიძებოდა და ენახა, რომ ისინი მარტო დარჩენილან, გრძელი ჯოხით სპიჩკის კოლოფი ჩამოეგდო თაროდამ და სპიჩკით ცეცხლი მოუკიდა ხალისათვის, რომელიც ეფარა ჩადაც საჭმელსა და იდ-გა პატარა ემაწვილის ღოგინის ახლო. მერე ასულიყო თავის სა-წოლზედ და იქიდან უყურებდა თავის ძმას ცეცხლ-მოკიდებულსა, რომელი მას უძახდა: ნინი, ნინიო. იმისგან მოკიდებული ცეცხლი იმასაც მოჰკლავდა, თუ იმის მეზობლებისა ცოტა გვიან გაეგოთ.

ქუჩდობაში მშობლისაგან. — რომ კარგად გაშინჯოს კაცმა სხვა და სხვა დანაშაულობა, გიბოვით, რომ უფროსი ნაწი-ლი მათგან მოხდება დანაშაულების შევიწროვებული მდგომარეობი-



საგან. თვითონ ხაზოგადობა თავის წესით მიიყვანს კაცს იმ წილ გამოუსვლელ მდგომარეობაში, რომ თითქმის დაძალებული იქნება, მოახდინოს რამე დანაშაულობა და დანაშაულობის მოხდენის მერმე სჯის მას ისრე სასტიკად ვითომც თვითონ იმაში არა ფერხ ბრალეულობა არა ჰქონდეს. თუ გინდ ავიღოთ შემთხვევა, რომელიც აქ მოგვეყვას: არ შეიძლება კსთქვათ, რომ აქ დამნაშავე ყოველის ფერში ბრალეული იყოს. შიშმა, რომ შიმშილით არ მომკვდარიყო, აიძულა ეს კაცი, რომ მოეპარა ჩამოდენივე კაპიკი. მეცნიერება სტატისტიკა გვიმტკიცებს ცხადი ფაქტებით იმ დამოკიდულობას, რომელიც არსებობს დანაშაულობის და კაცის გარემოების შორის. ჩვენ აქ გამოვიწერთ ჩამდენსამე ფაქტებს გამოჩენილი სწავლულის კოლების სტატისტიკიდან. ფრანციაში ქურდობისათვის 1846 წელში სამართალში იუვენ მიტემულნი 31,768 კაცი; 1847 წ. როცა ზური ძვირი იყო ამ რიცხვმა აიწია 41,626-მდი, ხოლო 1848-ში კარგი მოსავალი იყო და რიცხვი ქურდობაში და ჭერილ კაცებისა ჩამოვიდა 30,000-მდი. ამასვე ვხედავთ ანგლიაში. 1842 წ. როცა ზური იათვად ისუილებოდა და კაჭრობა კარგად მიდიოდა, რიცხვი დამნაშავეებისა იყო 24,000, მაშინ როდესაც 1848 წ. როცა დაეცა კაჭრობა და გაძვირდა ზური, მათმარიცხვმა აიწია 30,349. მერმეო რომ მოსხეს ბაჟი ზურზედ ჯ ამისგან გაიაფდა ყოველი საცხოვრებელი, დამნაშავეების რიცხვმა დაიკლო. მაგალ. 1853 წ. ეს რიცხვი ედარებოდა 27,057-ს.

სოფელს დილბეკს, ბრუსელის ქალაქის ახლო, ერთს საუდარში ყოფილიყო საწყლებისთვის ყუთი და იქიდგან მოეპარათ 28 სანტიმი (7 კაპიკი). მერმე კი გაიგეს, რომ იმ ქურდობის დროს იმ ყუთში 28 ფრანკი (7 მანეთი) ყოფილიყო, მაგრამ იმ კაცს, რომელსაც ის ყუთი გაეტეხნა, მარტო სანტიმები ამოეღო, ამ ფულითა ზური ეყიდნა, რომ თავის შიმშილი მოეკლას; გარდა, ამისა თვითონვე გამოეცხადებინა პოლიციაში თავის ქურდობა: იმას ეთქვა, რომ ზირველად მას უნდოდა ზურის საყიდლად ამოეღო ფული საუდრის ყუთიდან, მაგრამ იმაში რჩი სანტიმის მეტი ვერ ეპოვ-



ნა და მეტე საწელების უუთილამ ამოელა. ეს კაცი ძლიერ აღვილად დასაჯეს: ის ჩასვეს ამ საქმისათვის ექვს თვეს ციხეში; გარნა ის შექდლოთ ჩაესკათ საპყრობალებაში ხუთის წლის კადით, კანონის ძალითა.

ქლახან ვიკტორ ჭუგოს აუკედრებენ, რომ ვითომაც თავის უკანასკნელს რომანში «სახრადონი» ის უმატებს დასჯას და ამბობს ჟან-ვალუანი გაგზავნეს კატორგაში იმისათვის, რომ ჰური მოიპარა შიმშილის მოსაკვლეფათ. ვიკტორ ჭუგოს აუკედრიდნენ, ის კი არ იცოდნენ, რომ ვალუანის ისტორიას მალე წაიკითხავდნენ გაზეთის ფურცლებში, როგორც ნამდვილ შემთხვევას, არამც თუ მარტო რომანში.

ნ ა ვ ა ლ ე რ ი ს III ს ი ტ უ გ ი ს ს წ რ ა თ ა დ გ ა რ დ ა ც ე მ ა. — როგორ გაადვილდა ამ უკანასკნელ დროში საჩქაროდ ერთის ქვეყნის ამბისა მეორეში შეტეობა, შეგვიძლიან ადვილად წარმოვიდგინოთ ნაპოლეონის სიტუკის შემდგომის სწრაფის გარდაცემითა: სიტუკა, რომელიც ნაპოლეონმა წარმოსთქვა თორმეტს იანვარს სჯულის-მდებელობისა კრების გახსნაზედ, თექვსმეტს მინუტს მთლად ლონდონში გარდასცეს. ჰარიუის ტელეგრაფის სტანციიდან გაგზავნეს მეორის ოცი მინუტი რომ იყო და ლონდონში მიუვიდათ ოცდა თექვსმეტს მინუტს. ეს სიტუკა გარდაიცა ხუთს ტელეგრაფის მართულზედ და ეს საქმე მიანდო ტელეგრაფის გამგებმა ხუთ კარგად მცოდნეს ტელეგრაფისტებს. ჰარიუილამ ბრუსელში ეს სიტუკა გაგზავნეს ორის ნახევარზედ და ორის საათის შემდეგ ე. ი. ოთხის ნახევარზედ კიდევაც დაიბეჭდა ბრუსელში.

მ ი წ ი ს ქ ე ე შ რ კ ი ნ ი ს გ ზ ა ლ ო ნ დ ო ნ შ ი. 10 იანვარს ლონდონში გამართეს მიწის ქვეშ რკინის გზით სიარული, რომელიც მიდის სიტიდგან (1) სხვა ქალაქის ნაწილებში. აქამდინ  $3\frac{1}{2}$  ანგლიის გზა არის გახსნილი ( $5\frac{1}{2}$  კერსტი); მაგრამ ძალიან

(1) ერთი ლონდონის უმთავრესი ნაწილის სახელია.



ჩქარა კი კერ ღადის რკინის გზის მაშინა ე. ი. 5½ კერსტს 15 მინუტის განმავლობაში. ამბობენ რომ გზა ძლიერ კარგად არის განათებული, ასე რომ უკუფას უფრო ესიამოვნება სიტში მიწის ქვეშ რკინის გზით გასვლა, მინამ სიარული მიწის ზემოდ იმოდენა შეგროვილ ხალხში და ეკიზაუებით სავსე ქუჩებში. ჯერ პირველ კვირას, როდესაც რკინის გზა გახართეს, საქმე კარგად მიდიოდა. პასაჟირების (მგზავრების) რიცხვი, რომლებიც მსხდარან ამ რკინის გზის მაშინაში, მიახლოვდება 225,000 კაცამდინ, პირველ დღეს (შაბათს 10 იანვარს), როდესაც შეასრულეს ეს გზა, 38,000 კაცი იჯდა, მეორე დღეს 33,000. მერე ცოტ-ცოტა მოაკლდა, ზ მეორე შაბათს 80,000-ამდი ავიდა. რკინის გზის მაშინა გადის უოკელ ათს მინუტს შემდეგ. მაგრამ ჯერ კიდევ უნდა მოსპონ ის მაგნებელი მოქმედება, რომელიც კომლისაგან შესდგება ხოლმე იმ კიწრო გზაში და ძალიან აწუხებს კონდუქტორებსა და თეხის ამთებლებს; და თუ ეს მაგნებლობა მოსპეს, მაშინ შეიძლება მოემტოს რკინის გზის მაშინას სიჩქარე.

ახალი მოხმარება ფოტოგრაფიისა. — ეხლას ხანს ერთმა ფრანცუზმა კილელმა ფოტოგრაფიაში მოახდინა ახალი გამოჩენა, რომელსა დაარქვა ფოტო-სკულპტურა. ის ამბობს: ჩემი გამოჩენა იმაში მდგომარეობს, რომ ერთსა და იმავე დროს ავიღებო რამდენსამე ფოტოგრაფიის სურათებსა სხვა ზ სხვა მხრიდამ. ეს სურათები რომ მოაწეონ ერთი მეორესთან გამოვა ფიგურა, რომელი ისე კარგად წარმოადგენს სავანს, როგორც ბუნებაშია. ამ რიგად აღვიღად შეიძლება გაკეთება ბუსტებისა, პატარა სტატუებისა. და სხ. და სხ. თუ კილელმა აღასრულა თავის ჭაჩრი, ეს გამოგონება დიდ სარგებლობას მოიტანს.

სასტატისტიკოს ქემა კაკასიის საგეოგრაფიო საზოგადოებისა არის ჩართული სასტატისტიკო სქემა კაკასიის მხრისა, შედგენილი უფ. სტენიციისაგან. ჩასაკვირველია იმაში მოუვანილი ციფრები მარტო მიახლოებითი არიან, რადგანაც ჩვენში სტატის-



ტივისათვის საჭირო მასალები ჯერ კიდევ სწორედ არ არიან შეგროვილნი; მაგრამ ჯერ მეტი გზა არ არის, უნდა დაკმაყოფილდეთ მითი, რაც გამოკვლეული და შეტყობილია. ჩვენ აქ გამოვიწერთ იმ სქემიდან უმთავრეს ფაქტებს. სივრცე კავკასიის მხრისა, უფ. სტეპნიცკის გამოჩინებით, შეადგენს 7999,11 (1) კვადრატულ საგეოგრაფიო მილსა ან 387036,8 კვადრატულს კერსტსა, ამ სივრცეზედ წსტხოვრებს 4,554,867 სული კაცი. სიმჭიდროვე მოსახლეობისა (Плотность населения) გამოდის კვადრატულს მილზედ 569,43 კაცის სული ან კვადრატულს კერსტზედ 11, 77 ე. ი. შუა გამოჩინებით გამოდის, რომ ერთს კვადრ. მილზედ სტხოვრებს 569,43 სული კაცი, ან ერთს კერსტზედ 11,77. ეს რიცხვები შემდგომ ნაირად არის გაყოფილი ამ მხრის სხვა და სხვა ნაწილებს შორის:

	კვადრატული მილი	მცხოვრები	სიმჭიდროვე მოსახლეობისა კვადრატულ მილზედ.
სტავროპოლის გუბერნიის . . . . .	1355,79 . . . . .	359172 . . . . .	264,92.
თურგის მაზრა . . . . .	948,52 . . . . .	401211 . . . . .	422,99.
ეუბანის მაზრა . . . . .	1844,75 . . . . .	1089089 . . . . .	590,37.
სულ ჩრდილოეთს კავკასიაში . . . . .	4149,06 . . . . .	1849472 . . . . .	445,76.
დაღესტნის მაზრა . . . . .	547,51 . . . . .	566594 . . . . .	1034,86.
ბაქოს გუბერნიის . . . . .	1193,54 . . . . .	761060 . . . . .	637,65.
ერევნის გუბერნიის . . . . .	573,09 . . . . .	236689 . . . . .	413.
ტუილისის გუბერნიის . . . . .	861,28 . . . . .	499261 . . . . .	579,67.
ქუთაისის საღენყრად-გუბერნატორი . . . . .	674,63 . . . . .	641791 . . . . .	951,32.
სულ კავკასიის მთის გადმოღმა . . . . .	3848,05 . . . . .	2705395 . . . . .	702,69.

(1) აქ მძიმეს მარჯვნივ რომცხოვრები რომ არიან დასმული ნიშვნენ: პირველი ციფრი ერთის მათელის რიცხვის მეათე ღს ნაწილს, მეორე მეასედს.—კვადრატუ-



ამ სასტატისტიკო სქემიდან შეგვიძლიან ეგრეთვე შევტუთ სივრცე საქართველოს მიწისა და მთხროვებითი რიცხვი ამ მიწასზედ მცხოვრებლებისა. ტფილისის გუბერნიას, როგორც ზეკითა ვთქვით, შეიცავს 861,28 კვად. მილსა და 499261 მცხოვრებს; აქედან რომ გამოვიდეთ განჯის უეზდი, რომელიც არ ეკუთვნის საქართველოს და რომელში ითვლება 263,30 კვად. მილი და 118362 მცხოვრები, დარჩება 597,98 კვად. მილი და 380362 მცხოვრები საქართველოს მიწისათვის. ეს ციფრები შემდგომ ნაირად არიან განაწილებულნი:

	კვადრატული მილი	მცხოვრები	სიმჭიდროვე მოსახლეობისა კვადრატულ მილზედ.
ტფილისის უეზდი . . .	177,85 . . . . .	161763 . . . . .	909,55.
თელავის . . . . .	55,14 . . . . .	38321 . . . . .	694,98.
სიღნაღის . . . . .	84,23 . . . . .	71818 . . . . .	888,26.
გორის . . . . .	122,76 . . . . .	61652 . . . . .	502,22.
მთიულეთის ოკრუგი . .	76,73 . . . . .	23290 . . . . .	303,53.
თიანეთის ოკრუგი (თუშეთი და ფშავ-ხევსურეთი) . . .	81,27 . . . . .	20518 . . . . .	252,47.

ქუთაისის საღენჭაღ-გუბერნატოროში.

ქუთაისის უეზდი . .	78,01 . . . . .	97630 . . . . .	1251,51.
შორაპნის . . . . .	59,81 . . . . .	79404 . . . . .	1327,60.
რაჭა . . . . .	54,81 . . . . .	43992 . . . . .	802,63.
გურია . . . . .	39,99 . . . . .	54257 . . . . .	1356,76.
ახალციხის უეზდი . .	100,83 . . . . .	79563 . . . . .	789,08.
სამეგრელო . . . . .	121,92 . . . . .	183960 . . . . .	1508,86.

ლი მილი ნიშნავს სივრცეს, რომელსა აქვს ერთი მილი სიგანე და ერთი სიგანე-საგეოგრაფიო ანუ ნემეცური მილი 7 ვერსტია,



სვანეთი . . . . .	45,66 . . . . .	6044 . . . . .	132,37.
სამურძაყანო . . . . .	28,38 . . . . .	20666 . . . . .	726,51.
აფხაზეთი . . . . .	66,55 . . . . .	66275 . . . . .	995,87.
წებელდა . . . . .	48,54 . . . . .	6170 . . . . .	127,15.

ესრეთ გამოდის, რომ საქართველო შეიცავს 1242 კვადრატულ მილს ან 60317 კვადრატულ კერსტს და 1858 წლის აღწერით მაშედ სცხოვრებდა 1,018,323 სული; სიმჭიდროვე მოსახლეობისა საქართველოში ერთს კვადრატულ მილზედ გამოდის თითქმის 820. ამასთანავე არუნდა დავივიწყოთ, რომ ეს რიცხვები ეკუთვნიან იმ საქართველოს მიწებს, რომელიც არიან რუსის მართობლობის ხელქვეით; გარდა ამისა ოსმალეთს უჭირავთ დიდ-ზომი ნაწილი საქართველოსი: აჭარა, ლიკანა, ჭანეთი, ქობულეთი, სადაც სცხოვრობენ ეხლაც ქარგელის ტომის ხალხნი და რომელნიც საქართველოს ძლიერების დროს ჩვენს მეფეებს ეჭირათ.

ნამეტანი არ იქმნება აქვე მოვიხსენიოთ რიცხვი საბატონო ემებისა, განსაკუთრებით ეხლა, როცა წოდება მათი საქმე. მთელს საქართველოში ითვლება მიახლოებით საბატონო ემები 55,000—დამ 70,000 კომლამდი; ამ რიცხვიდამ მოუდის 40,000 კომლიდამ 50,000—მდე იმერთს, გურიას ზ სამეგრელოს, — ზ 15,000 — დამ 20,000 კომლამდე ქართლსა და კახეთს.

ახალი წიგნის მაგაზინი ტფილისში. ჩვენ დიდის სიამოვნებით შევნიშნეთ, რომ ჩვენს ქალაქში თან და თან ვრცელდება წიგნების მოთხოვნილება. ამ მოთხოვნილებას უკელაზედ უფრო ცხადათ ის გვიმტკიცებს, რომ ძლიერ დიდხანი არ არის, რაც ტფილისში არც ერთი წიგნის მაგაზინი არ იყო; ეხლა ერთის მაგიერად სამი გვაქვს. ამ მაგაზინებისაგან უკელაზედ წინეთ იყო გახსნილი უფ. ენუიაჯიანცის მაგაზინი, მაგრამ იმაში სომხური წიგნების გარდა სხვა ენებზედ ძლიერ ცოტა წიგნები იზოგებოდა. ამითი სარგებლობდა მეორე მაგაზინის პატრონი უფ. ბერენშტამი და საშინელ ძვირად ჰყიდდა წიგნებს. სხვა ვისთან წახვიდოდით წიგნის სასყიდლად, ან მისი მაგაზინში უნდა აგედოთ, ან



ზირდაზირ რუსეთიდან უნდა დაგებარებინათ. თითქმის ყველანი არ-  
 ჩევდნენ აქ მაგაზინში წიგნის გამოჩენას, მინამ რუსეთიდან და-  
 ბარებას, რადგანაც დიდხანს უნდოდა მოცდა, სანამ იქიდან მოუვი-  
 დოდათ. ეს კარგათ ესმოდა უფ, შერენშტამს და რადგანაც მოზირ-  
 დაზირე არა ჰყვანდა უფრო და უფრო უმატებდა ფასს თავის წიგ-  
 ნებს, ამასთანავე, რა საკვირველია, მისი ჯიბეც თან და თან სქელ-  
 დებოდა, მაგრამ ეხლა კი გგონებთ, გათავდა მისი მეფობის დრო,  
 გამოჩნდა მესამე მაგაზინი, სადაც, იმედია, საქმეს კეთილ სვინი-  
 დისიანათ წაიყვანენ. ახალი წიგნის მაგაზინის პატრონი არის უფ.  
 ისააკ ტერ-მიქელიანი, რომელიც კურსის შესრულების შემდეგ მოს-  
 კოვის უნივერსიტეტში ჩამოვიდა თავის სამშობლო ქალაქში და,  
 ჩვეულების წინააღმდეგ, არ შეტრუა მაშინვე თავი სამსახურში, რო-  
 გორც შეებიან თითქმის ყველანი, ვისაც კი მიუღია ცოტაოდენი გა-  
 ნათლება. მას ჰქონდა შეძლება და უნდოდა იმისთანა საქმისათვის  
 მოეკიდნა ხელი, სადაც მეტი სარგებლობის მოტანა შეეძლო სა-  
 ზოგადოებისათვის ჭ ამოიჩნია წიგნის მაგაზინი. უკეთესი საქმის  
 ამოჩენა არ შეიძლებოდა. ამასვე უკეთესს რომელ საქმეში მო-  
 იხმარდა უფ. ტერ-მიქელიანი თავის ფულს? ყველამ ვიცით, რა  
 სასარგებლო არის ქვეყნისათვის წიგნების გავრცელება, ვიცით ეგ-  
 რეთვე, როგორ ძნელი იყო ამდენ ხანს ჩვენში კარგი წიგნების შოუ-  
 ნა. ჩვენ ისრე მოშორებული ვართ ევროპის დიდ ქალაქებს, რომ  
 ძლიერ გვიან ვიტყობთ შესანიშნავი ახალი წიგნების გამოსვლას;  
 მეჩვეთ თუ მოვინდომებდით ამ წიგნის შეძენას, ან თვითონ უნ-  
 და დაგებარებინა და სანამ მოგვივიდოდა, ეს თხოულება კიდევაც  
 დაჰკარგავდა თავის სიასლეს და ისტერესს, ან ერთი ორად მეტი  
 ფასი უნდა მიგვეცა შერენშტამისათვის, თუ ისიც ექნებოდა. ეხლა  
 ამ გვარი წიგნები გამოცემის შემდეგ მალე მოუვა უფ. ტერ-მიქე-  
 ლიანს და მსურველებს შეეძლებათ მალე შეიძინონ იათ—ფასად.  
 უფ. ტერ-მიქელიანს ექნება თავის მაგაზინში ფრანციზული, ნემე-  
 ცური, რუსული, სომხური და ქართული წიგნები, ეგრეთვე სურათები  
 და სხვა და სხვა გამოჩენილი კატეგორიის პორტრეტები. გარდა ამისა მან



თავის მაგაზინთან გახსნა მოთახეები სხვა და სხვა ყურნალების და გა-  
ზეთების საკითხავად. თუკი რომ ერთი მანეთი შეიტანოთ, ან წე-  
ლიწადში ერთი თუმანი, შეგეძლებათ ყოველთვის იკითხოთ იქა ეს  
ყურნალები და გაზეთები, და გარდა ამისა შინაც წაიღოთ საკით-  
ხავად. უფ. ტერ-მიქელიანი შემდგომისათვის ჭეიქრობს ბიბლიო-  
თეკის გახსნას, სადიდამაც დროებით შეიძლებოდა წიგნის წაღება  
საკითხავად. ღმერთმა ქმნას, რომ მისი განზრახვა მაღე აღსრულ-  
დეს. ჩვენის მხრით ჩვენ ვინატრებთ ამ მაგაზინისათვის ყოველს  
წარმატებას იმ იმედით, რომ ის იქმნება სასარგებლო საზოგადო-  
ებისათვის (1).

კ ა ლ მ ა ს ო ბ ის გ ა მ ო ც ე მ ა . — დიდხანს გელოდით ამ  
წიგნის გამოსვლას და ბოლოს როგორც იქნა გამოვიდა. გგონებთ,  
ბევრს ჩვენს მკითხველებს ექმნებათ გაცნობილი ეს ივანე ბატონი  
შვილის თხოულება უფ. დ. ბაქრაძის სტატიით, რომელიც დაბეჭ-  
დილი იყო 1861 წ. «ცისკარში». ეხლა გამოვიდა პირველი ნაწილი  
პირველი წიგნისა, სადაც წინეთ ჩართული არის უფ. ბაქრაძის შემო-  
ხსენებული სტატია. წიგნი მსხვილი და ადვილად წასაკითხი ასო-  
ებით არის დაბეჭდილი, მხოლოდ მასში ბევრი კორექტურის შეც-  
დომები იპოვება. კალმასობა დაბეჭდილია უფ. ი. კერესელიძის სტამ-  
ბაში, სადაც კიდევ ისუილება. მისი შეძენა შეიძლება ეგრეთვე უფ.  
ი. ტერ-მიქელიანის მაგაზინში. ფასი პირველი ნაწილისა 2 მანეთია.

---

(1) ზოგიერთებისათვის იქმნება საჭირო იყო ამ მაგაზინის აღრესის ცოდ-  
ნა. უფ. ტერ-მიქელიანის მაგაზინი არის გოლოვინის პროსპექტზედ, შტაბის  
კვერდით, არწრუნის შენობაში.



სეების გასხვლის დროს ჟანი დღეში იღებდა სამუშაოს 18 სუს; ამ მუშაობის გათავების შემდეგ მიდიოდა მუშად მკაში, დღიურ მუშად, სადმე ფერმაზე მწყემსად, ერთი სიტყვით, რაც კი შეეძლო და ხელიდამ გამოზდიოდა. ამის დაც თავის მხრით მუშაობდა, მაგრამ რა შემწეობას მისცემს და ან მუშაობის თასით რა გაუხდება დიდ ოჯახს, რომელშიაც შვიდი წვრილ-ფეხობა იყოს!

ეს უბედური ოჯახი სისაწყლის გამო თან და თან დაეცა და გადარიბდა. ერთხელ დიდი ზამთარი იყო. ჟანმა სამუშაო ვერ იშოვა; მთელი სახლობა უკანასკნელი ღუგმის ნატრული შეიქმნა შვილის წვრილ-ფეხობით!

ერთ კვირა-დღეს საღამოთი მოხერხებამ მუშურე საუდრის მე-იდნის ახლო მცხოვრები, ისინ-იყო ძილს აპირებდა თუ არა შემოესმა თავის ღუგმის ფანჯრის ძაღზე რახუნი. ხმაურობასეოდ ადგა, მივიდა და ნახა, რომ ვიღასაც ფანჯარა გაეტეხნა, ხელი შეეყო და იმ ხელმა ზურს დასტაცა და წაიღო. შხამო საჩქაროდ ქუჩაში გაკარდა და ნახა, რომ ქურდი მიწბოდა რაც კი შეეძლო. უკან გაუდგა მოქწია და დაიჭირა, თუმცა ქურდმა ზური ხელიდამ გააგდო მაგრამ, ჩადგანც ხელი მუშაზედ გასჭროდა და სისხლიანი ჭქონდა ამის მიზეზით, სასამართლომ გაამტეუვნა. იმ ზურის ქურდი იყო ჟან-ვალჟანი.

ეს ამბავი მოხდა წ. 1795-ში. ჟან-ვალჟანი სასამართლოში დაიბარეს და «ღამე სხვის სახლში ძალით ზურის მოპარვისათვის» გაამტეუვნეს. საუბედუროდ ამას ერთი თოფი ჭქონდა, თითონ კარგი მსროლელიც იყო და ხანდის ხან ნადირობდა სხვის ტყეებში. ამ შემთხვევაში ამას ბეჭი ავნო. ხალხს ძალიან ეჭვებოდა ბრაკონიერები (1), და ავის თვალთ უყურებდნენ. ბრაკონიერები და კონტრობანდისტები ხალხს ისე მიაჩნდა, როგორცაჟანაკები, თუმცა დიდი მთები ძეკს ამისთანა ადამიანებში და ზოგიერთ ქალაქის გარე მკვლელებში. მონადირე ტყეში სცხოვრებს, კონტრობანდისტა

(1) ბრაკონიერი—სხვის ადგილში მონადირეა.



მთებში ან ზღვაზე, ქალაქი კი აღამიანს აფუჭებს, უწყალოთა ხდის, მაგრამ მთა, ტყე და ზღვა, თუმცა კაცს გაუთლელად და უწყალოთა ხდის, მაგრამ ამისთანა ხალხს გულ-კეთილობა მაინც არ აკლია.

ჟან-კალჟანი კანონების ძალით ბრალეური აღმოსჩნდა, გაამტუჟნეს და გაასამართლეს. განახენი წაუკითხეს და ხუთის წლით გააღმარაჟეს გაგზავნეს კატორღაში.

აპრილის 22-ს 1796 წ.-სა, როცა შარეში ხდილობდნენ ბონაპარტის გამარჯვებას მონტენეტზე, სწორეთ იმ დღემ ბისეტრაში, ბეკრ ტუსადებს ერთ რიგზე ბორკილით ამწყდევდნენ. ჟან-კალჟანიც იმათში იყო. მაშინდელ ციხის ყარაულს ოთხმოც და ათის წლის მოხუცს ეხლაც კი ასსოვს ის უბედური, რომელსაც ჩრდილოეთის მხრით ეზოში მეოთხე რიგის ბოლოს ამწყდევდნენ. ეს საბრალო სხვათა შორის დედა-მიწაზე იჯდა. თავის მდგომარეობა არ ესმოდა, მაგრამ ეს კი იცოდა, რომ ცუდ ალაგს ჩაკადდა. მანამ ბორკილს ლურსმებით დაუჭედდნენ, ის უბედური ისე გულ ამოჟდომით ტირიდა, რომ ძლივს ზმა ამოედო; ხანდისხან კი კრუსუნით იტყოდა ხოლმე «მე ფავკრელოში ხეხილის მსხველი გიყავი» და მეტე თან ტირიდა და თან მარჯვენა ხელ ასწევდა მაღლა და დაუშვებდა. ასე შვიდჯერ თითქო შვიდ პატარა ემაწვილებს თავზე ხელს ახლებსო. ამითი იქ მეოთხე ენიშნებოდათ, რომ ქურდობა, თუ ჩაიდინა ამ კაცმაო, უთუოდ შვიდის ემაწვილის მიზეზითაო, რომლებთათვისაც ჩაუდენია ქურდობაო. ჟან-კალჟანს კისერზედ ხუნდი დაადეს ჩაადეს ურემში და გაგზავნეს ქ. ტულონში. ოც და შვიდის დღის მოგზაურობის შემდეგ მივიდა დანიშნულს ადგილს. ტულონში ამას სატუსადო წითელი ტანისამოსი ჩააცვეს; მთელი ამ კაცის სიცოცხლე ისე გაქრა, თითქო არც კი ყოფილიყო, სახელიც კი დაეკარგა, ჟან-კალჟანი აღარ ერქვა, ამას ეძახოდნენ 24601 №-სა.

ჟან-კალჟანის და რა იქნა? იმის შვიდ წვრილ-ფეხობას რა მოუვიდა? ვინ იკითხავდა ვის რა აწუხებდა? ან ვის რა დარდი



აქეს და რა ენადვლება, რომ ძირში მოჭრილის ახალი ხეხილის ქორთა ფოთლები ფეხ ქვეშ ითელებოდეს. ამისთანა შემთხვევა ეხლანდელ დროში იშვიათი არ არი; ვინ იცის რა მოუვიდათ იმ უბედურებს, ან სად დაიდუბნენ, უპატრონოდ, უბინად, უნუგეშოდ? იქნება ცალ-ცალკე დაისაქსნენ ჭალალებდნენ? ვინ იცის სად, საით მხარეს, სად ვის მოესწრო სიკვდილი სიღარიბით, მარტო ოხრად უთვის-ტომოდ, უნათესად? იმათ თავი დაანებეს თავის მხარეს, მიწა-წყალს, საცა დაბადებულ იყვნენ ზღაპრად იყვნენ. მთელ იმათ სოფელში, ვინც კი იცნობდა ყველამ დაივიწყეს ისინი. თითონ ჟან-ვალჟან-მაც კი ჩამდენიმე წლის უკან, რაც კატოქლაში დაჭყო, თითონ იმანაც კი დაივიწყა ისინი. ჟანის გულში, უწინდელ დიდ იარის მაგიერად, ეხლა პატარა გაკაწრული ადგილი და იყო, ესღა იყო მეტი არა ფერი.

რაც ხანი ჟანი ტულონში იყო, მარტო ერთხელ, ისიც როგორღაც, შეეტყო თავის დის ამბავი. მგონია, იმის ტუსადობისა, მეოთხე წლის ბოლოს არ ვიცი ვის მიეტანა ამბავი. ვიღაცას ნაცნობს ენახა იმისი და, რომელიც თურმე პარიში სცხოვრობდა ერთ ვიწრო ქუჩაში წმინდა სუბლიციის ახლო. თავისთან ჰყავდა თურმე მარტო ერთი ემაწვილი უნცროსი კაჟი-შვილი. დანარჩენი ექვსი ემაწვილები სადღა იყვნენ? იქნება თითონ დედამაც კი არ იცოდა. თურმე მუდამ დილით ჟანის და მიდიოდა სობოროს ქუჩაში, 3 № ში ტიზოგრაფიაში და იქ მუშაობდა: წიგნების ფურცლებს ერთი ერთმანეთზე აწყობდა და მეჩე ჰკინძავდა. დადებული იყო, რომ სამუშაოდ უნდა მისულიყო დილის ექვს საათზე და ზამთარში განთიადის უწინ. იმ სახლში საცა ტიზოგრაფია იყო იქ შოკლაც იყო გამართული. ჟანს იმ შოკლაცში თავის შვილის წლის კაჟს ატარებდა სასწავლებლად; რადგანც ტიზოგრაფიაში დედა უნდა მისულიყო ხოლმე დილის ექვს საათზე და შოკლას კი შვიდზე ადებდნენ, ამ მიზეზით პატარა ბიჭი, მთელი ერთი საათი მარტოკა კარებთან იცდიდა ხოლმე, მანამდის შოკლას გაადებდნენ, იმას ტიზოგრაფიაში დედასთან არ უშვებდნენ, რადგანაც ამბობდნენ დედას მუშაობაში დაუშლისო. საცოდავი ემაწვილი მოკუნტული იჯ-



და ხოლმე ქუჩაში, სთვლემამდა და ზოგჯერ გულზე აბჯა მიგრული დაეძინებოდა. წვიმის ღროს, მოხუცებული დედა-კაცი ტიზო-გრათიის მეტადე თავისთან შეიყვანდა ხოლმე ოთახში. შვიდ საათზე შეოლა გაიღებოდა თუ არა, პატარა ბიჭი შევიდოდა. ჟან-ვალ-ჟანმა, მარტო ეს ანბავი შეიტყო, თავის უწინდელ სახლობაზე. ამ ამბავმა, როგორც რომ ელვამ ერთ წამს უეცრად გაუნათა სიცოცხლე: თვალ წინ თითქო უეცრად თანჯარა გაეღო და თავის საუკრელ ნათესაობის ბედის წერა უჩვენესო. ამ იმბავის მეტი, თავის დაზე ამას აღარ შეუტყვია რა, არც მოსუღია, არც თვალითღა უნახავ, და ამის შემდეგ არ სად შეხვედრია. ეს იყო; ამის შემდეგ გულიდამ კიდევ ამოირტყხა, აღარ აგონდებოდა და სრულიად დაავიწყდა ნათესავები. თავის ნაღველიც ეყოფოდა.

მეოთხე წლის ბოლო თვეებში, ჟან-ვალ-ჟანმა სატრუსადოდამ გაპარვა დააპირა, ამხანაგებმა შემწეობა მისცეს, როგორც რიგია ხოლმე ტრუსალებში ამ გვარ შემთღვეულობაში. გაიპარა და გაიქცა. ორი დღე თავისუფლად მინდვრებში დაწანწალებდა, მაგრამ ვაი იმ თავის-უფლებას! განა ეს თავისუფლებას, რომ კაცი მუდამ წამს შიშით უკან იხედებოდეს, ხომ არ მამდეკენო, უბრალო ხმაურობაზე თრთოდეს, ეგელა ფრისაგან ეშინოდეს: ბანზე ბუხრის კომლისაც, გამლეღ-გამომეღელისაც, ძაღლის ეეფისა, გატენებული ცხენისა, საათის ზარის რეკისაცა, — დღისაც კი, წადგანაც ეგელა სჩანს ჭხედვენ, და ღამისაც, — წადგანაც არა სჩანს რა, — გზისაც, ბუჩქისაც ჭ ძიღისაც კი!

გაპარვის მეორე დღეს საღამოზე ჟან-ვალ-ჟანი დაიჭირეს. სასამართლომ დასასჯელად სამი წელიწადი კიდევ მოუმატა კატორღაში ყოფნა, ასე რომ უწინდელ ხუთის წლითი შესდგებოდა რვა წელიწადი. მეექვსე წელიწადზე იქ ყოფნისა ჟანს კიდევ მოუვიდა რიგი გაპარვისა; კიდევ გაიქცა, მაგრამ მაინც კიდევ ფუჭად ჩაუარა. როცა ტრუსალები დასთვალეს და ნახეს, რომ ჟან-ვალ-ჟანი აკლდა, მაშინ ზარბაზნის სრულით ეგელას შეატყობინეს ტრუსადის გაქცევა. ყარაულებმა ღამე იზოვნეს ერთი შეუსრულებელ გემის ფსკერს



უკან. უკან ანა ნებდებოდა, და ამის გამო რომ გაიქცაო და და-  
ჭერის შემდეგ ანა ნებდებოდაო, კიდევ დასაჯეს, ხუთი წელიწადიც  
მოუმატეს და პირველ ორ წელიწადს ორ კაცი ბოროტად უნდა  
ყოფილიყო დაბმული, იმ ხუთის წელიწადით გახდა ცამეტი წელი-  
წადი. მეათე წელს კიდევ გაიქცა და კიდევ დაიჭირეს: სამი წელი-  
წადიც ამისთვის მოუმატეს. ბოლოს მგონია, მეცამეტე წელიწადზე  
თავის კატორღაში დაპყრობისა, უკანა მაინც კიდევ გახდა უკანა-  
სკნელი გაქცევა, მაგრამ სულ ოთხმა საათმა არ გაიარა, რომ კი-  
დევ დაიჭირეს. იმ ოთხ საათის თავისუფლებისათვის, სამი წელი-  
წადიც მოუმატეს . . . . სულ ერთიანათ ცხრამეტი წელიწადი ი-  
ყო დამწყვდეული. ღვინობის თვეში წ. 1815-ში უან-კალუანი გა-  
ანთავისუფლეს კატორღიდან, საცა დამწყვდეული იყო 1796 წლი-  
დან, იმისთვის, რომ ფანჯრის შუშა გაეტეხნა და ერთი პური მო-  
ეპარნა თავის მშვიერ სახლობისათვის.

უან-კალუანი გალერაში ტირილით და კანკალით მივიდა, ეხლა  
კი როცა გაანთავისუფლეს, გულ-გაქცეხული გამოვიდა. მივიდა—  
სრულ-იმედ მიხდილი და განწირული, გამოვიდა დაღონებული და  
მოწყენილი.

რა ცვლილება მოხდა ამ კაცში?

---

## IX.

### სასო-წარკვეთილების მოჩვენება.

კვდებით დაგანახოთ!

დეე საზოგადოებამ ეს ეკელა დაინახოს და შეიტყოს, რომ-  
ლის მიზეზიც თითონვეა.

როგორცა ესტეკი უან-კალუანი გაუხდელი იყო, მაგრამ არ იყო  
ბრწყინი, ბუნებითი ჭკუა ქონდა: უბედურებამ, როგორც რომ სწავ-  
ლამ გაენათლა გონება.



ჯოხ ქვეშ, ბოჩკილით, საპერობილეში დაღალულ-დაწყვეტილი, სიტხე ჰაზანაქებაში გაღერაზე, ხმელ ფიცარზე დაწკებოდა ხოლმე, ჩაფიქრდებოდა და დაიწყობდა ჭსჯას.

მოსამართლედ თითონ განდა.

ჯერ თავის თავის გასამართლებას დაიწყო!

დაწმუნდა, რომ თითონ ბრალდებულ იყო: დანაშაულობის თვის დასაჯეს. გატუდა, რომ უტკუოდ მოიქცა და ავი საქმე ჩაიდინა. ზური ისე რომ ეთხოვა, იქნება, უარი არეთქვად და მოწყალებათ მიეცათ, ზ მართლათაც უფრო უმჯობესი იქნებოდა, რომ ის ზური რომელიც მოიპარა, მოწყალებით, ან მუშაობით მოეპოვა. თავის გასამართლებლად რომ ეთქვა შიმშილმა მოცდა და მოთმენა არ იცისო, ამითი მაინც თავს კერ გაიმართლებდა; ერთიც, იშვიათი მაგალითია და ძნელად, თუ კაცი შიმშილით მამკვდარიყო, ჩადგანც საუბედუროდ, თუ საბედნიეროდ კაცი ისეა გაჩენილი, რომ ზნეობითად, სულთ და ხორცილთ რაც უნდა დიდ ხანს იტანჯებოდეს, მაინც კიდევ შეიძლება შესძლოს და არ მოკვდეს; მაშა სადამე უნდა მამეთმინაო, იმ საწყალ ემაწვილებისთვისაც კარგი იქნებოდა ჩემი მოთმინებაო; რომ იმის მხრივ უტკუობა იყო, რომ ისეთმა საწყალმა და უღონო კაცმა, მთელ საზოგადოებას ისე გაბედვით საუკლოში ჩააკლო და ეგონა სისაწყლისაგან ქურდობით გადარჩენა; დაწმუნდა, რომ რაც უნდა იყოს, მაინც ცუდი ღონე და ხერხი ამოიჩნია, რომლის გამოც მუდამ დაიდრახებოდა. ერთის სიტყვით შეიტყო და დაწმუნდა, რომ თითონ იყო ბრალდებულ ზ გასამტყუნარი.

მერე თავის თავს ჭკითხა:

მარტო მე ვარ გასამტყუნარიო? განა ეს კი არ უნდა ვითიქროთო, ზირკელად: რომ მე, მუშა კაცი გულ-ხელ დაკრეფილი უსაქმოდ ვიყავ, რომელიც კერ ვიშოვე,—და მე, შრომის მოყვარე მუშაკს ლუკმა ზური არა შექონდა და მენატრებოდა? მეორედ: მე რომ გაკტუდი და სრულიად კალვარე ჩემი დანაშაულობაო, განა ეს ძალიან მომატებული და სასტიკი სასჯელი არ დამინიშნეს და



არ მომაყენესო? ამითი კანონი და მმართველობა, ამ გვარ ჩემ სასტიკ დასჯით უფრო დამნაშავე არ არი, ვირემც მე ქურდიო? განა იმ სასწოროს მხარეს უფრო არ უნდა დაეძლია, რომელზედაც მოტეკებაო? და იმ მომატებული სასჯელის დანიშვნით თვით მოსამართლე და მსჯულები მოკალეობის ქვეშ არ ვარდებაო ზ თვით საზოგადოებაცაო? ერთიც, ეს სასჯელი, რომელსაც მე თითო ჩემს გაქცევაზე მიმატებდნენ იმას არ მოასწავებს, რომ ძლიერი საზოგადოება ჩემისთანა უღონოს და საწყლის სიცოცხლეს გადამკიდებია? ერთის სიტყვით ეს საზოგადოების დანაშაულობა არ არი დამნაშავე ვიერთან, რომელითაც მე ასე ცხრაშეტი წელიწადი დამხაგრეს? თავის თავს ჭკითხა:

რა უფლება აქვს საზოგადოებას, რომ ასე ძალზე სტანჯავს თავის მოძმე სა, ერთის მხრივ თავის უჭკუო დაუნახელობით და გაუგებლობით, მეორეთ—თავის უწყალო განსჯით, გაგებით და სამუდამოდ საწყალს კაცს აგდებს ნაკლებულების და ნამეტანობის შუა: ნაკლებულებაში,—რომ სამუშაო საქმეს არ უჩენს, და ნამეტანობაში მომატებულის დასჯით.

საზარელი არ არისო, რომ საზოგადოება ასე ექცეოდესო იმ საწყალ თავის მოძმეთათ, რომელთაც შემთხვევით და ბედით უკელაზე ცოტა ზგებიანთ სარჩო და ქონებაო, და რომელნიც საცა სამართალია, უკელაზედ უმეტესად შესაბრალისნი არიანო?

როცა ეს აზრები ახსნა, მაშინ საზოგადოებას დაუწყო ჭსჯა, თავის გულში ის გაამტყუენა, გაასამართლა და შეიძულა.

ვირობა დასდო, რომ ვირველ შემთხვევაშივე ხალხს მაგიერი გადაუხადოს და თავის ფიქრით დაწმუნდა, რომ სასჯელი, რომელიც დაუნიშნეს და გადახდევინეს მარტო უსამართლო და უსვინილისო კი არ იყო. უკანონოც კი იყო. შემდეგ იფიქრა: საზოგადოებას ჩემთვის თავის გაჩენაში, სიავის მეტი არა უქნია რა, სიუმაწვილეშიაც კი ტკბილი ზ გულ-შემატკივარი სიტუვა არავისგან არ შემიტყვია, თითქმის არც თავის ღვიძლი მშობლისგანა.

ჟან-კალჟანი, როგორც უწინაც ესთქვი, ბუნებით ბოროტი კაცი არ იყო; როცა გაღერაზე გაგზავნეს, ჯერ მაშინაც კიდევ გულ



კეთილი იყო. იქ ყოფნაში გაასამართლა საზოგადოება და იგრძნო, რომ თან და თან, მრისხანე გულისა ხდებოდა, ღვთის განგება გამტყუვნა და გრძნობდა, რომ უსჯულო და უკეთური შეიქნა.

თან და თან უფრო და უფრო შეუბრალებელი შეიქმნა. გული უცვდებოდა, ისე რომ იმ ცხრამეტ წელიწადში, რაც იმან სატუსალოში დაჰყო, იმის თვალს არც ერთხელ ცრემლი აღარ უნახავს.

## X.

### წევდიადი და ტალღა.

გემში მეოთხე კაცს ფეხი გაუსხლტა და ზღვაში ჩავარდა. ვინ რას დასდევს? ქარი იმ ბნელ უღუზო გემს ერევა და ჭმართავს, გემი არა დგება და მიცურავს. ზღვაში ჩავარდნილი კაცი ხან იღუპება, ხან ისევ გამოჩნდება, წყალი ხან დაუურუებელავებს, ხან ისევ პირზე ამოაგდებს, ის ხელებს იშვერს, იქნევს, მშველელს ეძახის, მაგრამ არავის არ ესმის. ქარით შერყეული გემი თავის თავს ძლივს იმაგრებს; შიგ მსხდომნი და მეგემნი თითქმის არც კი ხედავენ, რომ იმით ახლოს კაცი იღუპება: იმ უბედურის თავი, როგორც წერტილი ძლივსღა ჭსჩანს იმ თვალ მიუწითამელ ზღვის ტალღებში; იმის განწირული ძახილი უდაბურებაში იკარგება. გემის იალქანი, რომელიც თან და თან შორდება: იმ კაცის თვალში მოჩვენებათ ჭჩანს. ის იმას უეურებს გაშტერებულის თვალთ, მაგრამ იალქანი თან და თან თვალდიდამ ეკარგება, შორდება და ბოლოს ქრება.

ის კი პატარა ხანს უწინ იმ გემზე მეგემედ იყო, ხევათა შორის ისიც გემის საჩივრედ დადიოდა, იქაური იყო; მზე ისე ათბობდა ამას, როგორათაც სხვებს, სუნთქავდა — ერთი სიტყვით ჭსცხოვრებდა. ეხლა რა დაემართა? ფეხი წაუსხლტა, ჩავარდა და მშვიდობით! ის კაცი საოცარ ზღვის ტალღებ შუაა. იმის ქვეშ სუუკელა მოძრაობს. ქარი წამოდებულ საშინელ ტალღებს ზედ ანარცხებს და მთელი ზღვა ფორთქენაში და დუდილშია. უფსკრულისაკენ



იძირება. რაკი ჩაიდუბება, ძირს ათას წაირი ზღვის ბაღახი ფეხებს უხლართავს და, ის საბრალო ჭკრძნობს რომ უფსკრულის კერძი ხდება და როგორც ერთი ჩაღა, ზღვის ქაფში ისე ერევა. ამას ერთი ტალღა მეორე ტალღას ახეთქებს; სიმწარეშია. გაათრებულ ი უკიანე იმ უბედურის დაღუპვას სცდილობს და იმის წკალებასე და ტანჯვასე უფსკრული თითქო შეექცევაო და ეველა თითქო იმ კაცსე მრისხანებსო. მაგრამ ის მაინც კიდევ ებრძვის წყალსა, ცდილობს გადარჩენასა, ცდილობს წყალს შეუმავრდეს. მოთმინებით თავის თავს ძალას ატანს—ცურავს. მაგრამ უკანასკნელი ღონეც კი ერთმეკა; მტერი ჭი ძაღოვანია! გემი რა იქნა? აგე! შორს არის და თჳალით ძლივლა ჭსჩანს გორიზონტის ბინდ-ბუნდში.

ქარი დაჭქროლავს, უთვალავი ზვირთები კიდევ ზედ ეხეთქებიან. ის კაცი თვალს ახილებს და ხედავს მარტო სევდიან შავდრუბლებს. თითქო სულთმობრძავი, ის ხედავს განუსაზღვრებელ ზღვის საზარელებას, რომელიც სიცოცხლეს ართმევს. ყოველგან ხმაურობს, ესმის და ზღვის გრგვინვა.

ცაში ფრინველები დაფრინავენ, მაგრამ ისინი როგორც ცის ანგელოზები ადამიანის მწუხარებს არას შეეღიან რა. ეველა მოფრინავს, მღერის, ამ კაცს კი სულთ ებრძვის, ყელში ხრიალი გაუდის და იძირება.

ის გრძნობს, რომ უკიანე და ცა იმას მარხვენ, უფსკრული იქნება იმის სამარედ და ცა იმის სუდარად.

ღამდ ბა; დიდხანია რაც ზღვაშია და იქილამ დახსნასა ცდილობს, მაგრამ ღონე სულ წაერთვა და წყალს კედარ გაჭმაგრებიან; გემი, რომელზედაც ხალხი იყო და ის იალქანი, რომელიც დიდხან თეთრად მოჩანდა—უჩინარი შეიქმნა.

ის კაცი მარტოდ მარტო დარჩა იმ თვალმიუწოდებელ და წევდიად უკიანის უდაბურებაში. ის ზღვაში იღუპება, თავის თავს ძალას ატანს, ცურვასა ცდილობს, მაგრამ მოჩვევი ატრიალებს; ის ეძახის, ეძახის მშველელს.

მე ადამიანი არსად არარი. ღმერთი სადღაა ?



ის კიდევ ეძახის, ეკედრება ვინც კი აგონდება და წასვტ კი ხედავს. არც ცაში და არც გორიზონტზედ არათეორი არა ჰსჩანს.

ის ეკედრება ქვეუნი სივრცეს, ზვირთებს, მთებს; მაგრამ ამაოდ! მაინც კიდევ ეკედრება ქარიშხალს, ფორთქენას, მაგრამ ფორთქენა მარტო ერთ დაუსახამოს ემორჩილება.

იმის გარემო ბნელა, ბურუსია, ზღვის გრგვინკაა და დაუსრულებელი ტალღების ცემაა. თითონ დაიქანცა და თავზარი დაეცა. ქვეშ უფსკრულია, ფეხის დასახვენი და დასამაგრებელი ადგილი, როგორათაც შველის იმედი არ საით არა აქვს. ის ფიქრობს, რაც მოუვა თავის მკვდარ გვამს იმ ბნელ უფსკრულებში. საშინელი სიცოცხე იმას ტანს უყინებს და უღურჯებს. ხელ-ფეხი ეხრუჭება, უღუნდება და კელარ უხმარია. ქარი, ღრუბლები, ზვირთები და ვარსკვლავები კელარა შველიან იმას. რა ქმნას? სრულ იმედმიხდილი ის წყალს აღარ ებძვის და დაღალულ დაქანცული სიკვდილს ეძახის და ექებს. ის სრულიად უფსკრულს ემორჩილება და შიგ ზღვის ძირში ეშვება.

განა ასე შეუკავებლად არ მიაქროლებს კაცობრიობა? თავის გზაზე ადამიანები სულთ და ხორცილთ ასე არ იღუპებიან, რომლებსაც კანონი და მართებლობა უფსკრულში აგდებს ხოლმე? და იმათ ხვეწნაზე და დახსნაზე განა ასე უარს არა ჰყოფს ხოლმე? აი ზნეობითი სიკვდილი.

ზღვა არის საზოგადოების სიბნელე, რომელშიაც დამხატვრული და დამტანჯველი კანონი თავის დასჯილებს აგდებს, ზღვაა—უსამზღვრო ჭირი და მწუხარება. ადამიანი შიგ ჩაკარდნილი და იმ უფსკრულის ამარად მინებებული მაღე დაიღუპება და მოკვდება, მაგრამ ვინ აღადგენს იმას?



XI.

ჟან-გალჟანის გამოღვიძება

შუალამისას ჟან-გალჟანს გამოეღვიძა, წადგან ძაღიან კარკ ლო-  
გინში იწვა. თითქმის ოცი წელიწადი იქმნებოდა, რაც იმას ლოგინ-  
ში არა ჰქმნიდნენ. მართალია, ტანთგაუხდელი იწვა, მაგრამ მაინც  
ნებიერობაში იყო და იმ ნებიერობაში, რომელიც ამას ხამად ე-  
ჩვენა, ძილი გაუკრთო.

ოთხი საათი მეტი ეძინა. მეჩე გაეღვიძა, თვალები აახილა,  
ბნელაში გარშემო მიიხედ-მოიხედა და თვალები ისევ დახუჭა, კი-  
დეკ ძილი უნდოდა, მაგრამ არ ეძინებოდა. ჟანგალჟანი ჩაფიქრდა,  
ათასი სხვა და სხვა ფიქრები მოსდიოდა; მეტადრე ხშირად უფრო  
ერთი, — რომელიც მეორეებს ავიწყებინებდა ზ სულ გონებას უბნე-  
ლებდა: ის ფიქრობდა იმ ექვს გერცხლის იარაღზე და წვინს ჩამ-  
ჩაზე, რომელიც იმ ღამეს გახშამზე ეწყო. საცა შეინახეს ისიც ი-  
ცოდა და ის გერცხლეული იმას არ ასვენებდა. ახსოვდა რომ  
ის განჯინა, საცა გერცხლეული შეინახეს, სასადილო ოთახში  
იყო მარჯვენა კარებისაკენ. შუალამის სამი საათი იყო ჟანმა კიდევ  
თვალები აახილა, ლოგინში წამოჯდა, ბნელაში ხელებით წაღაცას  
ძებნა დაუწყო; თავისი ჰარკი, რომელიც კუთხეში შეენახა, იზოვნა  
მეჩე ლოგინიდან წამოდგა და ფეხებ ჩამოშვებული კრალტზედ  
დაჯდა. პატარასან დაფიქრებული იყო; მეჩე ჩექმები გაიხადა, ლო-  
გინზე დაწყო და ისევ ფიქრს მიეცა. დიდ ხანს იქნებოდა იმ ფი-  
ქრში, თუ საათს ნახევარი არ დაეჩვენა, რომლის ხმამაც ჟანს თით-  
ქო უთხრა: «აბა დროა დაიწყო».

ის ადგა, ერთს წამს კიდევ დაფიქრდა და მეჩე უფრო დაუბ-  
და: მთელს სახლში სიჩუმე იყო. ფეხ აკრეფით ფანჯარასთან მი-  
ვიდა, რომელიც ბნელაში გააჩნია, ძაღიან ბნელი ღამე არ იყო;  
გაბადრული მთვარე ხანდახან ღრუბლებში შედიოდა, ქარი იმ ღრუბ-  
ლებს ფანტამდა და ამის გამო ქუჩებში ხან სინათლე იყო და ხან



ბნელდა. ჟანმა ფანჯარა გაშინჯა; ნახა, რომ ჩაჩხოხ რკინები არა ჰქონდა და პატარა ჩანგლით იყო დაკეტილი. ფანჯარა გააღო თუ არა, ოთახში ციკმა ჰქაერმა დაჰქროლა; ისეკ მიხურა. მეტე თვალთ გადახედა, რომლითაც უფრო გზებს ათვარიელებდა, ვერემ შინ-  
 ჯავდა. ხალს გაწმემოერტუა თეთრად შეღებელი დაბალი კედელი. იმ კედელზე გადახტომა ადვილი იყო. ხალს იქით დაინახა ხეხილის წვერები ერთ რიგზედ ჩაჩიგებული; იმითი მიხვდა, რომ ხალს ახ-  
 ლო ქუჩა უნდა ყოფილიყო ბუღვარსაკით. ამ დასვერის შემდეგ ჟანი მივიდა თავისი გუდა აიღო და იქიდან ჩაღაც ნაირი ნიკთი ამოიღო და ლოგინზე დასდვა; მეტე ჩექმები ჯიბეში ჩაიწყო. გუ-  
 დას პირი მოჰქრა, აივიდა, ქუდი თვალბში ჩამოიფხატა, ბნელაში თავისი ჯოხი იპოვა და ფანჯარის ახლო მიაუუდა. მეტე გაბედვით ლოგინთან მივიდა და ის ნიკთი აიღო, რომელიც წელან იქ დასდვა. ის ნიკთი რკინისა იყო, ერთი ბოლო წკვეტიანი ჰქონდა, მარ-  
 თალია ღამით ძნელი გასაჩიკი იყო, მაგრამ დღისით რომ გენახათ, მიხვდებოდით რის სახმარიც უნდა ყოფილიყო. ის იყო მადნებში და კოტორღებში სამუშაო რკინის შანდანი. ტულონში კატორღე-  
 ლებს მაღალ გოჩაკებს ათხრეკინებდენ, რომლებიც ტულონის გარ-  
 შემო იყო და იმისთვის სათხრელ იარაღებსაც აძლევდენ. მად-  
 ნის მთხრელის შანდანი რკინისაა, ძალიან მძიმეა და ერთი ბოლო წკვეტიანია, რომლითაც ქებში დაარჯობენ ხოლმე და ისე მუშაო-  
 ბენ.

ჟან-გალჟანმა შანდანი მარჯვენა ხელში აიღო, სული განაბა და ფეხაკრეთით ეპისკოპოსის ოთახის კარებთან მივიდა. ოთახის კა-  
 რები ნახევარზე ღია იყო, ეპისკოპოსს არ დაეკეტა.

ჟანმა ყური კარგად დაუგდო. არსად არ იყო ხმაურობა, კა-  
 რებს ნელა ხელი ჰქრა, კიდევ ყური მიუგდო და მეტე, როგორც იყო ოთახში უჩუმრად შევიდა. იმ სიჩუმეში ეპისკოპოსის წყნარი ფშვინვა შეესმა. ჟანი შედგა, ნახა, რომ მძინარე ეპისკოპოსის გვერ-  
 დით იდგა და ისე მაღე იმ ადგილს როგორ გაჩნდა თითონვე უ-  
 კვირდა.



იმ დროს ქარმა ღრუბლები გადაჭყარა და ფანჯარაში მიმდგარი მთვარის შუქი, ეპისკოპოსს სახეზე დაადგა: იმას მშვიდობიანად ეძინა. კარგი სანახავი იყო. ჟან-კალჟანი მთვარის შუქს იქით ბნელაში იდგა და ეპისკოპოსის განათებულ სახეს უყურებდა. იმისთანა სანახავი იმას თავის დღეში არ ენახა. იმ აღშოფოტებულის და აღელვებულის სინიდიდით, ჟანი იმ მშვიდ სანახავს რომ ხედავდა, მაშინ იმის გულში და ფიქრში რა ტრიალებდა? ძნელი გამოსაცნობია. არც თითონ ესმოდა და ადამიანიც კერ შეატყებდა. მარტო ეს იყო, რომ თავად მოუშორებელი დასცქეროდა მძინარე ეპისკოპოსს, სახეზე ცოტათი გაუბედაობა ეცნეოდა და თითქო რა წყალ შუა იყო: თავის თავის დაღუპვისა — ზე გადაჩენის შუა. ერთით თითქო უნდოდა მივარდნილიყო და ეპისკოპოსის ქალა დაესმხვრია, და მეორით კი — მისულიყო და იმის ხელები დაეკოცნაო. პატარა ხანს უკან თავის ხელი ნელა შუბლთან მიიტანა. ქუდი მარცხენა ხელში ეჭირა, თმები აწეწილი ჰქონდა, რკინის შანდანი მარჯვენა ხელში ეჭირა და კიდევ ღრმა ფიქრებში შევიდა.

ეპისკოპოსი კი იმ კაცის საზარელ და საშინელ ყურებაში კარგ გულთან ძილში იყო.

მთვარის შუქი, ბუხრის თავზე ჩამოკიდებულ ჯვარცმას ბინდ-ბუნდსავით ანათებდა და ისე სჩნდა, თითქო ჯვარცმულს ხელები გადმოემოსო და იმ ოთახში ერთს მძინარეს კურთხევას აძლევდესო და მეორეს მოტყუებასო.

უცებ ჟან-კალჟანმა ხელახლად ქუდი დაიხურა და საჩქაროდ კრათის სისწორიკ გაიარა, ეპისკოპოსს არც კი შეხედა და პირდაპირ განჯინასთან მივიდა, რომელიც ეპისკოპოსის თავით იყო. თავის წკვეტიანი შანდანი აიღო, იმ ფიქრით რომ განჯინის კლიტე გაეტეხა, მაგრამ რაკი დაინახა, რომ გასაღები შიგ იყო, განჯინა გააღო. პირველი ნივთი, რომელიც დაინახა, იყო კალათა, რაშიაც კერცხლეული ეწყო, ჟანმა კალათა აიღო, საჩქაროდ გამობრუნდა, კარებთან მივიდა, მერე სალოცავ ოთახში შევიდა, თავის ჯოხი აიღო და ფანჯარიდან გადახტა, კერცხლეული პარკში ჩაიწყო, კალათა



იქით გადისროლა; მეჩე ბაღზე გაიარა. კეფხესავით ბაღის კედელზედ გადახტა და გაიქცა.

## XII.

## ეპისკოპოსი მუშაობს.

ამის მეორე დღეს, დილით ადრე, მონსინიორი ბენკენიო თავის ბაღში დასვირნობდა.

იმ დროს მოახლე მადამ მაგლუარი სპინლად გაშფოთებული მივიდა ეპისკოპოსთან და უვირლით უთხრა:

— მონსინიორო, მონსინიორო! კალათით კერცხლეული რა იქნა? ხომ არ იცით სადარჩი?

— დიად, ვიცი, ეპისკოპოსმა უთხრა.

— მაშ მადლობა ღმერთს! ასე მეგონა დაკარგულა. ეპისკოპოსმა ის ისიუო ერთ ყვავილების კვადიდამ აიღო კალათა და მადამ მაგლუარს მისცა.

— ეს რასვხედავ! განა ცარიელია? კერცხლეული რაღა იქნა?

— ჰო! მაშ თქვენ კერცხლეულზე დაწდობთ? მე არ ვიცი სად უნდა იუოს.

კ — ღმერთო ჩემო! კაივე, მოუპარავთ! წუხელის რომ ჩვენსა აცო იუო, უთუოდ ის მოიპარავდა!

ერთ თვალის დახამხამებაში, ისე სჩქაროდ, როგორცკი მოხუცებულს შეუძლიან, მაგლუარმა სალოცავ ოთახში შეიჭბინა, მეჩე საწოლის ოთახში შეკარდა, განჯინაში კიდევ შეიხედა და ისევ მონსინიორთან დაბრუნდა. ეპისკოპოსი თავდახრილი იდგა და ერთ ყვავილზე ოხრავდა, რომელსაც კალათის დაცემასე ღერი გადასტეხოდა.

მაგლუარის უვირლზე, ეპისკოპოსმა თავი აიღო და ტანში გაიმართა.

— მონსინიორო! ის ჩვენი სტუმარი გაპარულა! კერცხლეულიც მოუპარავს.



ეპისკოპოსი ერთ წამს ჩუმად იყო, მეტე მაგლუარს შეხედა და მშვიდად უთხრა:

— ჯერ ერთი ეს მითხარით, განა ის კერცხლეული ჩვენი იყო? მაგლუარი გასახტეხული დარჩა და კერა უზასუხარა. ეპისკოპოსმა უთხრა:

— მაღამ მაგლუარო, მე უსამართლოდ ვიქცეოდი, რომ იმ კერცხლეულს აძენი ხანი ვინახავდი. ის—საწყელებს ეკუთვნოდათ. ის წუხანდელი ჩვენი სტუმარი კაცი ვინ იყო? რაღა თქმა უნდა. რასაკვირველია, გლახაკი და ღარიბი.

— ახა ღმერთო ჩემო! მაგლუარმა უზასუხა: — მე ხომ ჩემთვის და ჩემ ქალბატონისათვის არა ვფიქრობ. ჩვენთვის სულ ერთია, მაგრამ თქვენ მოსწონიოდა, კერძი რით უნდა მიიტევათ? ხელით ხომ კერა ჭსჯამთ?

ეპისკოპოსმა გაოცებით შეხედა:

— როგორ თუ რითა? განა ჭამა, კალის კოვზებით არ შეიძლება?

მაგლუარმა მხრები აიწია და სთქვა:

— კალას ცუდი სუნი უდის.

— მაშ რკინის კოვზები იყოს.

მაღამ მაგლუარი მწარედ დაიღრჩუა:

— რკინის კოვზი საჭმელს ცუდ გემოს აძლევს.

— რაკი ეგრეთ. მაშ ხის იყოს.

პატარა ხანს უკან, სწორეთ იმ სტოლზედ, რომელზედაც ამას წინად ჟან-კალჟანი იჯდა, მოსწინიორი ბენკენიო სამხარს მიიტმევდა და და თან მხიარულად მუსაიფობდა და უმტკიცებდა თავის დას, რომელიც სულ გაჩუმებული იჯდა, და მაღამ მაგლუარს, რომელიც რაღასაც დუდუნებდა, რომ რძეში პურის დასალბობად და იმის საჭმელად, არც ხის კოვზია საჭირო და არც ჩანგალიო.

მაღამ მაგლუარიკი თავის ფიქრში ამბობდა: — ახა იმისთანა კაცის მიღება და სახლში შეკედლება რა ჭკუაა! კიდევ კარგი, რომ გაქურდვას დასჯერდა! . . . ოჰ! ღმერთო ჩემო! მოსაფიქრებელა-



თაც კი საზარელიაო. როცა და ზე ძმა სუფრიდამ ადგომას აპირებდნენ, მაშინ ვიღაცამ კარები დააჩახუნა.

— შემობძანდით! ეპისკოპოსმა ჭსთქვა.

კარები გაიღო და უცნაური სანახავე გამოჩნდა: სამ კაცს ერთისთვის საუელაში ჩაეკლათ და მოათრევდნენ. ის სამნი ჯანდარმები იყვნენ და მეოთხე — ჟალ-გალჟანი. ჯანდარმის აფიცარი, რომელიც წინ მოუძღოდა, შევიდა ოთახში, ეპისკოპოსთან მივიდა, რომ გორც სამხედრო სამსახურში რიგია, პატივი მისცა და უთხრა:

— მონსინიორო! . . .

ამ სიტუაციის თქმასე ჟან-გალჟანმა, იქნობამდის სახე შეჭმუხნილმა და შეწუხებულმა აიღო თავი და გარტყებით შეხედა.

— მონსინიორო! ჩუმაღ წაიბუტბუტა, მაშეკ ღვდელი არ არი. . .

— ხმა ჩაიწევიტე, ჯანდარმმა დაუუვირა, მონსინიორო ეპისკოპოსი ბძანდება.

იმ სიჩქარით, რაც ხნოვანობას შეეფერებოდა, ეპისკოპოსი იმათთან მიახლოვდა და, ჟალ-გალჟანი რომ დაინახა, ჭსთქვა:

— ოჰო! მაშე თქვენც აქა ყოფილხართ! თქვენი ნახვა ჩემთვის ძალიან სასიამოვნოა. უფრო მიგდეთ: განა თქვენ დაგაჰიწუდათ? მე თქვენ გერცხლის შანდებიც მოგეცით, სულ ცოტა, ორას ფრანკად მაინც გაიყიდება. რატო მაგ გერცხლის იარაღთან ის შანდებიც არ წაიღეთ?

რას სახითაც ჟან-გალჟანმა ეპისკოპოსს შეხედა, კერა ენა კერ გამოსთქვამს.

— მონსინიორო, ჯანდარმის აფიცარმა უთხრა, — მაშე ეს კაცი მართალს ამბობს? ეს ჩვენ გზასედ შემოგვეყარა, ზედვე ეცნეოდა, რომ იმ ნაირად მიდიოდა, თითქო გულში რაღაცა ჩაახნიაო და გაქცევა უნდაო. ჩვენ დავაყენეთ, ჯიბეები გაუშინჯეთ, გაკხრიკეთ და პარკიდან ეს გერცხლეული ამოკაცალეთ . . . . .

— და ამან თქვენ გითხრათ, ეპისკოპოსმა ღიმილით სიტუკა გააწეკეტინა, რომ ეს გერცხლეული, ერთმა კეთილმა მღვდელმა მაჩუქაო, რომლის სახლშიაც მე წუხელის მეძინაო. განა? მე მივხვდი.



თქვენ კი ისევე აქ მოგიყვანიათ. არა, შემცდარხართ.

—მაშ თუ აგრეს, ჩვენ ეხლა შეკვიდლიან ამის განთავისუფლებას.

—დიად, რასაკვირველია. ეპისკოპოსმა უთხრა.

ჯანდარმებმა ჟან-კალუანი ხელიდამ გაუშვეს. ჟანმა ერთი ნაბიჯი უკან დაიწია.

—განა მართლაც მე თავს მანებებთ? თავისთვის ჩუმად ისე წაბუტბუტა თითქო სიზმარშიაო.

—ჰო, განთავისუფლებენ. განა შენ არ შეიტყუე? ჯანდარმმა უთხრა.

—ჩემო ძმაო, ეპისკოპოსი მიუბრუნდა კალუანს და უთხრა: მანამ აქედამ განვიდოდე, აი ეს თქვენი გერცხლის შანდებიც, წაიღეთ.

მირელი ოთახში შევიდა, წვეილი გერცხლის შანდები აიღო და ჟან-კალუანს მისცა. ეპისკოპოსის და და მოახლემგლუარე ხმა ამოუღებლივ უეუჩებდნენ და სასეზედ სრულებით არათვერი არ შეიმცნიეს.

კალუანს მთელი ტანი უთრთოდა, სულ შეიშალა, გაშტერენულმა შანდები გამოართვა.

—ეხლაკი, ეპისკოპოსმა უთხრა, წადი, ღმერთმა გზა მშვიდობისა მოგცესო. ერთიც: თუ ვინიცოხა ჩემო ძმაო, აქ როდისმე კიდევ მოსვლა მოგიხდეს, ტუილად ბაღზე ნუ გაივლი. აქ თქვენ მუდამ შეკვიდლიანთ, თუ დღისით და თუ ღამით შემოხვიდეთ და გახვდეთ ქუჩის კარებიდამ, რომელიც ნიადაგ მარტო რაზით არის დაკეტილი.

მერე ჯანდარმებს მიუბრუნდა და უთხრა:

—ეხლა თქვენ მიბძანდით.

ჯანდარმები გავიდნენ.

ჟან-კალუანი იმ მდგომარეობაში იყო, თითქო გულთუელებო. ეპისკოპოსი ახლო მივიდა და წენარის ხმით უთხრა:

—არ დაივიწყოთ, არას დროს არ დაივიწყოთ, რაც თქვენ დამზადდით: ებ ფული ისე უნდა მოიხმაროთ, რომ ჰატიოსანი და კეთილი კაცი გამოხვიდეთ.



ამისთანა ზიზიბის მიცემა ვალუანს არ ახსოვდა და სულ აიწიო. ეპისკოპოსმა ეს სიტყვები მკათიანის გამოთქმით უთხრა:

— ჟანვალუანო, ჩემო ძმაო, თქვენ ესაა ბოროტს აღარ ეკუთვნით, არამედ — კეთილს, თქვენს სულს მე თქვენგანით ვეიდულობ; ეგ სული ავ და მაკნებელ ფიქრებს გამოგვლიჯე, უფალს უძღვნი ღ უფალსვე ვახარებ.

### XIII.

#### ზატარა შერვე.

ჟან-ვალუანი ქალაქ დ-ამ იმ ნაირად გამოვიდა, თითქმის იმ ქალაქს ექცევით: რა გზასაც და ბილიკსა შეხედებოდა იმაზე მიდიოდა საჩქაროდ. კერ აცნეოდა, რომ თან და თან ისე უკან ბრუნდებოდა და წინ არ მიდიოდა. მშვიერი იყო, მაგრამ შიმშილს არა გრძნობდა; ასე მთელი დღა დაწანწალებდა უგზო უკლოდ. ბევრი ახალი გრძნობა და ჭაზრები ამას აღელვებდნენ და აშოფოთებდნენ. ის თავის გულში რაღაცა ბოროტს და ჯავრს გრძნობდა, მაგრამ თითონაც არ იცოდა ვიზე იყო გაჯავრებული. თავის თავისთვის ანგარიში კერ მიეტა: მოხანებული იყო გულში, თუ ვინმემ შეურაცხჴყო და დასჩაგრა? სანდისხან გულმტკიცეულობას გრძნობდა, მაგრამ ცდილობდა თავის ოცის წლის გულის გაქვავებით ის გრძნობა დაემარცხა. ამ გვარი სულის აღშოფოთება იმას ქანც უწყვეტდა. ზოგჯერ, თითქმის ნანობდა, რომ ასე გადარჩა და ჯანდარმებმა ციხეში არ დაამწყვდიეს: ეს ისე მაინც არ აუშოფოთებდა გულსა. თუმცა გაზათებული იყო, მაგრამ მინდოროში აქა-იქა ჯერ კიდევ იყო ეკავილები, რომლის სუნიც ჟან-ვალუანს თავის ემაწვილობას აგონებდა. ძნელი გამოსათქმელი ჭაზრები ამას მთელი დღე ასე აღელვებდნენ.

როცა მზე დაწურვარე იყო და თავის შუქით წკრილი ქვის ჩრდილებსაც ადიდებდა, მაშინ ვალუანი ერთ ბუჩქს უკან იჯდა დიდ ტრი-



ალ კელზედ. გოზიზონტზე არაფერი არა ჩნდა, არც შორის სოფლები  
 ბის საუდრების სამრეკლოები, ალპების მეტი. ჟანი იყო სამ ღიო-  
 ზე ქ. დ-ამ. საცა კალყანი იჯდა, ბუჩქის იქით რამდენიმე ნაბიჯ-  
 ზედ დაქნილი იყო ბილიკი გზა; ის ბილიკი მინდოდა შუა მიზ-  
 დედა.

ჟან-კალყანი ძალიან ღრმა ფიქრებში იყო. უეტრად მხიარული  
 სიმღერა შეესმა. მიიხედა თუ არა, ნახა რომ ბილიკზე მოდიოდა  
 ზატარა ბიჭი საკოარი, ასე ათის წლისა, რომელსაც ზურგზე ყუ-  
 თი ეკიდა, შიგ კირ-თაგვა უჯდა, მხარზე საკრავი ფანტური ეკიდა  
 და თავისთვის დადიდინებდა.

ეს ბიჭი ერთი იმ გვარ მშვიდ და მხიარულ ემაწვილებთაგანი  
 იყო, რომლებიც დაგლეჯილ დაფლეთილ ტანისამოსით ქვეყნის  
 ქვეყნად დადიან, პირუტყვები თან დაჭყავთ, უჩვენებენ ხოლმე, თან  
 მღერაინ, ერთ-ორ შაურს ზოულობენ და ისე ირჩენენ თავიანთ  
 თავს.

ის ბავშვი სიმღერის დროს ზოგჯერ დადებოდა ხოლმე და  
 ფულებს ხელში ათამაშებდა, მაღლა აისროდა ხოლმე და ისეკ დაი-  
 ჭერდა.

მარტო ის ფული, რომელიც იმას ხელში ეჭირა, იყო იმ სა-  
 წელის აკლა დიდება და სიმდიდრე. იმ ფულებში ერთი ორმოც-  
 სუანი თეთრი მანეთი ერია.

ზატარა ბიჭი ბუჩქს ახლო დადგა, ჟან-კალყანს კერ ხედავდა ჭ  
 თავისი ფულები მაღლა აისროდა. აქამდის ძალიან მარდად იჭერდა  
 და არც ერთი ხელიდამ არ წაუვიდოდა ხოლმე; ამ ბოლონდელ ას-  
 როლაში, ორმოც სუანი თეთრი მანეთი ხელიდამ გაუსხლტდა, კერ  
 დაიჭირა და მიწაზე იმ ბუჩქამდის გაგორდა, საცა ჟან-კალყანი იჯდა.

ჟან-კალყანმა იმ მანეთს ფეხი დაადგა.

ემაწვილმა თვალი ადევნა თავის ფულს და ნახა საცა დაეცა.

ის ამაზე არ გაოცდა, და პირდაპირ იმ კაცთან მივიდა.

ადგილი, საცა ემაწვილი და ჟან-კალყანი იყვნენ, მიუჩუებული  
 იყო; რაც კაცის თვალს მიუწოდებოდა, გარშემო სულიერი ადამიანი



არც იმ მინდორზე და არც გზაზე არავინ არა ჩნდა. მარტო ფრინველების სუსტი ხმები ისმოდა, რომლებიც ძალიან მაღლა, თითქმის ღრუბელში მიფრინავდნენ. ემაწვილი ზურგ შექცეული იდგა მზისაკენ, რომელიც თავის სხივებით ოქროს ფრად უბჭევინებდა ემაწვილის თმებს, — და ჟან-ვალჟანის საზარელს სახესკი სისხლის ფრად ანათებდა.

— ბატონო, ემაწვილურ უმანკოებით და უმეცრებით უთხრა ჰატარა სავლიანმა: ჩემი მანეთი მიბოძეთ.

— შენ სახელად რა გქვიათ? ჟან-ვალჟანმა ჭკითხა.

— ჰატარა ჟერვე, ჩემო ბატონო.

— გასწი დამეკარგე, ვალჟანმა უთხრა.

— ბატონო, — ჩემი მანეთი მიბოძეთ, ემაწვილმა ხელ ახლად უთხრა. ჟან-ვალჟანმა ჩაღუნა თავი და ხმა არ გასცა.

ემაწვილმა კიდევ დაუწყო თხოვნა:

— ბატონო! ჩემი მანეთი!

ჟან-ვალჟანი დედა-მიწას თვალს არ აშორებდა.

— ჩემი მანეთი! გაჭკიოდა ემაწვილი, ჩემი საწყალი თეთრი მანეთი მეთქი! ჩემი ფულები!

თითქო ჟან-ვალჟანს არა ესმოდა რაო. ემაწვილმა ბლუზის საყელოში ხელი ჩააგდო, დაუწყო წევა და ცდილობდა გადაედგმოვინებინა ის ღურსმებით დატეხილი ჟან-ვალჟანის ჩექმა, რომლის ქვეშაც იმ ჰატარა ბიჭის სიმდიდრე იყო.

— მამეცი მეთქი, ჩემი მანეთი, ჩემი ორმოც სუანი მანეთი! ემაწვილი ტირიდა. ჟან-ვალჟანმა თავი აიღო, მაგრამ მაინც კიდევ არ წამოდგარა. თვალები ამღვრეული ჭქონდა: რაღაც ნაირ გაოცებით შეხედა ჰატარა ბიჭსა. მერე ჯოხს ხელი დააუღო და საზარელის ხმით დაიუვირა:

— გინა ხარ, მეთქი?

— მე ვარ, ბატონო, მე! ჰატარა ჟერვე! ემაწვილმა უთხრა: მიბოძეთ ჩემი ორმოც სუანი მანეთი! ფეხი გადასდგით! თუ დმერთი გწამსო. შენი ჭირიმე ფეხი აიღე. მერე, თუმცა ჰატარა



იყო, ძალიან გაჟავრდა და დამუქარებით დაუევირა:

— შენ გეუბნები, ფეხს არ გადასდგამ! აიღებ მეოქი, თუ არა!

— ჰო! მაშ შენ ჯერ კიდევ აქა ხარ? ჟანგალუანმა ჭსოქკა; უეცრად წამოხტა, მაგრამ ფეხი მაინც კიდევ იმ მანეთზედ ედგა, და მერე უთხრა: «შენ მომშორდები თუ არა? მიფრთხილდი, თუ გინდა რომ ცოცხალი დარჩე. გასწი, დამეკარგე!»

შეშინებულმა ემაწვილმა კალუანს შეხედა, მერე თავით ფეხამდის კანკალმა აიტანა, ჰატარა ხანს გამშრალი ჩუმად იყო, და მერე, რაცკი ღონე ჰქონდა და შეეძლო სიწბილით გაიქცა, ასე, რომ შიშით არც დაუვიწყია და არც უკან მოუხედია.

ჰატარა ადგილი გაიწბინა, თუ არა, დაიქანცა, — და ჟანს თავის ღრმა ფიქრებში იმ ჰატარა ბიჭის ტირილი შემოესმა.

ცოტა ხანს უკან ემაწვილი სულ აღარა ჭსჩნდა.

მსვეც ჩავიდა.

ჟან-კალუანის გარშემო არე მარეს ბინდი გადაეკრა. მშაერი იყო, მთელი დღე იმის პირს გემოდ არა უნახავსრა.

რაც ემაწვილი გაიქცა, იმის აქეთ ფეხი არ მოუცლია, სულ ერთ ალაგს იდგა და მძიმედ ფშვინავდა. საღამოს სიცვიემ ჟან-კალუანი უეცრად შეაო ჩთოლა. ქუდი თვალებში ჩამოიფხატა, გაშტერებით ბლუზის ღილები შეიკრა, ერთი ნახიჯი გადასდგა, თავის ჯოხი უნდა აეღო და დაიხარა.

იმ დროს თეთრი ორმოც სუანი მანეთი დაინახა, რომელიც იმის ფეხის დადგმით ცოტათი მიწაში ჩაფლულიყო და კესკებ შუა ბჭეკინვა გაჰქონდა. მთელ ტანში ჟრუანტელმა გაუარა. «ეს რა არი?» ჩუმად თავის თავს ჭკითხა. სამი ფეხი უკან გადასდგა, მერე შედგა და თვალი კერ მოეშორა იმ ადგილიდან, რომელზედაც ამას წინად იმდენი ხანი ფეხი ზედ ედგა, ისე ეგონა თითქმის იმ ბინდში ბჭეკინვარე მანეთი, ამაზე გატეტილი და დამაცქერადი თვალიაო.

მერე ათრთოლებული მივარდა, ის თეთრი მანეთი აიღო, ტანში გაიმართა და ყოველ მხარეს გარე შემო შორს გახედა, თან



კანკალებდა, როგორც შეშინებული გარეული ნადირი, როცა თავის შესაფარებელს ალაგს ეძებს.

ვერაფერი ვერა დაინახარა. დაღამდა კიდეც; მინდორზედ აცვიდა, ბინდი მოეფინა და მტრედის ფერი ღრუბლები ბინდ-ბუნდში ზედ აიწივნენ.

ჟანმა დაიძახა: «ვაიმე!» და მერე საჩქაროდ გაიზინა იმ მხარეს, საითკენაც წელან ზატარა ბიჭი გაიქცა. ერთი ოცდაათი ნახიჯი გაიარა და მერე შედგა, შორს გახედა, მაგრამ ვერაგინ ვერ დაინახა.

მაშინ, რაც კი შეეძლო, მაღლის ხმით დაჰკიკლა:

— ზატარა ჟერვე! ზატარა ჟერვე!

დახუშდა და ყური მიუგდო, ხმის გაცემას ელოდა.

ხმა არავინ არ გასცა.

იმ კელზე საშინელი სიჩუმე და ცარიელობა იყო. ჟანის გარშემო იყო წუგდიადი, რომელშიაც იმის თვალხედვა და ხმა იკარგებოდა.

ციკმა ქარმა დაჰქროლა და მთელ არე მარეს წაღაც ნადირი მწუხარება და გლოვა მოჰფინა. ბუჩქებმა გამოუთქმელი სიფიცხით დაიწყეს რეკვა, თითქო კილასაც ემუქარებიანო და სდევნიანო.

ჟანმა კიდეც დაიწყო სიარული, მერე სირბილით მიდიოდა, ზოგჯერ შედგებოდა ხოლმე და თან იმ უდაბურში საშინელის და საზარელის ხმით გაჰკიოდა: «ზატარა-ჟერვე! ზატარა-ჟერვე!

რასაკვირველია, ზატარა ემაწვილს თუნდ რომ შეეტყო ამისი ხმა, გული გაუსკდებოდა. მაგრამ ის ზატარა ბიჭი, მგონია, ძალიან შორს იყო წასული ჟან-ვალჟანისაგან.

გზაზე ჟანს შემოეყარა მიმაკალებული ცხენზე მჯდომი მღვდელი, მივიდა იმასთან და ჰკითხა:

— ძამო, თქვენ გზაზედ ზატარა ბიჭი ხომ არ შემოგხვედრიათ?

— არა, — მღვდელმა უპასუხა.

— სახელად ზატარა ჟერვე!

— მე არავინ არ შემომერია და არც მინახავს.

ჟან ვალჟანმა თავის სამგზავრო ზარკივამ ამოიღო ორი ხუთ-



ფრანკიანი თეთრი მანეთი, მღვდელს მისცა და უთხრა:

— მამაო, ეს ფულები თქვენ საწულებსათვის მიიღეთ. მამაო, ის პატარა ყმაწვილი მგონია ასე ათის წლისა იქნებოდა, თან გირთავსა უჯდა ყუთში, მახსოვს, საკრავი ფანტურიცა ჰქონდა, საკოიარი იყო, ხომ არ გინახავთ?

— მე ის სწულებით თვალთ არ მინახავს.

— პატარა ჟერკე? თქვენ მხრიდამ ხომ არ არის? სადაურია? არ იქნება მითხრათ?

— თუ მართალია, რასაც თქვენ ამბობთ, ჩემო ძმაო, ის ყმაწვილი აქაური არ უნდა იყოს, ისინი ყველგან დადიან ქვეყნის ქვეყნად. ყველა კაცმა იმათი სახელი აბა სად იცოდეს და იმათ სად იცნობდეს.

ჟან-კალჟანმა საჩქაროდ კიდევ ამოიღო ორი ხუთ ფრანკიანი თეთრი მანეთი, მღვდელს მისცა და უთხრა:

— ეს თქვენ საწულებსათვის გქონდესთ.

და მერე ჭკუაზე შემცდარსავით თან დააყოლა:

— უფალო, აბბატო, უბძანეთ რომ მე დამიჭირონ, მე ქურდი ვარ.

• შეშინებულმა მღვდელმა ცხენს უზანგი ამოჰკრა, გააჭენა და წავიდა.

ჟან-კალჟანი გაიქცა იმ მხარეს, სადეთაც პირველად მიდიოდა.

ამ ნაირად კაი მანძილი გაიარა, მიდიოდა, თან იხედებოდა, ეძახდა, ყვიროდა: მაგრამ აღარავინ აღარ შეხვედრია. თვალეში ებლანდებოდა, თითქო შორი ახლო მოკუნტული კაცი წეკსო, მიიბენდა და ნახავდა ხოლმე ან ბუჩქსა და ან ქვასა. ბოლოს ერთ ადგილს ჯვარედინ გზასედ დადგა. იმ დროს მოვარე ამოვიდა. კალჟანმა შორს გახედა და უკანასკნელად სამჯერ დაიძახა: «პატარა-ჟერკე! პატარა-ჟერკე! პატარა ჟერკე!» ამის ძახილი სქელ ბურუსში ისე დაიკარგა, რომ ბანს არცკი აძლევდა. კიდევ ერთხელ ხუმად წაიდუდუნა: «პატარა-ჟერკე!» მაგრამ ისეთი სუსტის ხმით, — რომ ძლივს და ისმოდა. ეს იყო ამისა უკანასკნელი თავისთავის ძაღ-



დატანება. უცებ მუხლები მოეკვეთა, თითქმის წაღაცა უჩინო ძალამ ამის ავ-მოქმედების და უსვინდისობის სიმძიმე ზედ თავზე დაუქციაო და თავსარი დაჭსტო; მიქანცებული ერთ გზასედ დაეცა, ორის ხელთ თავში შემოიკრა, თავის თმები დაიჭირა, სახე მუხლებში დაიმალა და დაიუვირა: «მე უგვანი და უკეთური ვარ!»

მაშინ გული აუჩუღდა და ტირილი დაიწყო. იმ ცხრამეტ წლის შემდეგ ეს ტირილი პირველი იყო ჟანისათვის.

როცა ჟან-ვალუანი ეპისკოპოსის სახლიდამ გამოდიოდა, როგორც ეს კაცი ჩვენ მაშინა ვნახეთ, ეს ამ აზრებიდამ, რომელშიაც ესლან, ძალიან შორს იყო, ფიქრათაც არ მოსდიოდა. თითონაც არ იცოდა და არ გაეგებოდა, რა ცვლილებაში იყო იმისი გული. ჟანი ცდილობდა იმ მოხუცის ანგელოზის მზგავს საქმეებზე და იმის კეთილ და მშვიდ სიტუებზედ თავის თავი აელეგებინა და არ დამანებოდა. «თქვენ მე დამპირდით, რომ კეთილი და ჰატოლსანი კაცი გამოხვალთო. თქვენ სულს მე თქვენგნით ვუიდულობო. მე ეგ სული ეშმაკის ხელისაგან გამოგვლიჯეო, უძღვნი და ვახარებ ღმერთსაო» ეს სიტუებები ფიქრში მალ-მალ მოსდიოდა და ესმოდა. ამ ღვთიურ მოწყალების შეზღუდვას წინ სიამზარტანეს უუენებდა, რომელიც ადამიანის გულში ისეა, როგორც ციხე, საცა ეველა სიაკე შიგ იბუდება. ვალუანს ცოტათი ესმოდა, რომ იმ მღვდლის მოტუებამ ამისი სიაკე პირველად შეარუია და საშინლად დასცა; ასე ფიქრობდა: ჩემი თავის გამაგრება, გულის გაქცება და სიფიცხე მაშინ იქნება დაუმარცხებელიო, თუ გულ-მტკივლულობას გაუმაგრდებიო; და თუ მართლა დაუთმობო, მაშინ უნდა უარი გეო ის სიმსუღვა-რეობა, რომელიც სხვა ადამიანების დანაშაულობების გამო ამდენი წელიწადი გულში ვიგროვეო და რომელიც მამწონდაო. ამ შემთხვევაში ან უნდა დაკამარცხო და ან უნდა მე თითონ დაკამარცხდეო.

ჟან-ვალუანი გრძნობდა, რომ თავის სიაკეცობის დაშუა ეპისკოპოსის გულ-კეთილობაში საშინელი გდიდი რძოლა გაემაწთა გულში.



ამ მდგომარეობაში და ამ ჭკნობით ის გაშტერებული თვალით მიდიოდა, როგორც მთვრალი. განა იმ დროს შექმლო ნათლად წარმოდგინა და ეფიქრნა, რომ ქალაქ დ-ის შემთხვევებიდან ესეთი ბოლო და დასასრული გამოვიდოდა? განა ესმოდა ის ხმა იდუმალი, რომელსაც კაცის გული ხანდისხან იტყობს და იმ გულს ან უწინასწარ-მეტყველებს და ან აბეზრებს ხოლმე? განა ის წაღაც ნაირი ხმა არ ესმოდა, რომელიც თითქმის ყურში ჩუმად ეუბნება: ხლა შენ არ წყალ შუა აღარ უნდა იყო, ამას იქით, თუ შენ ყველაზედ კარგი და კეთილი კაცი არ გახდები, მაშინ სუუყველად ავი იქნები, რომ ეხლა ან ეპისკოპოსზე კეთილი უნდა გახდეთ, მნ კატოლელზე ცუდი და უარესიო. თუ გულით გსურს კეთილი კაცი დადგეთ, უნდა ანგელოზს მიემზგავსო და თუ გინდა ავი გამოხვიდეთ, მაშინ სხსტიკი და უწყალო უნდა შეიქმნათ.

იმ ერთ ეპისკოპოსის ისე მოქცევაზე ამ კაცის გულმა ბ ჭკნობებმა ნათელი დაინახეს; ეს გასწორდა, შეიცვალა.

თითონ არ ესმოდა სად და ან რა ყოფაში იყო, როგორც რომ ბაიუშს უეცრად მზის შუქი ეცეს თვალბში, ისე ამ კატოლელს კეთილ მოქმედებამა თავ-ზარი დაჭსცა და დაბნადა.

ეს ნათლად ჭსხანდა და თითონ ჟან-ვალუანიც ამაში არ ეჭობდა, რომ სულ გამოიცვალა, სხვა კაცი შეიქნა და დაწმუნდა, რომ თავის ხელში არ იყო, არ შექმლო ეპისკოპოსის ნათქვამი სიტყვები დაევიწყებინა და გულიდან ამოერეცხნა.

ამისთანა ფიქრებში იყო, როცა პატარა-ჟერვე დაინახა და მერე ღრმად სუანი მანეთი მოჭპარა. ეს საქმე რიდასთვის ჩაიდინა? რასაკვირველია ამასვე თითონაც კერ მისცემდა ანგარიშს. იქნებ, ეს იყო ამისი უკანასკნელი ძალდატანებული მოქმედება იმ ავის ფიქრებისა, რომელიც კატოლელიდან მოჭყვა და გამოიტანა; ან იმიტომ ჩაიდინა ის უკანასკნელი გაქურდვა, რომ დაჩვეული იყო და ამის ბუნება ითხოვდა? ერთის სიტყვით, ის ფული ამ კაცმა კი არ მოიპარა, ის მოიპარა პირუტყვმა, ბრიევმა, რომელმაც ფეხი ზედ დაადგა, შეტადრე იმ დროს, როცა გონება ათას ნაირ ფიქრებში ჭქონ-



და გართული და დაბნეული. მეჩე როცა გამოფხიზლდა და დაინახა ის თავისი პირუტყული მოქმედება, მაშინ ჟან-პალეს გული აემღვრია, შეწუხდა და შიშით დაივიწყა. ემაწვილს ფული იმ დროს მოჭზარა, როდესაც იმ საქმის ჩადენა აღარ შეეძლო, რადგანაც იქნობამდის თავის ფიქრში გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ სიაკვაცობიდან ხელი აეღო და აღარ უნდა ექმნა. ამ ბოლონდელმა ქურდობამ ძალიან იმოქმედა ამაზე.

თავ და პირველად, მანამდის დაფიქრდებოდა ზე გაშინჯავდა იმ თავის ნაქნარს საქმეს, ის ისე აიარა, როგორც კაცი, რომელიც გაჭირების დროს გადაჩენასა სცდილობს; ჟანს ჯერ უნდოდა ის პატარა ბიჭი ეზოვნა და იმისთვის დაებრუნებინა ფულები; მეჩე, როცა უბრალო ძეგნაში დაწმუნდა და კერ იზოვნა, ის უიმედობაში ჩავარდა და შედგა. იმ დროს, როცა დაივიწყა: «მე უგვანი და უკეთური კარა!» მაშინ მართლად შეიტყო თუ იქნობამდის რა ავიკაცი იყო თითონ, ისე გამოიცვალა, რომ თავისი თავი აჩრდილი ეგონა, ხოლოდით შესხმული, ჯოხი ხელში, ბლუზი მხარზედ გადავლებული, ზურგზედ პარკით, რაშიაც სხვა და სხვა ნაქურდავი ნივთები ეწყო, სახე დაღმეჭილი და შეჭმუხვნილი, თავი სხვა და სხვა ავ ჭარბობით სავსე, ერთი სიტყვილ თვალ წინ წარმოუდგა და დაინახა საზარელი და საშიშდარი კატორღელი. ჟან-პალესი ისეთ მდგომარეობაში იყო, რომ უნდოდა, ეკითხნა თავისთვის: ეს რა კაციაო, მაგრამ შეზარდა.

ჰგუა ზე სვინიდისი თან ზე თან გაუნათლდა, თან ზე თან სინათლეში შედიოდა, პირველად მართლაც რაღაც მნათობის შუქი ეგონა, მაგრამ როცა კარგა გაშინჯა, — იმ შუქში ეპისკოპოსი იცნა. თავის სვინიდისით ეპისკოპოსის ზე ჟან-პალესის შეფარდება დაიწყო. შეამცნია: პირველი იმიტომ უნდა გამოჩენილიყო ქვეყანაზედაო, რომ მეორე მოექციაო, შეცთომილად გამოეყვანაო. რაც თანდათან ფიქრში შედიოდა, ეპისკოპოსი იმოდენად უფრო ბრწყინვალეობდა, პატროსნდებოდა ზე ჟან-პალესი თან დათან მდაბლდებოდა, ქრებოდა და სულ იკარგებოდა. ამის ფიქრში მარტო ეპისკოპოსი დარჩა და უბედურს გონებას ის მკვთავებდა.



ჟან-კალჟანი დიდხანს ტირიდა, მდუღარებას აბნეკდა; ტირი-  
და ზე ცრემლობდა ჩოგორც დედა-კაცი, იმ ნაირ შიშით ზე გრთო-  
მით, ჩოგორც უსუსური ემაწვილი.

იმ ტირილის დროს გონებას მოეგნო. უწინდელი თავისი ცხოვ-  
რება წინ წარმოიდგინა, მოაგონდა თავისი პირველი დანაშაულ-ი. მე-  
რე იმისთვის იმოდენი ხნის დასჯა, გულის გაქცევა, სატუსაღოდ-  
გან განთავისუფლება, საზოგადოების ჯავრის ამოყრა, რომელსაც  
ადრე თქმობდა, რაც ეპისკოპოსის სახლში შეემთხვა, უკანასკნე-  
ლი გაქურდვა, პატარა ემაწვილს რომ ორმოც სუიანი მანეთი მოჭ-  
პარა, — ეს დანაშაულობა საზარლად უფრო იმიტომ უჩნდა, რომ ის  
საქმე ჩაიდინა ეპისკოპოსის მოტყუების შემდეგ. ეს სუეველა ძა-  
ლიან ნათლად და აშკარად წარმოუდგა, გაშინჯა თავის ადრინდელი  
ცხოვრება და თავისი სული; პირველი ეჩვენა საშინლად, მეორე — სა-  
ზარლად. ისე ეგონა, თითქმის სამოთხის მზის შუქსედე ეშვასა  
ჭხედავსო.

დიდხანს ტირიდა ჟან-კალჟანი? ან მერე რა ჭქნა? სადეთ წა-  
ვიდა? ეს სრულობით არავინ არ იცის, მარტო ეს კი შეიტყეს ზე  
არწმუნებდნენ, ვითომც იმ დამეს ქალაქ დ — ში მისულ ერთ მედრო-  
შეკეს, დილის სამ საათზე ეპისკოპოსის ქუჩაში ენახა ვიღაცა კა-  
ცი, რომელიც მონსინიორ ბენკენიოს კარებწინ თურმე დახოქილი  
იყო და სასაოებით ღოცულობდა.

### ოთხნი წყვილნი.

წელს 1817-ში რომელსაც ლუდვიგო XVIII-ე ამაყად უწო-  
დებდა თვის მეფობის ოცდამეორე წელიწადსა, ოთხმა ახალგაზ-  
და პარიჟელმა «კაი ხუმრობა ჩაიდინეს.»

პარიჟელები იუვნენ: ერთი ტულუზიდაშ, მეორე ლიმოჟიდაშ,  
მესამე კაგორიდაშ და მეოთხე მონტაბამიდაშ. ესენი სტუდენტები  
იუვნენ, და პარიჟელი თუნდ სტუდენტი ერთი და იგივეა. კაცი გინდ  
პარიჟში გაზდილა და სწავლა მიუღია, გინდ იქ დაბადებულია, სულ  
ერთია.



ეს უმაწვილი კაცები იმისთანა სახისანი იყვნენ, როგორისაც ყველას ხშირად შეგზდებოდა ხოლმე. სახით არც მშვენიერები იყვნენ არც გონჯები: არც ნასწავლნი, არც ბრძენნი და არც სულელნი; ერთის სიტყვით იმ მშვენიერ გაზაფხულის ხნოვანობაში იყვნენ, რომელსაც სიცოცხლეში მეორე წელიწადს ეძახიან.

იმათში ერთს ტულუზელს ერქვა თელიქს ტოლმისი; მეორე, კაგორელს — ლისტოლიე; მესამეს, ღიმოყელს — თამელი და ბოლონდელს, მონტობანელს — ბლაშეკელი.

რადა თქმა უნდა, ამ ოთხსავე საუკარლები ეყოლებოდათ. ბლაშეკელს უეკარდა თაგურიტა. ეს სახელი ამ ქალს იმიტომ ერქვა, რომ ერთხელ ანგლიაში ყოფილიყო; ლისტოლიე ეტრფოდა დალიას; თამელი თაყვანსა ჭსტემდა ზეფენას, რომელიც შემოკლებული სიტყვაა, სახელიდამ ყოზეფინა, და ტოლმისსა ჭყავდა თანტინა, ამ ქალს ჭერას ეძახდნენ, რადგანაც ოქროსფერი თმები ჭქონდა.

თაგურიტა, დალია, ზეფენა და თანტინა არშიეობის და მიჯსნურობისა გამო ჯერ კიდე მშვენიერნი იყვნენ, მხიარულნი და მიმზიდველნი, რადგანაც ხელსაქმობისათვის სრულიად ჯერ თავი არ დაენებებინათ, სახეზედ მშვიდი ჯათვის ატანა ეცნეოდათ და გულში ის უმნკოების ეკავილი ჭქონდათ, რომელიც დედაკაცის პირველ დაცემის შემდეგ ჭკნება.

ერთს ამ ოთხ ქალში უმაწვილს ეძახდნენ, რადგან ყველასე ძალიან პატარა და ახალგაზდა იყო; მეორეს ოცდა ორის წლისას მოხუცს უწოდებდნენ. ესეც უნდა ესთქათ, რომ ის სამნი ქალნი, თანტინასე უფრო გამოცდილნი იყვნენ, უღარდელნი და მხიარულად ცხოვრების მიმყოფნი; თანტინა კი ჯერ პირველად ჭსცნობდა სიუკარულს, დალიას, ზეფენას და მეტადრე თაგურიტას ამის წინად რამდენი მე საუკარელნი ჭყოლიათ და მალ-ღმალ გამოუცვლიათ.

თაგურიტა ანგლიაში ნამყოფი იყო, ამიტომ დალია და ზეფენა პატარას ჭსტემდნენ. თაგურიტას მამა ძველი მასწავლებელი ყოფილიყო მათემატიკისა, უზღელი და მოტრახასე, უცოლშვილო. ამ ოსტატს ერთხელ თავის სიახალგაზდობის დროს თვალი შეესწრო,



რომ ერთს ვიდასიც მოახლე გოგოს სიარულში თავისი კაბა ჩა-  
ღაზედაც მოსდებოდა, ამ შემთხვევაზე ის გოგო ძალიან შეჭყვარე-  
ბოდა და იმ სიყვარულის ნაყოფი ფაუჩიტა იყო.

ფანტინა დახედებულიყო ქალაქ მ—ში. ვისგნით? იმისი დედ-  
მამა ვინ იყო? ეს არავინ არ იცოდა. იმის დედ-მამა არავის არ ენა-  
ხა, არც თითონ ფანტინას ახსოვდა. ფანტინა რაღად ერქვა? სხვა  
სახელი არა ჰქონდა და არავის არ გაუგონია. ეს მაშინ დახედებულ-  
იყო, როცა ფრანციაში დერექტორია (1) იყო, ნათესაობა არა ჰქავდა,  
ამიტომ არც გპარა ჰქონდა. ნამდვილი სახელი იმიტომ არ ერქვა, რომ  
არ იცოდნენ რომელ ეკლესიაში იყო მონათლული. ფანტინა უთუოდ  
პირველ გამკლელმა კაცმა დაარქვა, რომელმაც ეს პატარა გოგო ფეხში-  
შეკლა ნახა ქუჩაში, ერთის სიტყვით პატარა ფანტინას ეძახოდნენ.

ათის წლისა რომ გახდა ფანტინამ თავის დედა-ქალაქს თავ-  
ი დაანება და ლუკმა ჰურის საშოვნელად ზ სამუშაოდ მოსამსა-  
ხურედ მივიდა ახლო ფერმერებთან, და როცა თხუთმეტის წლისა  
შეიქმნა, პარიუში წავიდა «ბედის საქმენელად». ფანტინა ძალიან  
მშვენიერი იყო და დიდხან უმანკოდ დარჩენას ცდილობდა. რო-  
გორც ესტქვით ქერა თმიანი იყო და თეთრ კბილებიანი; მზითვად  
ამას ოქრო და მალგალიტი ჰქონდა: თავზე ოქროსფერი თმები ზ  
მარგალიტის კბილები. ცხოვრებისათვის ჯათასა ჰსწევდა, მუშაობდა  
და რადგანც კიდე უნდოდა სიცოცხლე, ტოლმდიესი შეიყვარა.

ქალები და ვაყები ერთმანეთს მეგობრობას და ამხანაგობას უ-  
წყვდნენ.

ტოლმდიესი ძველი ზ შემძლებელი სტუდენტი იყო, წელიწადში ოთ-  
ხათასი ფრანკი ჰქონდა შემოსავალი; ოცდა ათის წლისა იყო, ბედოვ-  
ლათი ზ შექცევის მოყვარე, თუმცა პირში არც ერთი კბილი არა ჰქონ-  
და; თავი ეტკლიზებოდა, პირი სახე მოხუცებულისას უგავდა, ცალ თვა-  
ლიდამ მუდამ ცრემლი სდიოდა და ჯანსჯედ კარგად გერ იყო, მაგ-

(1) 1793—1799 წლამდის ფრანციაში იყო მართებლობითი სამსჯავრო, რო-  
მელიც ხუთის წევრისაგან იყო შედგენილი ზ ერქვა დერექტორია. ამ სამსჯავ-  
როსა ჰქონდა აღმასრულებელი უფლება: ამას გარდა ფრანციის შინაგან თუ გ-  
რეგან შვილობიანობაზედ ზრუნვა ზ თვალ-ყურის ჭერა უნდა ჰქონოდა.



რამ გულში თანდათან სიხალგაზდე და მხიარულობა ეძლეოდა. ამას ერთი კომედია დაეწერა, რომელიც თეატრში წარმოსადგენად არ მიეღოთ. ხანდახან ლექსებსაც სწავლობდა.

ერთხელ ტოლონიესმა თავის ამხანაგები ჩუმად შეჰყარა ჭ საიდუმლოდ უთხრა:

— აი ეს ერთი წელიწადი იქნება, რაც ფანტინა, დალია, ზეფინა და ფაურიტა ჩვენ საჩუქარსა გვთხოვენ. მართალია, თუ არა? ჩვენ დიდის კმაყოფილებით დავპირდით. ისინი მაღმალ ყურით გვაგონებენ, მეტადრე მე: — ტოლომიესო, ჩვენი საჩუქარი ჯერ არ დახადებულაო? ამასთანვე ჩვენი დედ-მამანი გვიბარებენ, დროზე მოდიოთ. მე ასე მგონია აღსასრულის დრო მოახლოებულიყოს, მოდი მოვილაშაქოთ.

ამ სიტყვების შემდეგ, ტოლომიესმა ხმა დაიდაბლა და ამხანაგებს ჩუმად ყურში ისეთი რაღაცა უთხრა, წაუჩუჩრულა, რომ ყველამ ხარხარი დაიწყეს. იმ დროს ბლაშეკელმა დაიძახა: აი რაკარგი რამ მოვიფიქრე!

მერე ერთ მეთამბაქოს ღუქანში შევიდნენ, საცა დიდი კომლი იდგა. არჩევანი ჭქონდათ, აიღეს დაიღეს, ჭ იმ რჩევის ნაყოფი ეს იყო, რომ მომავალ კვირადღეს ქალაქ გარედ საქეიფოდ უნდა წასულიყვნენ და იმ ოთხ უმაწვილ-გატებს თავთავისი საუკარლები უნდა მიეპატიუნათ.

ძნელი წარმოსადგენია თუ რაუნდა ყოფილიყო ოთხ სტუდენტის და ოთხს ქალების ქალაქ გარედ საქეიფოდ გასვლა. ამ ორმოცდა ექვსის წლის წინად, პარიუს ისეთი მდებარეობა და გარშემო ადგილები აღარ აქვს, რაც ადრე ჭქონდა. ამ ნახევარ საუკუნის განმავლობაში ძალიან შეიცვალა.

იმ ოთხ ახალგაზდა ქალ-ვაჟებმა რაც სიტყვაქე, ხუმრობა და თამაშობა შეეძლოთ ქალაქს გარედ, ყველა აასრულეს. ზაფხულის დღე იყო მშვენიერი, თბილოდა. სტუდენტები მაშინ საზაფხულოდ იუვნენ დათხოვნილნი. დიდის ხუთ საათზედ ყველანი ადგნენ, დილიყანსი დაიჭირეს, ჩასხდნენ და სენ-კლუში წავიდნენ. სასტუმრო



სახლში სახელად «შავ-თავისა». საუზმე მიირთვეს, მერე ადგილები დაიარეს, აქა-იქ მაღაზიებში ჩაღაც სათამაშოები იყიდეს, ერთ ბაღშიაც თაიგულები შეჰკრეს, სხვა და სხვა ხილეულს ყიდულობდნენ და შექექდნენ, — ბევრი იქეიფეს; ასე ბედნიერნი იყვნენ.

ქალები მხიარულობდნენ როგორც უაფასოდაც გამოფრენილნი ჩიტები, ჭიკჭიკობდნენ და თავთავიანთ ემაწვილ — კაცებს ეალერსებოდნენ.

ამათ ერთი სასიამოვნო უსიამოვნება აკლდათ, — რომ წვიმა არ მოუვიდათ, თუმცა როცა ისინი მიდიოდნენ, გზაზე ფავურიტამ მაღლის ხმით უთხრა: ლოკოკინები გზაზე დაცოცამენო, ქალებო, დღეს უთუოდ წვიმა მოვაო.

სიარულში ყველაზედ წინ მიდიოდა ბლაშეკელის სატროფო, ოცდასამის წლის ფავურიტა და თან ჯაგებსედ და პატარა წელის რუებსედა ხტებოდა. ზეფინა და დალია ხელიხელს გაურილნი ერთად მიდიოდნენ. ლისტოლიუ და ფამელი ფანტინას ელაპარაკებოდნენ და თავიანთ ზროფესორებსე ბასობდნენ.

ბლაშეკელი თითქო მარტო იმისთვის იყო გაჩენილი. რომ კვირა დღეობით ფანტინას შალი მკლავზედ გადაეკდო და უკან მიჰყოლოდაო.

ტოლომიესი, როგორც ამ საზოგადოების ზედამხედავი, ყველაზედ უკან მიდიოდა; იმ დღეს ის ძალიან მხიარული იყო, სახლ მოღაზედ შეკერილი, ჭუჭუის ფერი ნაშურის შარვალი ეცვა, ხელში ორას ფრანკიანი დიდი ჯოხი ეჭირა, ჰიწში ის ნიკთი ეღვა, რომელსაც ციგარას უწოდებენ და ეწეოდა.

— ეს ტოლომიესი საკვირველი კაცია, — ზოგნი ერთნი პატივისცემით ამბობდნენ. რა შარვალი აცვია! რა გული აქვს!

იმათში ფანტინა ცხოველს სიხარულსა ჰგავდა და ამასთანვე სახეზედ ნამდვილი სიწყნარე და მორცხვობა ეწეოდა. ღმერთს იმისთვის თეთრი და ბრწყინვალე კბილები იმიტომ მიეცა, რომ სიცილის დროს გამოეჩინა ხოლმე. პატარა ჩაღის შლიაზა, განიერ თეთრ ლენტებით — მორთული ხელში ეჭირა. ოქროს ფერი თმები ძალიან



ხშირი ჭქონდა, მაღმალ ეშლებოდა, და მუდამ წამს უნდა გაესწორებინა ხოლმე. თავის ალის ფერ ტუჩებით სანდომიანად ტიტინებოდა. სოსანი ბარეუის კაბა ეცვა, ქუსლიანი ზატარა ბაშმაკები,—ერთის სიტყვით ძალიან მოხდენილად ეცვა და ჭშეკნოდა.

დანარჩენს სამ ქალს გულამოჭრილი კაბები ეცვათ და ფერად-ფერად ყვავილებით მორთული შლიაპები ეხურათ. ესრეთი ჩაცმა ზაფხულში ქალს მომატებით სიტუროფეს აძლევს.

თითონ ფანტინამ არ იცოდა რომ საუცხოო იყო, ტურფა, მშეკნიერი და ჭკეროვანი. სახეზედ ხანდისხან ცოტად ემაწვილური გაოცება ეცნეოდა. თუმცა ფანტინა ტოლომიესს მუდამ ნებას უსრულებდა და უარს არაფერში არ ეუბნებოდა ხოლმე, ამაში 'შემდეგ უფრო დაკრწმუნდებით, მაგრამ, როცა დაწყენარებული და მშვიდობიანი იყო, სახე უმანკოსი და ქალწულისა ჭქონდა; ზოგჯერ კი უეცრად ჩაფიქრდებოდა და სახეს სასტიკად შეიჭმუხვნიდა ხოლმე.

მთელი ის დღე მშეკნიერი იყო. ქვეყანა თითქმის შესვენებული იყო და იცინოდაო. იმ ბედნიერ საზოგადოებაში ქალები მღეროდნენ, ლაპარაკობდნენ, თამაშობდნენ, პეპელებს დასაჭერად უკან დასდევდნენ და აქა-იქა ყვავილებსა ჭკრეფდნენ; იმ ქალებს ფანტინას გარდა უკეთეს გამკლელ-ამომკლელი კოცნას უგზავნიდა; ფანტინა ჩაფიქრებული იყო და თავს იკავებდა, თუმცა გულში თავის მეგობარ ქალებზედ ნაკლები სიუყარული არა ჭქონდა.

— შენ ხომ მუდამ აგრე დაღვრემილიხარო, ფაკურიტამ უთხრა.

საუზმის უკან ოთხნი წყვილნი ახალ-გაზდანი წავიდნენ სენ-კლუში ერთის ხის სანახავად, რომელიც ჯერ პირველად მოეტანათ ინდოეთიდან. იმ საოცარ და მშეკნიერ ხეს გძელი ღერო ჭქონდა, ძაფსავით წმინდა რტოები, ერთი ერთმანერთში გადაბმული და დახლართული,—ფოთლები არა ჭქონდა და უთვალავი წვიკნა თეთრი ყვავილები ესხა. მთელი ზარბუფი იმის სანახავად მიდიოდა სენ-კლუში.



უუწნაღი «საქართველოს მთაბე» თვე ღ თვე გამოვა სივრცით  
უვიდ თახხილამ ათამდე, ანუ 112 გვ.—160 გვერდამდე, თუ შეგვეძლება  
ზამხედ მეტიც.

ფასი მთელის წლის ნომრებისა შინ გაგზავნით ერთი თუმანი, გაუგზავნე  
ლად—ცხრა მანეთი.

ხელის მოწერა მიიღება რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ტფილისში  
კომენდანტის ქუჩაზედ, კნ. სავარსამიძის სახლებში.

ტფილისის გარედ მცხოვრებთა უმორჩილესად ვსთხოვთ ამ რუსულ ადრესით  
გამოგზავნონ:

**Въ редакцію грузинскаго журнала  
«Грузинскій Вѣстникъ.»**

